

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1968

A TARTALOMBÓL

AGH ISTVÁN,
CSORBA GYÖZÖ,
HÉRA ZOLTÁN
KERESZTURY DEZSŐ,
ORBÁN OTTÓ VERSEI

BÉKÉS SÁNDOR,
KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL
ÉS SZÁNTÓ TIBOR
ELBESZÉLÉSEI

POMOGÁTS BÉLA:
GYURKÓ LÁSZLÓ
LENIN-KÖNYVERŐL

TAXNER-TÓTH ERNŐ:
SZABÓ MAGDA

TANULMÁNY
BARTA LAJOSRÓL
ÉS SZABÓ LŐRINCÉRŐL

KÉPZŐMŰVÉSZETI KRÓNIKA

4

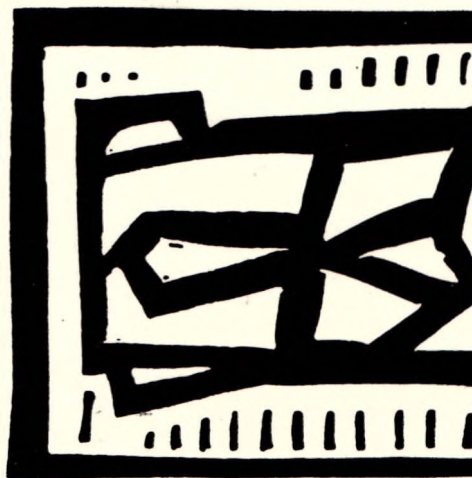
SZÁMUNK SZERZŐI:

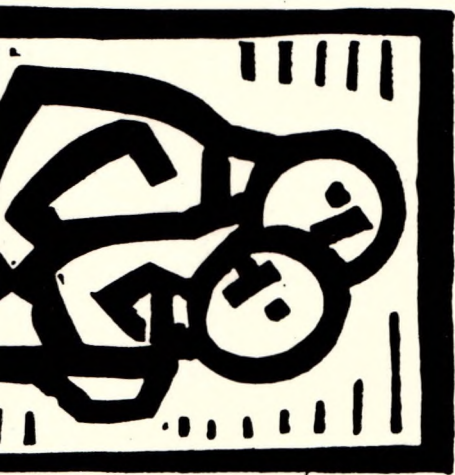
ANGVAL ENDRE
 ÁGH ISTVÁN
 BENKŐ ÁKOS
 BÉKÉS SÁNDOR
 BODRI FERENC
 CSÁNYI LÁSZLÓ
 CSORBA GYÖZÖ
 GALAMBOSI LÁSZLÓ
 GRAIN ANDRÁS
 HAITS GÉZA
 HÉRA ZOLTÁN
 JOBBÁGY KÁROLY
 KABDEBŐ LÓRÁNT
 KERESZTURY DEZSŐ
 KOLOZSVÁRI
 GRANDPIERRE EMIL
 KONDOR LÁSZLÓ
 MARAFKÓ LÁSZLÓ
 ORBÁN OTTÓ
 PÁLYI ANDRÁS
 POMOGÁTS BÉLA
 ROMVÁRY FERENC
 SELYMES FERENC
 SIMON ZOÁRD
 STENCZER FERENC
 SZÁNTÓ TIBOR
 TAXNER-TÓTH ERNŐ
 THIERY ÁRPÁD
 TÓTH ÁRPÁD
 TÓTH KÁROLY

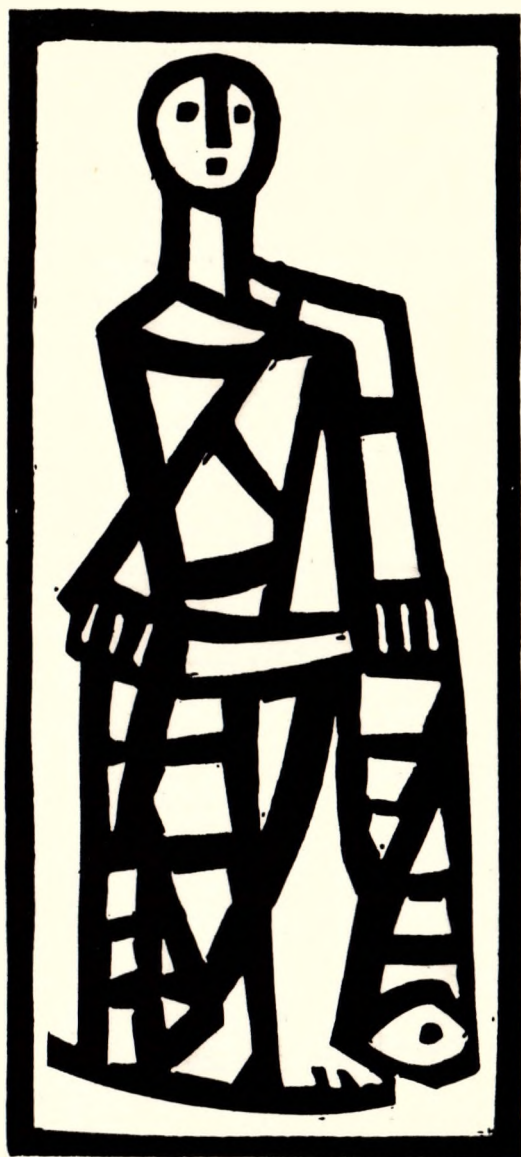
KÉPEK:

BARCSAY TIBOR
 FÉNYES ADOLF
 KOLBE MIHÁLY
 KOSZTA JÓZSEF
 PUSKÁS SÁNDOR
 RUDNAY GYULA

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XI. ÉVFOLYAM, 4. SZÁM

1968. ÁPRILIS

TARTALOM

CSORBA GYŐZŐ versei: Inkább a válasz, Üressé tölti, Egyetértve	291
POMOGÁTS BÉLA: Portré és példa (<i>Gyurkó László Lenin-könyvéről</i>)	293
KERESZTURY DEZSŐ versei: Nyár és tél, A múzeumban kiállított bikabábvány gipszmásolata így beszél, Emberiség	297
BÉKÉS SÁNDOR: Ember légy, fiú! (elbeszélés)	299
HÉRA ZOLTÁN versei: Én pedig . . ., Teli holdak	305
SZÁNTÓ TIBOR: Titoktartás (elbeszélés)	307
ORBÁN OTTÓ: Óda Garcia Lorcához (vers)	317
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Színek egy arcon (kisregény, II. rész)	319
CSÁNYI LÁSZLÓ versei: Kisváros, hajnalban, Ősök dicsérete	328
GALAMBOSI LÁSZLÓ versei: Virágba-mártott sugarak, Magányosan	329
GRAIN ANDRÁS versei: Építményeim, Kukoricatörés	330
BODRI FERENC: Képzőművészeti krónika (<i>Csáky József szobrászművész 80 éves, Ipari művészet, Puskás Sándor erdélyi magyar szobrászművész</i>)	331
HAITS GÉZA: Gadányi Jenő	336
ROMVÁRY FERENC: Az alföldi festészet a pécsi képtárban	339
ÁGH ISTVÁN versei: Felejtethetlen, Valaki járt itt	342
STENCZER FERENC: Barta Lajos és a Pécsi Független Újság	344
KABDEBÓ LÓRÁNT: Társadalomábrázolás és képalkotás Szabó Lőrinc A sátán műremekei című kötetében	350
JOBBÁGY KÁROLY: Nagy halál . . . kis halál (vers)	360
TAXNER-TÓTH ERNŐ: Szabó Magda	362

THIERY ÁRPÁD: Arató Károly: Madarak az esőben	- - -	369
MARAFKÓ LÁSZLÓ: Kalász László: Szánj meg, idő	- - -	370
TÓTH KÁROLY: Ténagy Sándor: Vaskenyér	- - -	372
PÁLYI ANDRÁS: Sobor Antal: Nyulak délutánja	- - -	373
KONDOR LÁSZLÓ: Sásdi Sándor: Fehér kenyér	- - -	374
BENKŐ ÁKOS: Arcok és vallomások	- - -	375
SIMON ZOÁRD: Móricz Virág: Móricz Zsigmond szerkesztő úr	- - -	377
SELYMES FERENC: Bakcsi György: Orosz századforduló	- -	378
ANGYAL ENDRE: Kortársak szemével	- - -	380

*

THIERY ÁRPÁD: TV-szemle	- - -	381
A Jelenkor krónikája	- - -	383

KÉPEK

KOLBE MIHÁLY rajzai	- - -	296, 304, 316, 327, 359
BARCSAY TIBOR rajzai	- - -	343, 361

Műmellékleten

PUSKÁS SÁNDOR: Jégmadár, 1967.
Biozis, 1967.

KOSZTA JÓZSEF: Piros kendős kislány
FÉNYES ADOLF: Csendélet porcelánórával
RUDNAY GYULA: Csűr

A borítón KOLBE MIHÁLY rajzai

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Lapkiadó V. Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-32, 50-00. F. k.: Braun Károly.

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók 175. Telefon: 13-05.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodájánál. (Budapest, V., József Nádor tér 1.) Evi előfizetési díj 72,- Ft. Egyéni előfizetési csekk számla száma 60 068. Közületi előfizetési csekk számla: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára.

68-1028 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Inkább a válasz

Lemle Géza szellemének

Hát most már sosem egyezünk meg?

*Bár érveid csak nővekednek
csak izmosodnak az időben
igent nem hallsz már soha tőlem?*

*Ki erejénél többre képes
többet ad mint amije van
árnyaiból mások számára fény lesz
fázásaiból tűz aki olyan
mint te voltál nyugton hagyhatja abba
tala élőként sarjad magasabbra*

*Idézgetem hangod: nehéz
vékonyul gyöngül: kevés kevés*

*De hisz neked sem ez
volt érdekes,
inkább a válasz
mely akármilyen tétován
buggyant föl szavaid után
hitted hogy cseperedő áradás az*

*Hitted hitted tetőtől-talpig egy-hit
Örök kétely kinzottja én szokatlan
heved gyakran sokalltam
s kívántalak torpanni néha cseppnyit*

*Am te az anyák nagyszerű
szelid-konok bizalmával szivedben
csak ültetted a gyönyörű
magvakat rendületlen
s kihajtottak megnyúltak bokrosodnak
teremnek vagy termő-virágosodnak*

*már nélkülöd
mint ez az első tavasz nélkülöd
ez is lám fogyhatatlanul
ontja magából mert mélyén lapult
az életet – –*

Üressé tölti

*Ilyenkor így alkony felé
túl a hajnal vad robbanásán
túl a nyilalló délelőtt
növekedési kínjain
a terpedt zsíros delelő
gyilkos és boldog csömörén
túl a megtontolt délután
buzgalmas igyekezetén
hogy már emlékké változik
mert hirtelen minden megáll
a csonka nap története:*

*ilyenkor az ember leül
tétlen kezét ölébe ejti
nem látja még de érzi már
festik a roppant kárpitot
hogy nemsokára feketén
főlcúsztassák a horizontra*

*Am addig is kívül kerül
a szél-időn a láng-időn
s az elárvult fakóra vált
tetőkből fákból háztalakból
az ég vak szemgödreiből
a se-itt se-ott levegőből
a semmiből a semmiből
kibuggyan széttöcsál a semmi
átdől a csukott ablakon
át a falon az ember bőrén
s üressé tölti csordulásig.*

Egyetértve

*Füstölt szalonna déli szél
virusok infravörös sugarak
gépkocsi-zaj vers női mell
pelyhes békék vas háborúk
és mennyi még és mennyi minden
dolgozik szépen
egyetértve
hogy nőjek érjek
s véget érjek.*

PORTRÉ ÉS PÉLDA

Gyurkó László Lenin-könyvéről

A történelem mindig az élet tanítómesterének számított. Különösen oly korokban, melyek a történelem megszokott menetét készültek megforgatni, melyek lassanként felrajzolták a jövő körvonalait. S különösen az „élet tanítómestere” a közvetlen múlt, mely előkészítette a jelent s megtervezte a jövőt. Korunk is az eligazítás igényével fordul a történelemhez; a szocialista társadalom pedig még fokozottabb érdeklődéssel a saját történetéhez. Az Októberi Forradalommal és vezérével, Leninnel könyvtárnyi irodalom foglalkozik, nyugaton és keleten egyaránt. Van közöttük szak tudományos munka és memoár, apologetika és vitairat, történelmi nyomozás és személyes vallomás. Az emlékezéseken kívül e két utóbbi műfaj kínál legtöbbet a jelen olvasóinak. Mert a mai ember mindennél inkább a történelem valóságos mozgásának, hiteles arcának megismerésére vágyik; egyszersmind meg kívánja fogalmazni a maga történelmi eszményeit, értelmezni igyekszik a múlt tanulságait, használható életelveket akar kiolvasni a történelmi hősök, az államférfiak és a forradalmárok örökségéből.

Gyurkó László is e kettős igénnyel közeledett a forradalom eseményeihez és Lenin alakjához. Miként a szocializmus történetének jelenkori irodalma – vagy legalábbis ennek az irodalomnak a legvonzóbb törekvései –, szakított az egykori összefoglalások és „rövid életrajzok” módszerével, azokkal az eljárásokkal, amelyek éppoly nagyképű voluntarizmussal kezelték a múltat, akár a jelent. Vagyis nem elégedett meg azzal, hogy közismert kézikönyvekből és propagandafüzetekből állítsa össze anyagát. Módszere a történészé: gondos kutatómunkával keresi fel a forrásokat, adatokat gyűjt, meghallgatja az ellentétes véleményeket. Utószavának tanúsága szerint mintegy háromszáz kötetet olvasott el. Nemcsak hazai könyvtárakban dolgozott, hanem a Szovjetunió levéltáraiban, könyvtáraiban, gyűjteményeiben is. Olyan dokumentumokat idéz, mint Kropotkin, Babuskin, Pjatnyickij és Kerenszkij emlékiratai, Tolsztoj röpirata (az 1905-ös forradalom vérbefojtása után írott *Nem tudok hallgatni*), Pobedonoszcev cári politikus beszédei, Paléologue pétérvári francia nagykövet emlékezései vagy Necsajev *Forradalmi Katekizmus*a. Olykor némi dramaturgiai érzékkel állítja egymással szembe az egyes dokumentumokat, mint például az 1905-ös, Gapon pópa által fogalmazott, a cárhoz intézett petíciót és az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt Moszkvai Bizottságának 1905 októberében kiadott röpiratát. E két felhívás nemcsak egy történelmi mozgás két különböző időszakának dokumentuma, hanem egyféle vita is: a cárba vetett bizalom és a forradalmi öntudat között. S végül természetesen gazdagon idézi Lenin írásait, újságcikkeit, programvázslatait, vitairatait, az *Allam és forradalom* megállapításait.

E dokumentumokból s abból a gazdag történelmi korrajzból, melyet Gyurkó az orosz munkásmozgalom fejlődéséről, a februári forradalomról, valamint az októberi forradalom előkészítéséről és lefolyásáról tár elénk, az események hiteles képe bontakozik ki. Gyurkó nem esik abba a hibába, mely a Forradalom sematikus történetíróit jellemezte, nem egy önkényesen kiválasztott folyamat illusztrációjaként kezeli a történelmi tényeket. Azelőtt szokás volt, hogy a történész csupán azokat a mozzanatokat vette figyelembe, melyek egy-egy forradalmi kibontakozást készítettek elő, s a történelmet valamely jelentősebb esemény irányába mozgó sajátos versenylétezőnek ábrázolta. A *Lenin, október* írója szakít ezzel a felfogással és módszerrel: a történelmi mozgás teljes struktúrájának felderítésére törekszik. Vagyis berajzolja a képbe azokat a motívumokat is, melyek pl. a bolsevik forradalom kiérettetésének

ügyét hátráltatták, vagy más politikai irányzatok possibilitását készítették elő. Így válik egyébként érthetővé Lenin 1917 júliusi habozása és tétlensége a második forradalmat illetően, melyre a hagyományos didaktikus történetírás alig tudott magyarázatot adni. Az is Gyurkó munkájának javára válik, hogy nem ismétli meg a régebbi értékelések hamis portréit a forradalmak szereplőiről. Szokás volt például Trockijt, Kámenyevet, Zinovjevét, Bucharint és másokat mintegy visszamenőleg megítélni: a későbbi eljárások és politikai perek felől. Ez nyilván a sztálini politika egyik eszköze volt: az ellenfeleket a legokosabb a csecsemőkorig visszamenőleg befekettíteni. Gyurkó nem teszi ezt. Tárgyilagosan, „sine ira et studio” ismerteti Trockij vagy Zinovjevék szerepét; így azt a rendkívül kényes mozzanatot is, mely az októberben kitűzött bolsevik felkelés tervének elárulását illeti. Kimutatja ugyanis, hogy olyan helyzetben, amelyben mindenki a várható második forradalomról beszélt, a tervek-ről való fecsegés inkább fegyelemsértést jelentett, mint valóságos árulást. S noha maga Lenin rendkívül kemény szavakkal ítélkezett Zinovjevék indiszkréciójáról, később minden szemrehányás vagy felelősségrevonás nélkül hajlandó volt együtt dolgozni velük. Hasonló tárgyilagossággal közeledik Gyurkó Kereszskij, az eszer Csernov vagy a mensevik Martov alakjához is. Nem romantizál, nem fest diabolikus árulókat és diverzánsokat. S éppen e tárgyilagossága, józan történeti realizmusa teszi nyilvánvalóvá – a korábbi romantikus-apologetikus, a történelmi tények elferdítésétől sem tartózkodó irányzatnál egyértelműbben és meggyőzőbben nyilvánvalóvá –, hogy Lenin útja, a bolsevik forradalom Oroszország számára történelmi szükség-szerűség volt.

Gyurkóban mégsem a történezt akarjuk üdvözölni, hiszen ő maga sem történetírónak készül, s historikus eredményeit is a modernebb szellemű, az utóbbi években kibontakozó marxista történetírásnak köszönheti. Ha van irodalmi műfaj, amely írói egyéniségéhez és műhelyéhez kulcsot ad, akkor ez az esszé és a publicisztika. Gyurkó „közíró” a szó nemes értelmében, írásait közérdekű gondok fűtik, saját személyiségét akkor képviseli a legtisztábban, amikor kisebb-nagyobb közösségek – írónemzedék, értelmiség, társadalom – dolgában hallatja szavát, érvel, vitatkozik. Emlékezetes vitáirásai: a fiatal írók helyzetével és magatartásával foglalkozó *Vallomás az életformáról* (1960) vagy a szocialista erkölcs konzervatív értelmezése ellen fellépő *Az erkölcs és a dogmák* (1962) arról győzték meg olvasóit, hogy szenvedélyes igazságkereséssel és bátor dialektikával munkálkodik a közélet, különösen a közösségi erkölcs normáinak, helyes eszményeinek kialakításán. Ha Leninnel és a Forradalomról írott könyvét olvassuk, ugyancsak az eszmények megfogalmazásának eme szenvedélyére figyelhetünk. A *Lenin, Október* ugyanis nem pusztán történelmi tanulmány, inkább vitairat korunk néhány rendkívül fontos és izgalmas politikai-erkölcsi kérdéséről.

Egy történelmi hős portréja általában több, mint a valóságos ember hiteles rajza: egy kissé tanúság is és vallomás. Az arckép, tudjuk, sohasem csupán tárgyát jellemzi, alkotójáról és születésének koráról is sokat beszél. De nemcsak az arcképek ilyenek, hanem a történelmi portrék is; ezért kell az egyes koroknak újra és újra átrajzolniuk az örökségül kapott arcokat. Különösen azoknak a portréját, akik saját személyükben az emberiség egy-egy történelmi vállalkozását fejezik ki. Gondoljunk arra, hogy a történetírás hányszor alakította át azt a galériát, amely az emberiség – vagy akár a magyar nép – történeti köztudatában él. Hányszor rajzolódott át olyan hősök portréja, mint Spartacus, Robespierre, Napoleon vagy éppen Dózsa György, Kossuth, Károlyi Mihály és Kun Béla. S hányszor fogalmazták újra Lenin egyéniségének és tevékenységének leírását is! Még ha el is tekintünk a szerepét elítélő megállapításoktól, akkor is látnunk kell, hogy egészen más Lenin-portré él a szocializmus közegén belül ma, mint akárcsak egy évtizeddel ezelőtt. A dogmatikus történetírás szavakban ugyan elismerte Lenin történeti jelentőségét, a valóságban azonban Sztálin előfutárává degradálta őt, s Leninnel is csupán Sztálin tételeit akarta bizonyítani. Az Októberi Forradalom vezérének alakja azóta az őt megillető helyre került. Ez azonban, könnyű belátni, nem elég. Nyilvánvalóan nem lehet elegendő az, ha valaki Sztálint egyszerűen Leninnel cseréli fel, hisz némi hamisítással – s erre éppen a dogmatizmus

történetírása és politikai apologetikája szolgáltatott példákat – bárkivel igazolni lehet bármiféle elméleti vagy gyakorlati következtetést. Nem a kultikus portrék cserejére van tehát szükség, hanem Lenin eszméinek vizsgálatára, valóságos alakjának és valóságos művének megközelítésére. Lenin mondanivalóját kell megismerni és hasznosítani. Ezt ismerték fel azok a törekvések, amelyek a XX. és XXII. kongresszusok nyomán igyekeznek megszabadítani a szocializmust a dogmatizmus és az önkény torzulásaitól. S ezeket a törekvéseket szolgálja Gyurkó László Leninről rajzolt portréja is. E portré a valóságos történelmi hőst, elméletírót és forradalmárt mutatja be, s egyszersmind a szocializmus ügyének lenini normáira figyelmeztet.

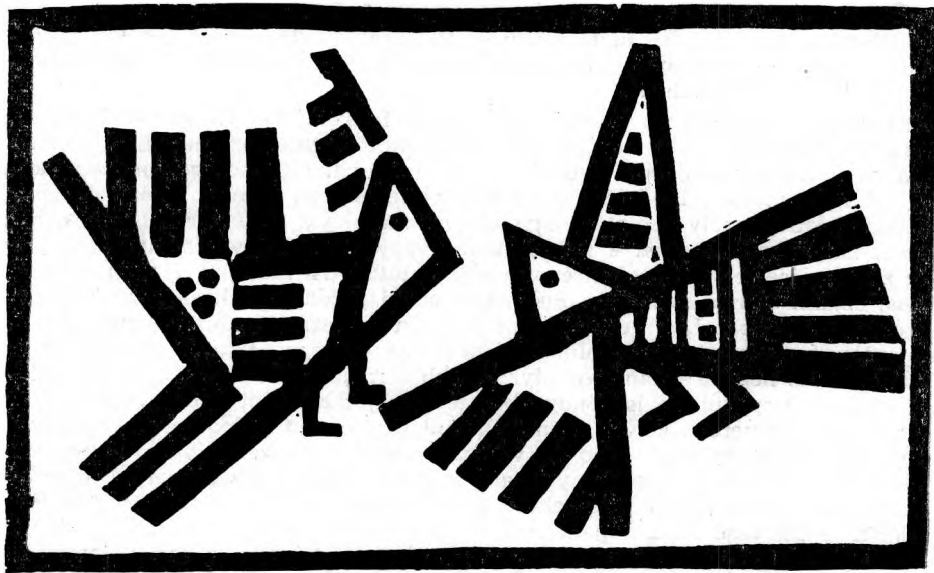
Vagyis Gyurkó nemcsak portrét fest, hanem aktuális példaképet is. És a történelem szükségszerű menetének ábrázolása közben Lenin emberi egyéniségét mutatja be olvasóinak. Leninje nem bálvány, még kevésbé a forradalom személytelen technikusa. Portréjáról (mely elsőnek készült el a könyv tanulmányai közül) maga Gyurkó is így nyilatkozik: „Ezt a három évvel ezelőtt írt tanulmányt bálványrombolásnak s hitvallásnak szántam; szét akartam tépni Lenin plakátarcát, a mítoszról meg akartam mutatni, hogy ember.” Az emberről pedig meg akarta mutatni, hogy mennyiben szolgáltat ma is érvényes tanulságokat és útmutatásokat korunk gondolkodásának és történelmi vállalkozásainak.

Gyurkó Leninben nemcsak a forradalmi harc programadóját és vezérét látja, hanem egy új erkölcs és humánus képviselőjét is. Lenint szokás környöztelennek rajzolni: „jobboldalról” a diktatúra megátalkodott hívének, „balról” a forradalmi erőszak kérlelhetetlen apostolának. Valóban kérlelhetetlen volt, s az erőszakot sem utasította el; a felesleges erőszakot és az emberek felett gyakorolt önkényt viszont következetesen elvetette. Gyurkó felidézi azt az esetet, amikor Lenin szigorú rendutasításban részesítette a grúz kommunista vezetők ellen erőszakot alkalmazó Sztálint és Ordzsonikidzét. Mások pedig a következő szavakkal jellemzi Leninnek az önkényeskedéssel és a hatalmi visszaélésekkel szemben elfoglalt álláspontját: „Butaság és kóros becsvágy, korlátoltság és cezaromania, vakság és lelkiismeretlenség szülik a hatalomnak ezt az eltorzulását, mely káotikus helyzetekben különösen dúsán burjánzik. Amikor a törvények egyik napról a másikra érvényüket veszítik, s új törvények még nincsenek, vagy nincs hatalom, mely érvényt szerezne nekik, az önkény mindig fölűti a fejt, s amelyik forradalom nem tud kiméletlenül leszámolni vele, annak rendszerint vesztét okozza. Lenin, aki sorsdöntő pillanatokban, roppant eredmények elérése közben is meg tudta őrizni érzékenységét a legapróbb hibákra is, minden hiba közül a hatalommal való visszaélést gyűlölte a legjobban, az önkénytől féltette leginkább a forradalmat.”

Rendkívül érdekesek és tanulságosak azok a fejtegetések, melyek során Gyurkó Leninnek a demokratizmus kérdésében hangoztatott nézeteit elemzi. E fejtegetések valójában a dogmatizmussal folytatnak nyílt polémiát. Gyurkó igen nyomatékosan hívja fel figyelmünket főhősének népi elkötelezettségére, arra a szilárd és termékeny kapcsolatra, amely Lenint az egyszerű munkásokhoz fűzte. Rámutat arra, hogy Lenin mindig éberrel figyelt a nép ösztönös vagy tudatos kívánságaira, így ellenőrizte elképzeléseinek helyességét és végrehajthatóságát. Mint írja: „Trockij szuggesztivitása, Sztálin szervezőkészsége, Buharin elméleti gazdagsága közismert. A forradalom sorsdöntő óráiban Lenin elsősorban mégsem rájuk számíthatott, hanem a tizezer nyi névtelen forradalmárra. A lenini politika alapja, hogy mindig erre az erőre épített. Az élet fintora, hogy a mennyiség olykor több a minőségénél: a legragyogóbb elme, a leglogikusabb spekuláció is könnyebben tévútra juthat, mint tízezrek tapasztalata, ösztönös helyzetismerete. Lenint talán az különböztette meg legjobban társai nagy részétől, hogy amíg azoknak a nép cél volt vagy eszköz, főlzsabadítandó tömeg vagy elméletcsinálta bálvány, neki irányt szabó realitás, jelzőrendszer, melyre állandóan figyelni kell. Hogy a döntő kérdésekben nem tévedett, példátlan valóságismeretének köszönhető; döntéssé tudta fogalmazni a tízezrek ösztöneiben megszületett igazságot.” Ez persze azt is jelenti, hogy a tömeg akarátát követte, a forradalommal az annyiszor hangoztatott „közvetlen proletárdemokrácia” megteremtését kívánta lehetővé tenni. Vagyis a Sztálin idején kialakult vezetési módszerekkel, vezetési „stilus-

sal” szemben nem a központi határozatok végrehajtójának tekintette a szovjeteket, hanem a valóságos demokrácia bázisának. A szovjet-demokráciától az öngazgatás és a hatalomban való igen széleskörű részesedés megvalósítását várta. Éppen ezért minden esetben hevesen tiltakozott a vezetők kultusza és hatalomvágya ellen. Mint Gyurkó kifejti, még saját személyes biztonságát is hajlandó volt veszélyeztetni, csakhogy ne kelljen eltűnnie a szolgaság és zsarnokság lélektanának továbbélését.

Mindezt talán eddig is elmondták Leninről biográfusai, megállapították róla a sztálinizmus béklyói közül szabadulást kereső politikusok és pártkongresszusok. Gyurkó könyvének rokonszenves felismerése viszont az, hogy a filozófia és a forradalom, a szikár értelem és a heves szenvedély, a kérlelhetetlen feladatteljesítés és a felelős emberszeretet harmóniájának ama belső rendjében, amit Lenin egyénisége képvisel, egy jövődő emberség lehetőségét fedezi fel. „Nem az egyszerűség Lenin lényege – írja –, hanem hogy felvillantott és megtestesített egy lehetőséget, melyről a világ addig csak álmódott. A hazugság nélküli élet lehetőségét, a szerepjátás kiküszöbölésének lehetőségét, az egyéniség torzulás nélküli kiteljesedésének lehetőségét. Hogy az ember az lehessen, aki valójában: önmaga. Hogy feladatát úgy is végrehajthassa, hogy közben ne kelljen tőle idegen szerepet vállalnia. Hogy még aki a legmagasabbra jutott, az is öntörvényei szerint élhessen, s a világ ráfüggesztett szeme ne kényszerítse önmaga megtagadására.” Vagyis azt a lehetőséget pillantotta meg Leninben, melyről néhány éve *A negyedik ember* című tanulmányában értekezett. „A tudatosság, az egyéniség csak átmenetileg lehet a legmagasabb mérce; eljön az idő, amikor általános emberi norma lesz” – írta akkor. E tudatosság és egyéniség hőstét és példáját rajzolta meg Leninben, aki mindig tudta, hogy mit akar és mit kell tennie, s mindig merte vállalni saját egyéniségét, legigazabb önmagát.

KOLBE MIHÁLY rajza

Nyár és tél

*Sodor, sodor, elsodor mindent a végtelen ár,
szelek, vizek, indulatok forgóit pörgeti; csirák,
volt szállfák, roncs házak, holt bárkák, torz vázak, kavicsok, magvak
torlódnak a kezdete-vége-nincs időben; partravetődnek
s ott újra elnyeli őket a levegő-ég óceánja; viking hajók
gerendázata, amtorák cserepe, ágyúk bronzcsöve, cirkáló acélja,
erdők tört lombja, férges ízelt páncélja, emberek élete-műve
mállik, mállik, mállik, mállik
a szikrázó fénnel lángoló, közönyös ég alatt.*

*Magány, magány, magány ömlik a hófedte síkra,
az őszi vadvíz mind befagyott, úttalan jégmezőin
nem mozdul más, csak a kék-lila fény suhan, olvad
s hamvad némán a holt hamuszürke homályba.
Roppant sebhelyek csikozzák a dermedt rónát:
elzúgott vihar korbácsa vágta őket a jégbe, hóba;
távoli tűz kusza ágboga tépi a láthatárt: elzuhant,
lecsonkolt törzs kitárt karra jajgatna, s torkára torrt a sikoltás:
halál, halál, halál, halál...
De mi lapul, érik a jégszürke, közönyös ég alatt?!*

A múzeumban kiállított bikabálvány gipszmásolata így beszél:

*Egykor a szentély
főhelyén álltam,
az oltár fölött.
Füstölők illata
lengett körül;
a tömeg térdre
hullt, ha a főpap
felnyújtotta az
engesztelésként
áldozatul őlt
szűzlányok szívét.*

Börtön ez itt: vas
rácsokon át víz-
mélyi derengés.
Szemtelenül néz;
megtapogat: fa,
kő, gipsz-e a szarvam?
s így susog itt sok
ostoba nőtény:
„Óh az erőszak
képe, a Nemző,
a vad Bikaisten!”

Jaj, hogy irigylem
volt társaimat; kint
szélben, esőben,
házakba falazva!
Nincs szerepük már,
s visszamerülnek,
ahonnan jöttünk:
bálványok, isten-
képek, az ember
művei, vissza,
az ős anyaölbé.

Emberiség

A foglalkozás formálja a jellemet s vele a testi megjelenést,
vagy a testbe öltözött jellem választ magának illő tevékenységet? –
régóta vitáznak ezen a lélekbúvárok és társadalomtudósok.
Szörnyű leckék tanították meg rá a világot,
hogyan az emberiség fajtákra oszlik,
s hogy az elfajta megkülönböztetés népiértés érve lehet.
Szentigaz, hogy más az alakja, színe, szaga, fejformája
a mediterránoknak, mongoloknak, keletbaltiaknak, germánoknak,
nem is szólva a négerekről, az indiánokról és a kínaiakról; –
de végülis egyazon törzs ágai mind,
testük azonos szerkezetű, élettunccióik egyformák; –
ha összevegyülnek, gyermekeik nem öszvérek: termékenyek, mint szülők;
méneseiket egyformán terelik s egyformán hajszolják az autók karavánjait;
Janis Portikos éppúgy fogja a pányvát, mint Buga Péter
vagy Eino Lahti; egyformán veri őket az eső, süti a nap, borzolja a szél;
egyformák érzéseik, az éhség, öröm, szerelem, harag, megbocsátás,
egyetlen marakodó-összetartó rokonság tagjai tehát e nehéz,
tüskésdróttal és telefonvezetékekkel,
eszmékkel és szövetségekkel
összetartott emberi szolidaritásban.

Ember légy, fiú!

Úgy beszéltek meg, hogy két óra felé találkozunk a bisztróban. Délelőtt henteregetem, átnéztem vagy egy tucat újságot, aztán mikor már végképp nem tudtam mit kezdeni magammal, valamivel egy óra előtt, fogtam magam, s lementem, hogy faljak valamit. A Döni röhögött, azt mondta: látom, nem bírod kivárni, hogy eljöjjön az idő. Nem láttam még ilyen állatot: mindig csak azon jár az esze, kivel lehetne összefeküdni, s bárkivel beszél, arról is csak hasonlót tud feltételezni.

Kocsonyát ettem, s ittam rá egy sört – ezt csinálom a hét legalább öt napján, egyszerűen nem érdekel, mi van bennem. Döni ezen is mindig fennakad, nem tudja felfogni, hogy vannak emberek, akiket nem érdekel az eszem-iszom. Nem voltak sokan, ez idegesített, az az igazság, hogy azt se szeretem, ha sokan vannak, de az is nagyon zavar, ha üresen áll a terem. Rágyújtottam egy cigire, de csak félig szívtam el, mert hirtelen eszembe jutott, hogy a zsebemben van a pipa is.

Döni rögtön észrevette, s odakacsázott.

– Hát ez?

Röhögött, többen is odanéztek, egyszerűen örjítő, hogy mit csinál a vendégekkel ez a szivar.

– A cicus vette? – kérdezte, s bárhogyan szerettem volna letagadni, elárulhatott valami, mert másodszor már nem kérdezte, csak annyit mondott: rendes kis szuka ez a lány. Valaki kiabált érte, így hát végre megtömhettem a pipát. Dohányom nem volt, egy cigit kellett széttrancsírozni, de valahogy egészen más íze lett a füstnek, kellemesebb, s talán ettől, talán mástól, hirtelen eszembe jutott, jó lenne, ha most betoppanna Ida.

Kértem egy sört, aztán azt mondtam Döninek:

– Ha akarsz, te is megihatsz egygel.

– Köszönöm, uram – mondta méltósággal, majd elviharzott, persze nem feledkezve meg a szokásos ricsajról: már az asztalok között kiáltozni kezdett a csaposnak: két sörbetet az ezredes úrnak!

Fél kettőig üldögéltem, figyeltem, hogyan zabálnak az emberek, aztán valahogy annyira rájött a mehetnék, hogy teljesen megfeledkeztem Idáról. Letettem a pénzt az asztalra, s szépen kiballagtam. Döni már csak akkor vett észre, amikor csuktam az ajtót.

– TE! – ordította.

Meg kellett állnom, ha nem akartam, hogy az összes, rohadt vendége előtt kiborítsa a szennyesemet.

– Megörültél? – kérdezte. – Húsz perc, s itt van a cicus.

– És te ezért ordítasz?

– Ha én nő lennék, kikaparnám a szemedet.

– Ha nem vetted volna észre, vár a kettes asztalnál az a malacképű – mondtam.

– De hát mit mondjak a lánynak? – kérdezte Döni most már halkabban, alig titkolt undorral.

– Amit akarsz – mondtam.

– És ha kérdezi, hol vagy?

– Mondd, hogy most vittek el a sintérek.

Először arra gondoltam, elmegyek, megnézem, mit vetítenek a moziban, de aztán mégis másfelé kanyarodtam. A korzón több a látnivaló. A nap még mindig nem sütött ki – már a reggel is olyan ronda volt, hogy sajogni kezdett minden csontom

–, sőt percről percre jobban nehezedtek a felhők, s amikor a nagy sarok-áruház elé értem, az eső is eleredt. A fene tudja, hogy van ez, az embereken egyből úrrá lesz a dili, mindenki rohángált, törték egymást a kapuk alatt, akinek nem jutott valami védett sarok, táskát, könyvet, kabátot emelt a feje fölé – mit sem törődve vele, milyen nevetséges.

Mászkáltam vagy félórát, aztán beugrottam a Pizsamába, ittam egy kávé. Szépen eláztam, mire hazaértem, de azonkívül, hogy a cipőmben lattyogott a lábam, nem volt semmi bajom.

Nehezen találtam a kulcsot – egyszer már elhatároztam, hogy csak egy zsebet használok, a többi bevarrom –, s mikor végre rábukkantam az aprópénz között – kinyílt az ajtó. Ida volt ott.

- Hát te? – kérdeztem.
- Döni azt mondta, üzentél, hogy jöjjek.
- Értem – mondtam.
- Nem örülsz?
- Dehogy nem – mondtam –, pláne, ha még be is engedsz.

Még mindig az ajtóban álltunk: én csapzottan, csurgó hajjal, Ida pedig melegen, furcsa-fényesen, mint mindig.

Lesegítette a kabátomat, kifutott a fürdőszobába, törülközőt hozott, s megtörölte a fejemet.

- Nehéz napod volt? – kérdeztem.
- A főnök bedilizett. Egész nap tapogatni akart.
- Még mindig az a vörös disznó az?
- Hát persze, bárhogyanyalizik, ott fog nálunk megöregedni.

Lerúgtam a cipőt, s végigfeküdtem az ágyon. Jó volt otthon lenni, s annak is örültem, hogy Ida megkeresett.

- Gyere ide – mondtam.
- Mit akarsz?
- Csak gyere.

Az ágy szélére ült, éreztem, hogy szétárad a mellemben testének illata. A karjára tettem a kezem, s mintha csak véletlen lenne, megérintettem a mellét.

- Olyan vagy, mint a főnök – mondta.
- Olyan disznó?
- Disznóbb.
- Miért? – kérdeztem, s felemelkedtem, hogy megcsókoljam a nyakát.
- Mit mondtál Döninek?
- Azt mondtam, küldjön ide.
- Utálatos vagy. Miért kell mindig hazudnod?
- Bújj szorosan hozzám – mondtam.

Nem akartam semmire gondolni. Jó volt a forrósága, arcomat a hajába fúrtam. Mikor felébredtem, az volt az első gondolatom: a jóistenit, most aztán futhatok. Felugrottam, néztem az órát: éppen tíz percem volt. Idát nem akartam felverni, a nagy rohángálásban azonban sikerült belerúgnom egy székbe. Tudtam, hogy mi következik, könnyörögni kezdett, ne menjek. Szép volt, s beszélni tudott a szemeivel.

- Ha akarsz, itt megvárhatsz – mondtam.
- Mikor jössz?
- Reggel hét felé. Itt leszel?
- Nem, nem hiszem.
- Valami baj van?
- Kérdezhetek valamit?
- Ha ragaszkodsz hozzá, hogy elkéssek.
- Te még mindig szereted a feleségedet?
- Nem – mondtam. – Sohasem szerettem.

Simek már a kocsni előtt topogott. Láttam, falazott a fiú, hadd gondolják a többiek, minden rendben, megvagyunk valamennyien. Mikor meglátott, eldobta az olajos rongyot és rámtámadt:

- Megörültél? A Doki úgyis csak azt a pillanatot lesi, mikor nyírhat ki...!
- Rosszat álmodtál, fiú - mondtam.
- Rohanj, már megkezdődött az eligazítás.

Az egyik sorban az orvosok álltak, a másikban a gépkocsivezetők. A főnök szeretett ezeket a katonás cécókat, minden váltáskor megismételtette. A garázsmeister az útviszonyokat ismertette a hozzánk tartozó terület térképén.

- A földes utak eláztak, kiskocsival ne is próbálkozzatok. A 4-es főközlekedésin a 350-es szakasznál hidépítés folyik, úgy vaduljatok, hogy kitérő van. Reggel a soros kocsiknak olajcsere. Egyébként aludjatok jól...

Visszamentünk a kocsikhoz. Az enyém a kettes kapunál állt, amit örökké nyitva tartanak. Felnyitottam a hűtötetőt, megnéztem az aksit, a gyertyákat, az emberbe annyira beleidegződtek már ezek a mozdulatok, hogy alva is végig tudná csinálni, s ha egyszer kimarad ez a szertartás, egyszerűen hiányzik. Minden rendben volt, jól jártam ezzel a márkával. Túrúztattam egy kicsit, aztán bementem a betegterbe, s végig dőltem a hordágyon.

Arra ébredtem, hogy a Doki rázza a vállam.

- Az egyes koci kiment, üljön a helyére, mert ha valami történik, mi következzünk.

Alacsony, gyerekfejű ember a Doki, negyven vagy negyvenöt éves. Simek egyszer azt mondta, olyan mint a szű, állandóan dolgozik, s közben liszté őrli maga körül az emberek idegeit. Persze most is azonnal hozzálátott a munkához: ellenőriztette a műszereket, s mikor a maga kócerájában mindent rendben talált, megparancsolta, hogy végezzek egy-két próbaindítást. Fehér köpenyben állt a koci előtt, sapka nélkül.

- Rendben? - kérdezte.
- A kocsit csak bizza ide, doktor úr.

Beült a helyére, s hívatta Simeket. Így hát indulásra készen álltunk. Arra gondoltam, vagy minden embernek ilyennek kéne lennie, mint ez a fanatikus doktor, vagy nem kéne belőlük egy se. Idegesített a szótlansága, az volt az érzésem, átlát a koponyámon. Ezért is örültem, mikor láttam, hogy fut felénk a vezénylőtiszt.

- Indulás, fiúk - mondta már messziről.

Benyomtam az önindítót, gázt adtam, s miközben átvettem a menetlevelet, már ki is kanyarodtam a kapun. A papír két első sora nekem szólt: egy falu neve volt rajta, s a hozzávezető legrövidebb út jele. A többi a Dokié, gondoltam, s miközben bögetni kezdtem a szirénát, a vállam felett átadtam neki. Isten tudja, hányadszor indultam már így útnak, nem voltam újonc, nem érdekelt a dolog orvosi része, nekem az a dolgom, hogy a helyszínre vigyem a kocsit, s bármilyen furcsa, gyakran még csak meg sem néztem a beteget.

A város teljesen üres volt. A mentőállomás a déli negyedben van, így hát át kellett haladnom az öreg, városközpontnak számító utcákon. A koci jól tapadt az úton, pedig attól féltem, csúszkálni fog. A főtéren néhányan topogtak a kapuk alatt, s intettek nekünk. Nyolcvannal vagy még többel mehettem. A tükörből látszott a Doki arca: feszülten figyelt, s bár az egyik kanyar nem a legszerencsésebben sikerült, egyetlen szóval sem avatkozott a munkámba.

A végcél vagy hatvan kilométerre volt. Régen csináltunk ilyen hosszú utat, a fene tudja, hogy van ez, de mintha a bajnak is meglennének a kedvenc helyei, ahova vissza-visszajár, mert egyes helyekre bizonyos időközönként szinte menetrendszerű pontossággal hívtak bennünket. Amikor áthaladtunk a főváros felé vezető főközlekedési úton, teljes sebességre kapcsoltam. Ilyenkor mintha elcsendesedett volna a motor, megszűnt a karosszéria rezonanciája, s csak a vadul nekünk csapódó levegő süvítése hallatszott.

- Tudja az utat? - kérdezte a Doki.
- Az elágazásig igen.
- És aztán?
- Ez valami tanyaféle.

Nem vettem le a szememet az útról, de azért szívesen válaszolgattam. A Doki is így szokott csinálni: ha operál vagy valami ilyesmivel bibelődik, a legkedvesebb hozzánk, pedig felénk se néz, s bármit mondjunk is, a szeme sem rezdül.

Húsz perc alatt elértük a betonút végét. Tíz kilométernyi út volt még hátra, hajtani azonban már nem lehetett, valóságos vánszorgás volt minden méter. A Doki közben előkészítette a műszereit, szülő nőhöz megyünk, mondta, s arra is gondolni kell, hogy a dolog már előrehaladott állapotban van. Az egyik kerékkel felkapaszkodtam a füves partoldalra, elsüllyedéstől tehát nem kell tartani, annál nagyobb volt annak a veszélye, hogy felbillenünk.

Sokára érkezünk, s a nő rettenetes állapotban volt. Hordágyra tettük, én vittem elől, a Doki pedig még menetközben injekciót adott neki. Amikor végre becsapódott az ajtó, a Doki azt mondta: Most mutassa meg Kolos, mit tud!

Az anya sóhajtozása áthalatszott az üvegfalon, világosan értettem minden szavát, egy férfi nevét mondogatta, aztán pedig azt: meghalok. Harminccal-harminccöttel mehettem, gondosan kerültem a döccenőket, s már túl voltunk a rossz út hosszabik felén, amikor a Doki átszólt, hogy álljak meg.

– Rettenetesen vérzik – mondta –, ilyen körülmények között nem tudom megoldani az átömlesztést.

Nyolc-tíz percig tartott. Akkor megint elindultunk, most már gyorsabban. Amíg álltunk, kiszálltam a kocsiból, megnéztem a gumikat, s aztán az asszonyt is, mert valahogy még mindig fülemben volt a szava: meghalok. Sokszor hallottam én már ilyent, de ennél halkabban, fájdalmasabban még senki sem mondta. Simeknek volt igaza: inkább kiabált volna.

Egy ilyen rohamkocsi, mint a miénk is, valóságos száguldó műtő, minden van benne, ami a gyors beavatkozáshoz szükséges lehet, ezért is gondoltam talán: szegény néembernek szerencséje van, velünk jól járt. Rettenetesen sötét volt, pontosabban: olyan párás volt a levegő, hogy alig tudtak utat törni benne a reflektorok. Ha elérjük a betonutat, minden jó – mondtam magamban, a Doki érti a dolgát. Néhányszor hátra néztem a tükörben, az asszony arcát azonban nem láthattam, mindig eltakarta valamelyik, hol Simek, hol a doktor.

Végre kint voltunk. Kihajoltam az ablakon, aztán ráhajtottam a betonra. Minden lámpánk égett, s valamit segített a hold is: kibújt a felhők mögül, s éppen az út felé lett lógott. Sebességet váltottam, lassan adtam a gázt, de a kocsi még el sem érte a teljes sebességet, amikor Simek azt mondta, álljak meg.

– Mi történt?

– Szálljon ki – mondta a Doki.

– Már jó az út – mondtam, mert arra gondoltam a gyorsaság miatt akar megmarni.

– Jöjjön.

Lelépett a kocsiról, Simek is követte, s várták, hogy én is megmozduljak.

– Mi történt? – kérdeztem.

– Jöjjön csak.

Négy-öt méterre a kocsitól azt mondta az orvos:

– Vér kellene.

– Honnan? – kérdeztem.

– A készlet elfogyott – mondta Simek.

– Mindjárt a városban leszünk – mondtam. – Húsz perc az egész.

– Most kell.

Meghúztam a vállam. A Doki megint sapka nélkül állt, s olyan volt az arca, mint egy múmiáé. Egészen közel állt hozzám, s nagyon furcsán nézett.

– Magának kell adnia.

– Most?

– Már mindent előkészítettem.

– Az enyém nem jó – mondta Simek.

– Értem – mondtam.

– Jöjjön.

Jól lehetett hallani, amint a tű ropogva utat tört magának a karomban. Enyhe szédülést éreztem, arra gondoltam, gyerekkoromban egyszer a vasúti töltésről fejbe dobta egy kövel, a seb meleg volt, a seb nem fájt, de mintha a nap hirtelen lefutott volna az égről – egyszerre sötét lett minden.

– Jól van? – kérdezte a Doki.

– Jól.

– Leragasztom, s aztán próbálja meg, tud-e vezetni?

– Mennyit vett?

– Sokat.

Visszaültem a kormány mögé, benyomtam a kuplungot. Az út olyan volt, mintha hirtelen beborította volna a hó.

– Jól érzed magad? – kérdezte Simek.

– Persze – mondtam.

Sebességre tettem a motort, gázt adtam. Olyanok voltak a mozdulataim, mint a filmek lassított felvételei. A kocsi lassan, rándulás nélkül indult. A mutató jobbra billent: már ötvennel mentünk. Egy nagy katonai teherautó jött szembe velünk, reflektorfénye elborította az utat. Szemem összerándult, úgy éreztem, valaki megütött. Egy pillanatra mintha kiugrott volna a kezemből a kormány, a kocsi jobbra, majd balra vágódott.

– Mi történt? – kiáltott Simek.

– Semmi – mondtam, s bekapcsoltam a szirénát.

A teherautó hirtelen fékezett, majd félrehúzódt az útpadkára. Az asszony csendben volt, s ettől olyan érzésem támadt, mintha már nem is lenne velünk.

– Hogy van? – kérdeztem.

– Rosszul – mondta a doktor. – Két-három perc múlva meghal.

Vadul, szirénázva száguldottunk. Tízpercnnyire lehattunk a várostól.

– És a gyerekkel mi lesz? – kérdeztem.

– Meg fog születni – mondta a doktor.

A bányatelep első utcájánál voltunk, amikor hallottam, hogy felsír az újszülött. Hátranéztem, látni azonban semmit sem lehetett. Lassítottam kicsit, óvatosan vettem a kanyarokat. Szerettem volna tudni, mi történik a hátam mögött, a mentősofőr azonban nem állhat meg, amikor eszébe jut. A belvárosban újra felbőgöttem a szirénát, bár ember alig volt az utcákon. Most nem is az volt a célom, hogy szabad utat parancsoljak, inkább valami olyasmire gondoltam: felerősítem a kölyök megkönnyebbült, boldog visítását, hadd hallja mindenki.

A klinikán egy féltucat orvos várt bennünket. Körülvették a gyereket, mérték a pulzusát, hőmérsékletét. Már hajnalodott, mikor végre azt mondták, elmehetünk. A Doki ekkor odament az asztalhoz, s azt mondta:

– Aztán ember légy, fiú.

Előre siettem, begyújtottam a motort. A Doki kinyitotta a kocsi hátsó ajtaját, fellépett a hágcsóra, aztán meggondolta magát, s előrejött mellém. Indítottam, de valahogy mintha beragadt volna a sebességváltó, néhány másodpercig bibelődni kellett vele. Mikor már az utcán voltunk, azt kérdezte:

– Fáj még a karja?

– Nem – mondtam. – Mitől fájna?

A garázmester azzal fogadott bennünket, álljunk meg az utcán, ha valami történik, megint mi következünk. A többiek mind kint vannak. Másfél óránk volt még. Mindhárman a kocsiban maradtunk, én a kormányra dőlve szunyókáltam, Simek a hordágyra feküdt, csak a Doki maradt ébren. Ha felnéztem, mindannyiszor az volt az érzésem: ugyanarra a pontra néz.

Fél hétkor jött a vezénylőtiszt.

– Mehettek haza – mondta.

Kiugrottam, fogtam a táskát, egy perc és itt se vagyok, gondoltam, a Doki azonban utánam szólt:

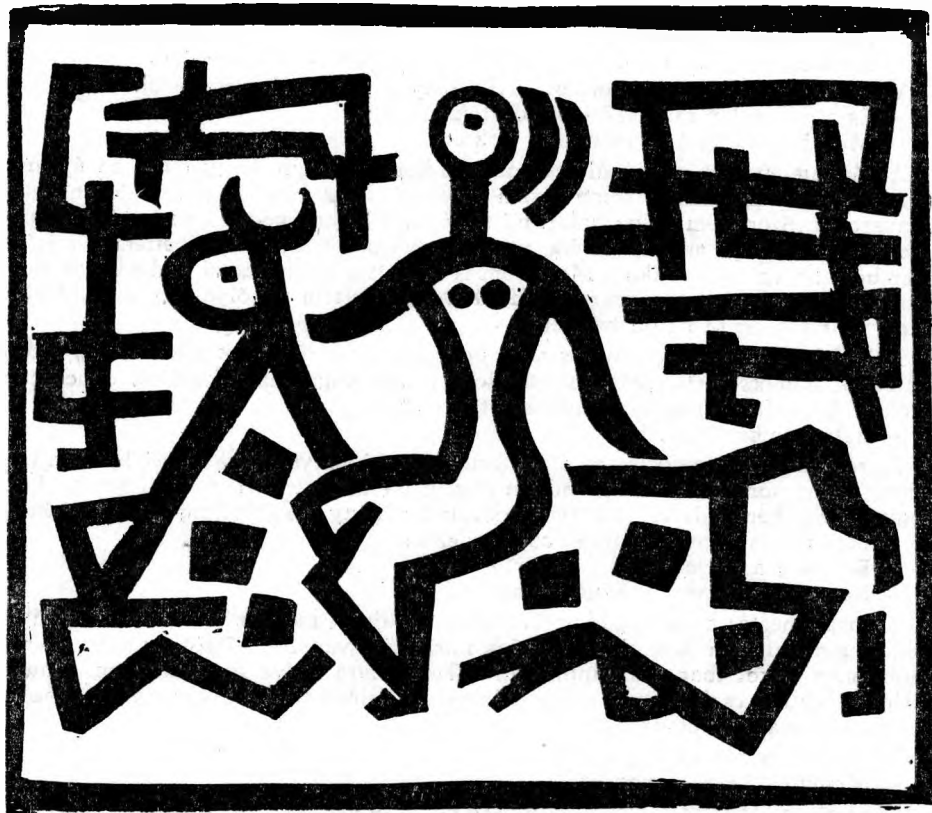
– Szeretném egyszer megérni, hogy nem késik el.

Ez járt volna az eszében egész úton? – kérdeztem magamban, miközben a bisztró felé igyekeztem, hogy bekapjak valami gyomorerősítőt. Jókedvem volt, megszoktam már a rigolyáit. S most egyszer csak az jutott eszembe, olyan számomra ez az ember, mint a nikotin: pusztít, de ha nem volna, rettenetesen hiányozna.

Dőni már ott volt, tudta, mit akarok, kérni sem kellett, csak tolta elém a féldecit. Felhajtottam, fintorgattam hozzá, ő azonban tudta, ez nem azt jelenti, hogy nem ízlett.

– Még egyet? – kérdezte.

– Adhatsz – mondtam, de aztán hirtelen más jutott eszembe, s mielőtt kitöltötte volna az italt, kifordultam az ajtón.

KOLBE MIHÁLY rajza

Én pedig...

I.

Savonarolához egyik szerzetestársa

*Követtelek, mert fájt nagyon a pompa
ha nem mindenki, hát senki se, mondtam
s lettem jó híved bánatomban
akartam, legyen a kezekben minden.*

*Gondoltam új vallás papja vagy,
ki szíveket puhít a jóra
szólsz – szádon utolsó érv az utolsó óra
letérdepeltetsz, hogy aztán szilárdan álljunk.*

*Am láttalak tegnap a szószék ajtajánál
egy kép mellett, amelyet üveg fed
megakadt az üvegen szemed
s illegtél ott, mint a ripacs s a rima.*

*Izgultál magadért s mikor kimentél
előntött fent, mint kalmárt a gög
Nem így ígérted a feszület előtt
nem erre hívtál, amikor hívtál.*

*Menj hát, csak tükröztesd magad a tömegben
gyújtass lángot, hogy arcodat lássák
Vidd csak magasra az alázat táját
Jelkép az, elbírod könnyen.*

*Én pedig, Pietro Dino
maradok tovább is fráter
névtelen testvér, egyszer tán páter
s titokban tanú.*

II.

Savonarola levele volt cellatársának

*Én, aki a régi szőrcsuhát hordom – hiú?
Én, aki a csuklyát a fejemre húzom – kevély?
Én, aki magamat festőnek meg se mutatom?*

*Eredj a celládba Pietro Dino
Vetkőzz és korbácsold magad
S fogd be az orrod, ha érzed a füstöt,
fogd be a tüled, ha hallod hangomat.*

*Tanú . . . könnyű a tanúnak, fráter
a végítélet mindig elmarad
kialszanak a régi máglyák
s gyúlnak újak –
a tanú még erről is tanúskodhat.*

*Menj csak a celládba Pietro Dino
én pedig viszem a szent fát –
meglátjuk, kereszt-e vagy csak jelkép,
mint ahogy írta nyomorult gögben a pennád.*

Teli holdak

*Hold az elnyújtott hátú istállók felett
tengernyi nagy hold
hold a friss kazlak felett
altató nagy hold*

*Hold a tarlók ezüst tavai felett
dicsérő nagy hold*

*Hold a bombáktól rengő föld felett
repkedő nagy hold*

*Hold a keresztútnál ha nem tudjuk merre tartsunk
közönyös nagy hold
hold a megtalált jó út felett
örkődő nagy hold*

*Hold a kedvesünk ablakából – föltartott kezének
ujjai között*

*újjongó nagy hold
hold a székesegyházak tornyai között
elakadt nagy hold*

*Hold a téli temetők felett
végtelen nagy hold!*

Titoktartás

Este a Kobta negyedben engem leütöttek. Aztán cipeltek ide-oda. Másnap hajnalban tértem magamhoz a rendőrségen.

Azt kérdeztem: „Jaj, mi ez? Mi zörög?”

Padon feküdtem. Csudára világos helyiségben. Elég sokan üldögéltek, várakoztak ott. Valaki bekopogtatott a szomszéd szobába: „Ébredszik az a fiatalember.”

Továbbra is szüntelenül hallottam valamilyen vacogó hangot. Megint megkérdeztem: – Mi zörög?

– Hát mi?! Itt a buah.

Annyira kupán vágtak, hogy a buahról is megfeledkeztem.

A buah a legforróbb, legörjítőbb szél. Ha ez ránk süt, akkor örökös kohó-közelségben élünk.

A buahban rezegnek a falak és az asztalon a poharak is.

Ott voltunk az új és nagyon magas rendőrségi épületben. A becsukott ablak üvegtáblája rázta magát.

Jól megépítették ezt a rendőrséget. Messzire ellátni a part előtt a vízben-álló olajkutakig.

A vízen hánykolódó olajréteg maga alá gyűrte a hullámokat.

Tehát láttam. A látásom nem sérült meg.

Csak valami jó tömény ital: az kellett volna. Már akkor hajnalban borzasztó volt a forróság.

A szesz, tehát az ital fűti ugyan az embert, de ki magyarázza meg, úgy mégis jobban elviselhető az egész.

Az ital pokolian drága. Talán azért, hogy az emberek mégiscsak dolgozzanak. Legalábbis reggel-este. Munkaalkalom, az rengeteg van.

De ha az ember a város egy-két légkondicionált bárjában akarja elfogyasztani az italt, akkor ott minden kortyért még külön felárat is fizet, és azért aztán az izzó délidőben is meg kell dolgoznia.

Egy detektív kihallgatott. Megkérdezte, hogy mire emlékszem. Mondtam neki: „Én bizony semmire.”

Érdeklődött, gyanitom-e, hogy ki, vagy kik támadtak meg.

Csak ingattam a fejem és nem is fájt.

Ajánlotta, tegyek feljelentést ismeretlen tettes ellen.

„Ugyan, minek?!” – mondtam neki. És csakugyan egyáltalán nem haragudtam. Olyan érzésem volt, hogy csak azt kaptam, amit kerestem. Csupán az érdekelt volna, hogy én mivel szolgáltam rá a ruhára.

A detektív egyszercsak azt mondja: – Ugye, magát már máskor is leterítették? ... Most jut eszembe! Hiszen magát már itt élesztgettük!

Nekem meg csak az ő szavaira jutott eszembe, hogy valóban.

A detektív búcsúzóul azt tanácsolta: „Ne szegődjék nőnek a nyomába ... Tudja, hogy mi a helyzet.”

A városban a nők a katonaság és a matrózok védelme alatt állottak. Azok egy-kettőre elintézik azt, aki ismerkedni tolakszik.

Éreztem, hogy bűnös lehetek. Dehogy tettem én feljelentést!

Ez történt velem. Aztán hetek múltán még sokkal érdekesebb valami kezdődött.

A Duk-Duk áruház söntésében elém tolnak a bádagon valami talpas italt. Én nem kértem. „Lökje csak le!” – mondják és hozzáteszik, hogy már fizetve van.

– Ki bolondult meg? – kérdeztem.

– Ott... az a magas illető.

Amerre mutattak, szorosan álltak a magas fickók. Nagy volt a tömeg.

De nem is egy pohárral kaptam, hanem sorozattal. És talán már másnap megismétlődött az egész. Akkor már belevágtam a sokadalomba és megkérdeztem, ki az a gazdag ember.

Vele kapcsolatosan kevés volt az, hogy „magas”, vagy az, hogy „nagy”. Érthető, ha a múltkor nem találtam. Ez az alak óriási, toronyember. Már akkora, hogy vele nem is számoltam.

– Mi van? – kérdi tőlem. – Nem ismersz meg?

– Nem... Nem emlékszem – mondtam. – Gyerekkoromban sem ismertem ilyet. Ez aprónak is óriás lehetett. Talán két anya szülte.

– A gúnynevemre sem emlékszel? – kérdi.

– Nem... Nem én.

– Félix vagyok... Na, csak gondolkodj...

Őszintén szólva már pukkadtam, mert arcátlanság, hogy mennyire nem próbál színészkedni. Szórja ugyan a sódert, nyomja a szöveget, de egyáltalán nem vette a fáradságot, hogy akár egyetlen hangja is hiteles legyen.

Megalázó, ha az embert még egy rendes hazugságra sem érdekmesítik.

Mondhatnám azt, hogy már én védekeztem, mentettem a látszatot: – A jezsuitáktól ismersz? – kérdeztem tőle – Te is hozzájuk jártál?

Azt felelte: – Igen. – Hamarosan faggatni kezdett, hogy azután a jezsuita iskolából hová, merre kerültem. Úgy kellett volna tennie, mintha szivélyességből érdeklődne, de ehelyett bután nyomozott, és lassú aggyal. Időnként rám szólt: – „Hol dolgoztál?... Mit mondasz?... Ne olyan gyorsan, hé!”

Na, gondoltam, ezt meg ki a fene uszította a nyakamra?

Megdühödtem és azt hiszem, önérzetből, én is fizettem neki.

Felajánlotta, elvisz egy olyan klubba, ahol ragyogó lányok vannak.

– Képelem – mondtam, mert én tudtam, hogy milyen kevés pénzt szánhatok rájuk.

Figyelmeztetett, feleslegesen hitetlenkedem, mert igazat mond: a lányok ragyogóak.

– Akkor nekem drágák – mondtam.

– Anyagiakról ne beszéljünk... Ez nem olyan klub.

– És a lányok mégis kaphatók?

– Igen. Teljes mértékben.

– Ugyan – mondtam. – Ne marhászkodj velem... Ez csak valami ugratás.

– Nem. Győződj meg róla... Mi veszíteni való van?

– Hagyjuk – mondtam. – Ez hülyeség, bár igen kedves dolog lenne. – Nem hittem el. A mi városunkban nagyon drágák a Házak, ahol a lányokkal találkozhatik az ember. Pedig ott sietős és teljesen elcsigázott lányokat lehet találni. Ha benyit az ember, akkor éppencsak felülnek az ágyban, vagy fel se ülnek.

Azért ilyen elkapatottak, mert különben a városban nagy a szigorúság. A rendőrség keményen bírságol. A szabad ég alatt még azok sem csókolózhatnak, akiknek az esküvőjét a templomban már kihirdették. Nem szabad. Se parkban, se padon, se kapu alatt.

Én különben nem vagyok túlzottan szegény, de motorcsónakot akarok venni, méghozzá olyat, amelyik hátrálni tud, és úgy aztán az ember csak elüldögél a propeller kavarta permetben. Akkor aztán köpök a forráságra.

Elindultam Félix mellett. Alapos utat megtetett velem. Nyilván azért, hogy teljesen eltávolodjak. Hát az megtörtént.

Udvarokon mentünk át, folyosókon, lépcsőkön le, lépcsőkön fel, és lifteztünk is. Végül, amikor elindultunk a piros kókusz szőnyegen, már fogalmam sem volt, hogy milyen szinten lehetünk. Az utca vonalában? Vagy lejjebb? Vagy sokkal feljebb?

És közben oktatott.

Megtudtam, hogy ebben a klubban szigorúság van. Az a világra egyáltalán nem tartozik, hogy ki jár ide. Nincs bemutatkozás, senki nem mondja meg a nevét, és kérdezni sem szabad, hogy kit hogy hívnak.

A legbiztosabb, ha tartózkodom a locsogástól, mert akkor nem adok támpontot. Ha jár a szám, akkor óhatatlanul sokmindent elfecseghetek magamról. Hogy melyik negyedben lakom, mi a munkám, melyik moziba szeretek járni.

Ez a klub már évek óta zavartalanul működik, de csak azért, mert még az ágyon sincs ismerkedés. Ha nem így volna, akkor már rég szétkergették volna egymást, vagy széthordták volna a tagságot. Ez nem házasságközvetítő.

Csak azt mondjam, ami az ágyban szívből és érzésből kikíváncozik, de abban aztán nem kell korlátoznom magam.

Félix minél jobban fontoskodott, én annál jobban úgy gondoltam, hogy pofára leszek ejtve.

De nem.

Félix közölte, hogy a fekhely mellett, akár balról, akár jobbról megtalálom a jelző-csengőt. Ha a társnőm szószátyáran megbontaná az egész intézmény zártkörűségét, vagy engem akarna a titoktartás megszegésére rábírní, akkor ott a csengő. Ez a klub önvédelem. – De – mondta Félix – a technika mai állása mellett a vezetőség számára vannak még egyéb módozatok is az ellenőrzésre.

Szerintem azt nem mondta, hogy a találkozás sötét szobában történik. Azt én előre nem tudtam.

Úgy emlékszem, a huszonkilences számú ajtón kellett belépnem. Valami előtér félebe jutottam és csak aztán a szobába. Az egészen sötét volt.

Kicsit mászkáltam, aztán letelepedtem. Nem volt ott senki más.

A gondolatok csak úgy zúgtak bennem, hogy most mi a fene kellemetlenség következik, amikor aztán egyszerűen csak hallom, hogy benyit valaki. Találkozunk a sötétben. Megszólal: „Szerbusz” – mondja és nő az illető.

Na, gondoltam, ez valami öreg bolond lehet, de nem volt az, hanem a hangjáról, a testéről ítélve, csak úgy fültre, fogásra, egészen fiatal.

Ez csak a mézes-madzag, gondoltam, de a találkozás kellemesen érintett.

A lány, vagy asszony, később felkelt és kinyitott egy italszekrényt. Engem is odavezetett. Itallal telten törhetetlen poharak szorongtak a polcokon. Minden polcon más és más.

Csak módjával szedegettem őket, mert ha fizetni kell, akkor oda egy heti bérem.

Fizetni azonban nem kellett.

Na, mondtam, akkor ez így együtt már valami.

Ezt csak magamban mondtam, de szinte kiáltva.

Természetesen ragyogó hűvös volt. Nyugodtan állíthatom, hogy olyan légkondicionálást működtetnek, amely helyiségenként legalább egy használt motorcsónak árába kerül.

És ráadásul én különlegeset szeretnék, amely hátrálva is megy és csapja a permetet.

Félix visszakísért a város szintjére. Megbeszéltük, legközelebb mikor és hol leljük meg egymást.

Nem ugrabugráltam, nyugodtan viselkedtem, mint aki hozzá van szokva az ilyen elbánáshoz, az olyan csajhoz, azokhoz az italokhoz a kellemes hűvösben.

Félixszel egyszer itt, másszor ott kezdtem meg a bolyongást. Esküszöm, hogy mindig másfele vezetett. Italt már nem fizettem neki, úgysem konkurrálhattam annak a helynek a gazdagságával, ahová ő aztán igazán bejáratos.

Változatlanul féltem, hogy majd most, majd most valami rossz, ramacs nő következik, de fogásra, érzésre nagyon jók maradtak. Mi az hogy!

Ez részemről nem önámítás. Olyanok voltak, hogy nincs szükségük a megszépitő messzeségre.

Megjegyzem, én magam is váltig hitetlenkedtem.

Sokszor csak elhevertem ott a klubban, olyan hűvösségben, mintha a sztratosz-

férában lennék. Azt mondják, ott szilárdan hűvös van. Én nem voltam soha a sztratoszférában és nem is leszek soha. De, úgy gondoltam, ez a klub sem rosszabb.

Mellettem a testmeleg nő. Kemény és eleven.

Hát csakugyan én vagyok az a pali, aki még az imént kutyaagolt át a forró és erjedt városban?

Sokszor azt mondtam magamban: Na, ez aztán jó.

Tetszett, hogy milyen nagy névtelenségben műveljük a dolgainkat. És szinte arc nélkül, mert, aki nem vak, az nem tud letapogatni egy fizimiskát, hacsak különleges formátlansággal nem találkozunk. De olyanról szó sem volt.

Az egésznek valami heves pluszt adott, hogy én nem vagyok én, ő meg nem ő. Ha olyan agyabugyalós fickó lennék, elruházhathatnám a lányt, vagy asszonyt és legközelebb ugyanazzal szelíd lehetnék, mint egy inaszakadt. Nem ismerne rám.

Olykor jót mulattam azon, hogy a sötétben micsoda pofákat vágtam a nőkre, pedig előzőleg indulatszavakat és elismerő sóhajtasokat hallattam.

Abszolút nem vagyok sunyi alak, de ennyi játékot mindenki belevinne a sötétbe. Gondolom.

Olykor meg azt játszottam, hogy én vagyok Viktor. A gitáros-énekes fiú.

A családi neve: Tobat. De ő mindenkinek csak Viktor.

Bírom nagyon, amit csinál, és ami a legérdekesebb: velem egy napon született. Ha akkor a klinikán van egy kis gabalyodás, akkor most az én nevem a híres, és én viselem a Viktort meg a Tobatot is, és a kutya sem ismer, épp úgy, mint ahogy most sem.

Mindenki olvashatta, hogy Amerikában a ku-klux-klanos férfiak és nők, egy-egy éjszakára álarcos Klan-házasságra lépnek: Az is zsákban-macska. Hogy mi van a csuklya, a teljes öltözké alatt.

De a Ku-Klux-Klannál ez csak mellékes. Jellemző a marhákra.

Egy kicsit meg voltam bolondulva, mert senki nem akarta elvenni a pénzemet és erre nagyon felfigyeltem.

Az egyik lányt, vagy asszonyt, csak úgy magamban, elneveztem Andivnak. A nevet nem én találtam ki. Gyerekkoromban megbámultam egy idegenből hozott, nálunk nem honos özet. Azt hívták Andivnak. Ezt én elfelejtettem, de most eszembe jutott.

Szívesen vállaltam volna, hogy ezzel a lánnyal, vagy asszonnyal gyakorta összehajózzunk, vagy akár örökre vállaltam volna a találkozást. Így ahogy mondom. Szerettem Andivot, pedig csendesebb volt, mint a többi.

A szerencsémre nem panaszkodhattam. Talán egyetlen hét sem telt el úgy, hogy vele ne kerültünk volna össze.

Olykor tehát Andivot találtam a szobában, vagy, ha ő jött később, akkor ő talált ott engem.

Egyszer lihegéssel elleplezve megkérdeztem tőle: „Hogy hívnak?” Olyan halványan kérdeztem, ahogy a sirből illik felsóhajtani.

Egyáltalán nem felelt. Sőt, valahogy rögtön kiiktatózott mindenből.

Távolabb feszítette magát tőlem.

De nem csengetett, vészjelet nem adott.

Na, gondoltam, ez tetőtől talpig bizalmatlan.

„Ne félj” – súgtam. Csitítgatóan simitgattam, még az arcán is végigbabráltak az ujjaim. A száját olyannyira összezárva tartotta, mintha álkapocs-zárba merevült volna.

Ej, te szegény, gondoltam. Ha van is itt ellenőrzés, ha teszem azt, el is rejtettek itt valahol mikrofont, csak nem hallgatóznak örökké. Mondhatnád a nevedet.

De nem dumáltam többet. Nem kockáztattam.

Félix minden alkalommal csak az öltözőig, jobban mondva a vetkőzőig kísért, amelyen túl az ember megmártogatja magát a fürdőmedencében. Teljes a csend és sehol senki.

Félix egyszer, miután közölte, hogy aznap milyen számú helyiséghez vagyok irányítva, megkérdezte: – Óhaj, sóhaj, panasz?

Bizony felkiáltottam: – Semmi! Az égvilágon semmi!

A fürdő után a szárító. Onnét csak akkor szabad a folyosóra lépni, ha az ajtó felett nem ég a színes lámpa. Ugyanígy színes lámpát kell figyelni a szoba elhagyásakor a kettős ajtó között, mondhatnám, a zsilipben.

Ez az óvintézkedés azért szükséges, hogy senki ne ijedjen meg, hogy valakivel összetalálkozik a folyosón, amely világos. Nappal a természetes fénytől.

De nem is találkoztam ott soha senkivel.

A folyosó két végén nincs fal. Csupa tejüveg az egész. És az üvegtáblák nem rezegtek. Nem, nem. Odakintről hiába támad a buh.

A klub drága ultrahang-berendezéssel ellenhullámokat kelt és semmi nem moccan, semmi nem rezeg. Ez egyedülálló hely ebben a városban.

Óhaj, sóhaj, panasz?

Életem nagy szerencséje, hogy ide kerülhettem. Jó hely ez.

De nem fog ez megszűnni? Meddig bírják ezt anyagilag?

Rajtam semmit nem keresnek. Ebből baj lesz. Itt leépítések lesznek. Talán én jutottam be legutoljára, tehát én repülök először.

Nincs pártfogóm.

Félix? De nem... nem járt az a jezsuitákhoz.

Bár ki tudja. Kis szerencséével lehetséges. Miért ne? Voltak ott azért testes, magas srácok.

Ezt az egészet valami jóságos alapítvány tarthatja fenn, gondoltam. Akkor pedig előbb-utóbb megette a fene. Hát még semmiféle jóság nem tartott éveket.

Már abban reménykedtem, hogy végül mégis sorra kerülnek a bolond, öreg nők, és mindez csak bemelegítés hozzájuk, akik az egészhez a dohányt feldobják.

Egyszer, amikor Andiv a mellemen huzigálta az ujját, észrevettem, hogy betűket rajzol. Csak az ujjá mozgott. A könyöke nem. A helyzet akkor éppen úgy alakult, hogy ő fölém hajolt.

V...i...g...y...á...z... – rajzolta – L...á...t...n...a...k...

Rögtön körülnéztem. De nem történt semmi változás. Maradt a teljes sötétség. Akkor meg mit akar ez?

H...a...l...l...a...n...a...k...

Meg akartam kérdezni, hogy kik, de kezét a számra tapasztotta. Aztán firkált tovább.

B...e...l...s...ő... – k...l...u...b...

Hirtelen abbahagyta az írást, hogy én ne válaszoljak. Akkor a hátára akartam rajzolni, mert az ő kiugró melleiért kár lenne.

De a kezemet elhessentette.

Most már azért egyenesben voltunk, mert aki Á-t rajzol, rajzol az B-t is.

Lassanként az egyik találkozáskor is, a másikkor is, sokmindent megtudtam.

Fényképeznek, filmeznek bennünket. Igen: a sötétben. Valami infra-fénnyel, vagy mi a nyavalyával.

Most már értettem, hogy Félixnek egyszer mi volt a baja. Én akkoriban ugyanis leborotvtam a mellemről a szőrt és a hátamon végigvonulót is.

– Ez, öregem erősen felesleges volt – mondta Félix.

Még csodálkoztam, honnét tudja. Nő panaszkodt volna be?

De észre sem vettem, hogy a hátamat bármelyik is birizgálta volna.

Most már aztán értettem. Jól mutathatott a filmen a gerincnek a szőr taraja. Az anyja művésziessédköit!

Andivtól megtudtam, hogy egy teremben negyven magnó mozog.

Ez lehetséges, gondoltam, talán van is itt negyven helyiség.

Most már tudtam, hogy szeret, mert titkokat bízott rám.

Én mindig csak vele lettem volna. De a klub házirendjét okosan megcsinálták. Nem lehetett különködni.

Amikor nem hívtak a klubba, sokszor csak azért jártam a várost, hogy Andiv-val találkozhasak.

Ha mosolyog, megismertem volna. A fogairól.

Csálé kis fogai vannak.

Az szép ám. Bár azelőtt én sem tudtam.

A városban nincsenek utcalányok, mert csak a Házakban fogadhatnak. De azért néha ők is kijárnak az utcára levegőzni. Ők is a katonaság és a matrózok védelme alatt állnak, de nincs szükségük pártfogásra. Olyan nagy a bevételük a magas díjazás és az eleven forgalom következtében, hogy mindegyikhez két-három strici is csatolódik. Azok is sétálnak. A szigorúbb lányokat csak távolabbról követhették, csak arra vigyáztak, hogy a lány potyázásba ne keveredjék.

Pedig a potyáztatásnak úgyis csak annyi a valószínűsége, mint annak, hogy egy egész nap zsírral, olajjal, kókusz-vajjal sütő-főző szakácsnő este a homokban süti-süti pogácsát játsszék.

Andivot én nem találtam a városban. A klubban néha igen.

Annak mindenesetre örültem, hogy tudom, miről is van szó itt a sötétben. Igyekeztem magam hasznosabbá tenni a belső-klub számára. Azt hiszem, elég jópofán viselkedtem. Akadt olyan lány, vagy asszony, akivel mindig tréfálkoztam. Kérdeztem tőle, hogy bosszús-e még, bosszút állunk-e még, vagy már megbékélt. Ez utalás volt egy viccre, amelyet már előzőleg előadtam.

Egymásnak támasztottam két teli pohárkát, és aztán csak két ujjammal dúcoltam alá őket és így egyensúlyozva, hosszú távot végiglejtettem a szobán. Bár fogalmam sem volt, hogy hol lehet a rejtett optika, vagy kamera. De az biztos, hogy valahol csak belekerültem a képbe.

Egész ügyes voltam. Nem szépítem a dolgot.

És boldog voltam, meg nagyon gondterhelt, mert Andiv már nem titkolta, hogy egészen szeret, sőt talán imád.

Dorombolva, brummogva csókolgatta a kezemet. Majd megette.

És amikor az időnk már-már lejárt, sirt. A teljes sötétségben nagyon lehet sírni.

Azt akarta, hogy én is jegyezgessek az ujjammal, odasimult a bőrével.

De akkor én voltam okos, a higgadtabb.

Piszkálta a csőrömet, hogy a falakon túl ott az a belső-klub. Nem akartam kockáztatni. Ahogy ide beinvitáltak, vihetnek engem tovább is. Nem akartam annak elvenni a lehetőségét.

Gondoltam rá, hogy levelet csempészek oda Andivnak. De át tudom-e vinni a fürdőn? A szárítón?

És nem is merné elvenni.

Érdekeltek volna azok a belső klubosok, mert azért az nem lehet érdektelen, negyven helyiségben felvett filmet megtekinteni és értékesíteni, forgalmazni. Ha nem lenne benne fantázia, hát nem kluboznának.

Lehet, hogy a belső klub-tagsághoz már öregnek, vagy impotensnek kell lenni. Bár lehetséges, hogy átmeneti gyengeség is elég indok. És csak veszik be a nagy dohányt. Hát kell is ide. Csak italra mennyi a rezsi.

Továbbra is Félix kalauzolgatott el a klubhoz. Habár én a fordulóknál már igyekeztem otthonosan elébe vágni, mutattam, hogy azért önállóan is odatalálnék, lassacskán. Olykor csakugyan eltaláltam valamelyik irányt, vagy az egyik lépcsőt, habár ott aztán nem mindig tudtam, hogy le, vagy fel. Olykor ráakadtam a mi lif-tünkre.

Félix a legtöbbször viszont másfelé terelgetett. Érzésem szerint sokszor feleslegesen, mert az általam választott út lett volna a rövidebb. De sejtettem, még korainak tartják, hogy én olyan nagyon kiismerjem magam.

Amikor beléptem a megadott számú helyiségbe, tulajdonképpen köszöntem is a belső-klubnak, meg nem is. Biccantettem, de mintha csak botlás következtében nyaklott volna meg a fejem.

Ha vágják a filmet, akkor majd értékelhetik, rájöttem-e arra, hogy szerepelek. Tehát nem kellene előttem tovább titkolózniok.

De semmi új nem történt, ment tovább minden a régiben. Pedig én a belső-klub irányában haverian, de ugyanakkor tisztelettel viselkedtem.

Nahát aztán én a dolog természetétől adódó hangokon és indulatszavakon túl is megszólaltam. Természetesen akkor, amikor Andivval voltunk együtt beosztva.

Halkan beszéltem, de azért érthetően: – Nagyon jó itt. – mondtam. – Te is szeretsz idejárni? – kérdeztem.

Nem felelt, de nyugodtan feküdt. Sőt később megvallotta, beszéd formájában, hogy már volt neki olyan partnere, aki annyira bennfentesnek érezte itt magát, hogy ugyancsak beszélt, de támpontokról természetesen egy szót sem.

Ez figyelmeztetés akart lenni, de vigyáztam én magamtól is. Csak a klubot dícsértem, minden vonatkozásban. És tölem telhetőleg elég ékesszólóan is. Nem mondtam olyat, amit ki kellene vágni a magnóból. Amit mondtam, az reklámnak is megfelelő volt, tehát ellensúlyozta azt, hogy beszéltem.

Ezért-e, vagy másként is úgy lett volna, de a történeteknek semmiféle káros következményét nem tapasztaltam.

Andiv az elkövetkezőkben is nagyon vigyázott rám. Ő aztán igazán óvott.

Egyszer anyámról beszéltem. Elmondtam, hogy milyen keservesen, nincstelen-ség közepette nevelt fel bennünket.

Andiv akkor rejtjelesen figyelmeztetett, vigyázzak, mert sokszor egyenesben megy az egész, ha a technikai személyzet valamiért nem vágja meg a felvételt. Tehát bármikor unalmassá válhatik a beszédünk.

Titkosan megértette velem, ha szorít egyet a csuklómon, akkor azonnal hagyjam abba a témát és sokkal érdekesebbre kezdjek bele.

Elmondtam, hogy Viktor, az a bizonyos Tobat, aki velem egyazon napon született, és ha az óra is egyezik, akkor a horoszkópunk is azonos, mostanában felhagyott a gitározással és az énekléssel, pedig úgy ment neki, ahogy akarta és komor, egészen zord verseket mond, halál egyforma hangon. Derékig meztelenül jelenik meg a pódiumon, a nyakában egy sál, de attól még a tetoválásai jól látszanak. Gályarab és rabszolga énekeket mond el. Nem énekel: elmondja. Nagyon régi dolgok azok, talán már nincs is dallamuk.

Andiv meg egyre szorongatta a csuklómat. Én meg dühös lettem és azt mondtam: – Miért? ... Mi a baj?! Én igenis szeretem Viktornak ezt a produkcióját.

Andiv küzdelmesen, dugva apránként közölte velem az idők során, hogy a belső-klubbeliek sok minden feleslegest is elnézegetnek, meghallgatnak, de ahhoz azért mégis az kell, hogy legalább valamelyest érdekelje őket. Lehet sport, étkezés, tréfa, vadászat, de amit nem értenek, azt nem szerethetik. És, ami nem előttük történik, az már eleve nehezebben érthető. Tehát éppen azért igyekezni kell.

Andiv ismét előhozakodott azzal a partnerével, aki ugyancsak beszélt. De az jól. Vaskos történeteket tudott. Hogy például a pékségben, ahol kel a tészta meg sült a kenyér, milyen jól lehet eregetni. Elmesélte a versenyt, amelyben ő negyvenkilencel a második lett.

Jól van, mondtam magamban, én nem ragaszkodom a sok beszédhez. Elérkezett az az idő, elkövetkezett, amikor már nem kíméltem a személyes dolgokat, amelyek pedig támpontok voltak.

Már eléggé otthon voltam ahhoz, hogy egy kicsit jobban körülnézzek.

A haja vékonyoszlásága miatt magamban már rég elkönyveltem, hogy Andiv szőke.

– Te szőke vagy! – mondtam neki egyszer hirtelen.

– Nem! – Rögtön feltalálta magát és tagadott.

Már azon is gondolkodtam, hogy milyen színű lehet a szeme. Hangról próbáltam megállapítani. Figyeltem a városban, hogy milyen hanghoz milyen színű szem kapcsolódik.

Ezen odakint nem töprengenek, mert aki kíváncsi, az megnézi, vagy akkor is látja, ha nem akarja.

Tekintve, hogy minden szavamat meg kellett gondolnom, általában gondolkodós lettem. A nyavalya, aki ezt érti!

– Hová nyílik az ablakod? – kérdeztem Andivtól. – Hová látsz reggel, ha felébredsz?

Hallgatott. Nem felelt.

Ez csakugyan cseles kérdés volt. Én sem mertem megmondani, hogy én otthonról egy hatalmas tűzfalra látok, ahol nagy betűkkel az áll: DO-DO-GÁV, alatta DO-GÁV-DO, alatta GÁV-DO-DO.

Ilyen felirat ugyan van a városban húsz, vagy huszonkét helyen, de mégis támpont lenne arra vonatkozólag, hogy hol lakom.

– Jársz-e strandra és melyikre?

Nem felelt. Én sem mondtam meg, hogy a ZY jelű busszal szoktam strandra járni.

Dühös voltam Andivra. Ő nem tudja, de én tudom, hogy az ócska kuplerájban azok az ócska lányok, ha csak egy kis idejük is van, akkor mesélnek. Az egyik azt mondta, csak azért került ide, mert a vőlegénye az esküvőjük napján elhagyta és elvett egy gazdag lányt. A másik azt mondja, hogy a vőlegénye más városban dolgozik, ő meg addig, mire visszatér, össze akarja szedni a házassághoz szükséges pénzt. Akkor aztán rögtön abbahagyja ezt az egészet és nagyon rendes feleség lesz.

Hazugságokat, de legalább mesélnek. Na! Pedig milyen hely az!

Rejtjelesen kérdeztem meg Andivot, hogy mi a neve.

Elsimította a kérdés helyét és nem felelt. Megkérdeztem hát tőle, hangosan: – Mi a neved? – Bár tudtam, a valódi sem lehet szebb annál, hogy Andiv. Amit pedig csak magamban adtam neki.

Rámszólt: – Mondd, érdemes ezt csinálni egy név miatt?

– Igen – azt mondtam. – Igen. Ha pedig kirúgnak innen, akkor kint találkozunk.

– Höhö! Kint? – úgy kérdezte, mintha kételkednék, hogy olyan is van. – Ne legyél bolond! Azt hiszed, hogy majd csak, oda se neki, járod a várost és locsogsz a klubról? Egy brancsból nem lehet csak úgy kiugrani. Ezt hidd el... Kérve kérek...

Hamarosan újabb bizonyosságát szerezhettem annak, hogy hallják, amit beszélünk.

Félix, ahogy mentünk, megszólalt: – Ne szomorkodj pajtikám, megjön az a le-vél hamarosan.

Néhány nappal előbb Andivnak panaszkodtam, hogy írok, írok az édesanyámnak és nem válaszol.

Még szerencse, hogy Félix eltalálta az igazat, mert hamarosan megérkezett a várva-várt levél.

Egyszer varakoztam a szárítóban. Égett a színes lámpa.

Na, gondoltam, csinálók én itt egy kis hepajt. Megnézem, ki mászkál a folyosón.

Lenyomtam a kilincset, de csak lenyomtam volna, mert az ajtó nem nyílt. Csak akkor, amikor elaludt a lámpa és én mehettem.

De most már svungba voltam és nem a megadott számozású ajtón akartam benyitni. De az se engedelmeskedett. Csak oda mehettem, ahová irányítottak. És ott a saját előteremben is, addig nem tudtam benyitni a belső ajtón, míg a külsőt be nem csuktam magam mögött.

Itt jó technika működik. És amúgy ép ésszel tudtam én, hogy Andivnak igaza van. Inkább önként csináljam azt, ami helyett mást úgysem tehetek.

Azért bármelyik lány vagy asszony társaságában különbül éreztem magam. Őt végtelenül szerettem, de felbőszített.

Egyszer mellette felültem a fekhelyen és azt kiáltottam: – Dögöljetek meg, hallgatózók! – Mérgemben elfelejtettem, hogy látnak is bennünket.

Semmi, de semmi következménye nem lett dühkitörésemnek. Pedig Andiv borzongva azt mondta: – Elveszítjük egymást... Azt akarod, hogy elveszítsük egymást?

Mit tudom én, hogy mit akartam! Már örültem volna, ha a sötétben valami egészen ramacs nő fogad. Az olyan, az hálás természet és ragaszkodó, és mer áldozatot vállalni. Jól kidumálhatnánk magunkat. De hát ide csupa klasszist kergetett a fene.

Egy ízben, meg mit csináltam? De többször nem.

Ott vagyok Andivval. A fejemet leszegem a térdem elé, pucér fenekemet meg feltartom, mint a gyerekek, amikor fenekükkel valakit lefényképeznek. Én jóformán körbejártattam a fenekem. Hiszen nem tudhattam, merre a rejtett lencse, vagy kamera. Közben azt dűnnyögtem: – Barátságos arcot kérek... Megörökitelek benneteket...

Ebből sem lett sértődés, Félix csakúgy eljárt értem, mint máskor.

Félix, ha éppen nem is lánész, de tudott valamit, amit nála okosabbak nemigen tudtak: az utat a klubhoz. Úgy ám!

Andivtól ismét megkérdeztem: – Mi a neved? Hogy hívnak?

Azt felelte: – Sehogy.

– Észnél légy – mondtam neki. – Ha nem beszélsz, akkor beszélek én! – Ez csak azért mer mellettem ilyen gyáva lenni, mert engem is tökéletes gyávanak gondol.

Kiáltozni kezdtem a nevem. Az én, valljuk be, semmit érő és amúgy a világban igazán nem ismert nevemet.

Aztán rögtön elkaptam a kezét, hogy ne jelezzen azzal a nyomógombbal, vagy mivel.

De nem nyúlt arrafelé, semmi erő nem volt a karjában.

Ő maga talpra toppant, de a karját hagyta a fogságomban.

Annyira bágyadt és belenyugvó volt, hogy elengedtem.

Hallottam, amint kisurran a helyiségből.

Hamarosan mocorgás hallatszott az előtér irányából. Már mindent megbántam. Gyorsan megkerestem azt a nyomógombot és rászoritottam az ujjamat. Lássák a jószándékot, hogy magam jelentkezem.

Felöltözött férfiak jöttek be. Zseblámpával világítottak. Tehát ezeknek a helyiségeknek még adott esetre sincs világításuk.

Beszéltem volna, de rám szóltak, hogy maradjak nyugodtan.

Homlokomat hátranyomták, lefektettek és valami üres, könnyű nagy fakalapács-csal itt-ott rámcsapdostak. Talán a húst panirozzák ilyesmivel, de egyetlen ütésük sem fájt.

Aztán zsuppsz!, begöngyöltek valami nagy takaróba és vittek.

Utaztunk, aztán egy drótszövettel fedett ablakú kis szobában kihúzták alólam a takarót, pizsamát dobtak rám és eltávoztak.

Később felkeltem. Az ajtóhoz mentem, azt ki tudtam nyitni.

Ablaktalan folyosót láttam. Mintha valami deszka oldalú csatorna, medence lenne, és nyüzsgött a forgalom, mint az utcán.

Sosem jártam diliházban, de tudtam, hogy ott vagyok.

És az a kalapácsolgatás reflexvizsgálat akart lenni, csak éppen mit sem értettek hozzá a hordárain.

Illatos, szőke orvos foglalkozott velem.

– Hallom – mondta –, hogy maga micsoda élményekről mesél... – mosolygott rám, majdnem nevetett. Talán, hogy megnyugtasson, de engem csak feldühített.

– Én nem meséltem... Az égvilágon senkinek... Csak maga is benne van a brancsban.

– Jól van, édesem – mondta az orvos. – Nem emlékszik. Pedig szüntelenül háborgatja az embereket az agyrémeivel. Nem baj. Higgye el, segíteni fogunk magán.

Na, gondoltam, untatom egy kicsit. – Érdekli-e, hogy miket szoktam mesélni?

Mit felelhetett rá: – Hogyne-hogyne... Ha van kedve... Mondja csak el...

Ő nyilván jobban ismeri a klubot, mint én, de módot adtam neki, hogy felelevenítse az ismereteit.

Végül így szólt: – Ide figyeljen. Megsokkoltathatnám... Az elektro-sokkal mindent szépen le lehet radirozni, addig csinálhatjuk, amíg tisztaság nincs. De nem teszem, mert akkor nemcsak a feleslegeket felejtene el, hanem a tanulságokat is.

Ezután hónapokig nem untathattam. Felém sem nézett. Közben, de sok tejbe-grízt bepapiztam. Olykor már magam sem hittem, hogy vannak szekrények, ahová csak oda kell menni, és ha mindjárt a sötétben is, de polconként más és más jeges piák sorakoznak.

Meg miegyéb. Huj!

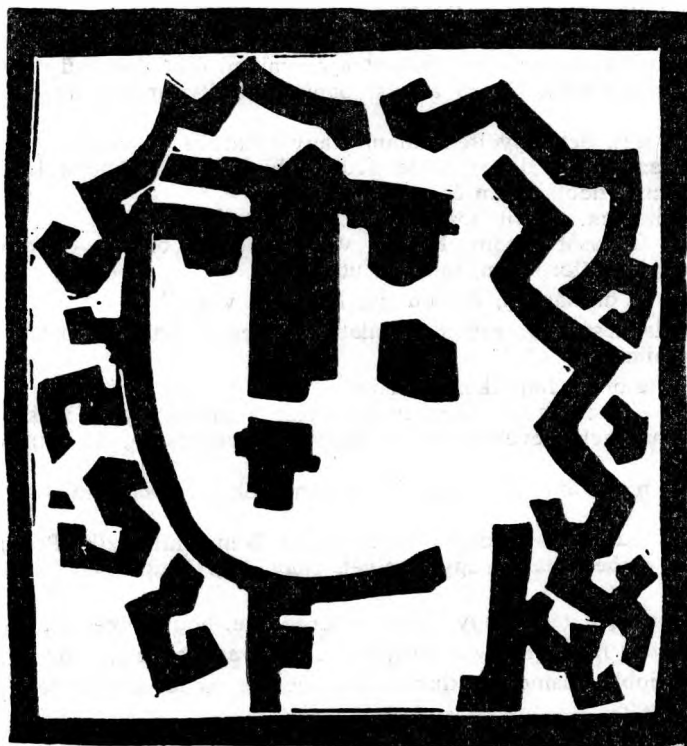
Éppen hat hónap telt el. Az orvos megkérdezte: – Mi a helyzet?

No, a rosseb egyen meg, gondoltam, most mit feleljek? – Ami volt. – Ezt feleltem.

– Nem igaz, papuska – mondta ő. Csak maga büszke fickó. Nekem még ugyan mondja, mondja, de kint már normálisan hallgatni fog.

Elbocsájtott. Ez volt.

Ma az a helyzet, hogy néha már hónapokig eszembe sem jut az egész. De azért még bennem van. Igen.

KOLBE MIHÁLY rajza

Óda Garcia Lorcához

Nem tamariszkszuszt nővel a kasztrált betonkert,
sivatag öle a villamosság szeráfjainak,
fűst és benzin kísértetek ülnek a parkok padjain,
csontvázak háborúznak és üzletelnek a sikolytól nyüzsgő méhesben
és a tüdőbaj konferenciáit látogatja Harlem svuickolt istene
a halál fehér ingében és a balsors zöld pecsétjével a nyelvén,
nem lovak és kecskék, korántsem,
és nem a kordék siratóóéneke és nem a föld eredendő üdve,
régén darabokra törtek a szamarak meg az öszvérek
(az egetverő üvegmozárban,
régén fölfalták az eszmék misszionáriusait a késsel-villával
(étkező bennszülöttek,
megkötötték a vér nyakkendőjét
és most eszméletlen potával keringőznek a kémények alatt,
az idő üres báltermében.

Kigyúltak itt a csillagok lampionjai, de hiába,
mert próféta-arcból vigéc-tekintet tűzelt mint a párdúcé,
és végigkanyargott a fölvirágozott kigyó a városban, éljen, éljen,
és kezeltfogott minden állampolgárral,
szorongatva a szokás torkát,
kezeltfogott minden kézzel, lábbal, szemmel és szívvvel,
hogy viszkessen a levegő és utálkozva vakarja magát
a szerencsétlen hónapok piszkos körmeivel, de hiába,
mert a szégyen az üresség arcát egeti
és az ürességtől megroppan a kő,
leáll a villamos, megszűnik a gázszolgáltatás,
elrohad a hó konfettije,
és az első szerelem arcán végigfolyik a világ mosléka,
az öncsalás és az ipari gonosztettek kollektív ürüléke.

Nem temetőt talál, aki idejön,
de tarsangot, ahol meddő szellemek szolgáltatják a zenét
és hullák szteppelnek parfümös mámorukban a földalatti állomásain,
a nyereszkesedés istenét találja, ahogy kezét a város zsebébe dugva
csörgeti a nikkellal reggelek aprópénzét,
rohadó bárokat és bibliai kurvákat,
akik széttárják combjukat és szaggyalult lihegésük
(hét fátylával leplezik,
hogy szemérmük ősz mint Walt Whitman szakállá,
és örömről siralom, az undor áramló szobra;
őket találja itt, aki nem keres semmit
és aki keres valamit, a semmit találja,
leesett hajcsatok törött gerincét, kibelezett
(cipőket és kalapdobozokat,

sírig tartó kanárikát és olyan kelengyékét, melyekre bömbölve
(rárakta puha mancsát
a por halhatatlan oroszlánja.

Aki idejön, az sorsával találkozik
és látja, hogy csendőr-, olajta- és halál-arca van,
látja, hogy a járókelők elfelejtették a hajnal nevét
és órájukat bámulják, mely egy kicsinyes időszámítás
(szótagjait dadogja,
és mind készek arra, hogy páncél-szemöldöke robbanásaitól megriadva
zokszó nélkül kövessék a gyűlölet fekete pásztorát,
mind belebonyolódtak a lehetőségek labirintusába,
mind beletörték életüket abba a zárba, melynek kulcsát
(a jövő faragja ki
koldusok és parasztok telpúpozott csontjaiból;
itt a léhaság múzeumában, eleven kövületek síkján,
itt ragyog igazán a nyomor visszája, ó sikk, ó töviskoronák,
(ó kirakatok,
itt a szerencsétlenség, mely Granada ablakain át világít
(a föld szívébe,
itt rontja a rózsát hamuvá a lelkiismeret, mikor a szállodák
(jégébe fagyott
sietős múmiák lehúzzák arcukról az illúziók szappanhabját.

Ó világ felhőtlen homloka, vers,
akkorra már a tudás ekéje barázdát vont rajtad,
bőr-rögök közül fehéren kifordult a csont,
hogy a pusztulás oxidálja még fehérebbé, mielőtt fölزابálja
(a föld fogas savai,
akkorra már a szerelem gyalázata bosszúvággyá tisztult,
mert láttad, hogy a szenvedésnek háza, földje és számarra van
és a képzeletnek üres zsebei,
hogy a szegénység krisztusa patkány-golgotán görnyed a vállán
(egy felhőkarcolóval,
és ecettel itatja a könyörület, hogy a szomjúságtól
(a torka repedt cserép legyen:
akkorra már fölkeszültél a véletlenre, hogy rádörgetnek
és talmi gráciával csillognak a csizmák, a csatok, a fegyverek
és tütyörészés gyalazza meg a percet, amikor összecsapódik
(a fű zöld függőnye,
és átfúj a vas-szél a természet tar színvázolásain,
hogy szemedet üres gyémánttá csiszolja.

Seb a rét arcán, felöklelt ének, Federico,
a költészet a cigányok testvére, kóbor igazság,
vándor arcán a napfény sebeivel bársonyos hódító.
Gyökerek öröljék tested lisztjét, neved csillaga tükröződjön
a lombok zúgó kútjában, hogy elpiruljon az ólom idő
és a vijjgó madarak kürtjét fújva föltámassza a vasat, a követ,
az órák hajótöröttjeit, akik elfelejtettek igent és nemet mondani
és a vér akváriumában buborékokkal és hinárral cserélnek eszmét,
mert az ember az a mohóság, amitől fölrobban a föld szíve
és a remény a búza hajnalát kiáltja:
eljön a tél hóhéra, a skarlát nyár,
pallósa munka és veríték!

Színek egy arcon

II.

Két hét múlt el, s most ismét együtt üldögéltek törzsvendéglőjükben. Új banda jött a régi helyébe, még prepotensebb, még tehetségtelenebb, de legalább cifra. A muzsikások lebernyeges ujjú inget viseltek, piros nadrágot, csizmát. Úgy játszottak, ahogy egy kalkulátor kalkulál. Két flekken után Krisztina rántott húst rendelt. A professzor felhúzta busa szemöldökét:

– Valami komolyabb baj van?

A lány gyorsan bólintott, de az evést nem hagyta abba, széles állkapcsai keményen öröltek. Szeme az abroszon. A pincérek már jól ismerték őket, az „etető fej” és az „élzabáló”, ez volt a csúfnevük.

– Hozhatom a palacsintát? – tudakolta a pincér.

Krisztina bosszúsán pillantott fel rá:

– Ma húsos napom van. Nem kérek tésztát.

– Akkor talán...

A lány erélyes „köszönömmel” vágta el a további ajánlatokat. Az üres tányért félig utálkozó, félig szégyenkező mozdulattal tolta az asztal sarkára. Pohara üres volt, töltött mindkettőjüknek, koccintott s egy hajtásra kiitta a bort.

– Halljuk – mondta a professzor tárgyilagosan.

– Nem is tudom, hogy kezdjek hozzá. Ilyesmit tulajdonképpen nem illik kérni.

De ha magának csakugyan az a hobbyja, hogy segítsen, itt az alkalom. A kályhakat átrakatjuk, a lakást kifestetjük. Apám megállapodott egy nővel az SZTK-ból, hogy az kivessi a szabadságát s mivel pénzre van szüksége, az egész műveletet lebonyolítja. A bátyám a barátnőjéhez megy lakni, apám az SZTK-ba...

A professzor félbeszakította:

– Magának nincs hova mennie.

Heves fejrázás volt a válasz, hogy volna, de kényelmetlen is lenne, messzi is lenne, a külvárosban, kínos is lenne. A magyarázat további része elmaradt, a professzor felajánlotta, hogy vendégül látja Krisztinát.

– Dehát nem fogom zavarni a magánéletében? – kérdezte szinte haragosan.

– Nekem nincs magánéletem.

– Miért nem tesz róla, hogy legyen? Egy ilyen fej, mint maga, hogy jutott idáig?

Egy fékezett elhárító mozdulat, Krisztina nyelt egyet, hallgatott, aztán, hogy a professzor beszélni kezdett, egy-egy gyors biccentéssel jelezte, hogy igen, rendben van.

– Ha ennyire komolyan gondolja, akkor köszönettel elfogadom. De kárpótlásul engedje meg, hogy addig a két vagy három hétig, amíg magánál lakom, én főzzek. Ne, ne, ne nyomjon semmi fennkölt szöveget közbe. Ha főzök magára, az az érzésem, hogy valamivel viszonzom a szívességét. Ettől ne fosszon meg azzal az ürüggyel, hogy az a pár száz forint úgy sem számít, mert a pénzét nem tudja mire költeni, meg minden. És különben is unom már a vendéglői kosztot. Tudja, hogy én milyen lecsót tudok főzni? Nem tudja? Nahát majd meglátja!

Szerény poggyással csengetett be a kaptárházba a professzorhoz, egy részét annak is a vacsora nyersanyaga foglalta le, mert a főzést komolyan gondolta. Felületesen körülnézett a lakásban, a téglalap alakú keskeny hallból két szoba nyílt, megjegyezte, hogy praktikus elrendezés, nyilván nem magyar építész eszelte ki, máris a konyhába ment, elkészíteni a vacsorát.

– Üljön le és nézze, hogy csinálom, hasznát veheti még.

Papp András minden megjegyzés nélkül engedelmeskedett. Miközben a paprikát, paradicsomot vagdalta, Krisztina fürkészve hátra-hátrapillantott. A professzor nem kérdezte meg, mi keltette föl az érdeklődését, a lány nem árulta el. Egy ideig teljesen lefoglalta a munka, a sercegő zsír feljajdult, mikor a paradicsomot s a paprikát beledobta. A lángot takarékra állította.

Zajt hallott, megfordult, egy másodpercre látta csak a professzor arcát, vonásai eltorzultak, a szeme vörös: könnyezett. Széles háta szinte bedugaszolta a keskeny konyhaajtót. A fürdőszobába ment.

Krisztina döbbsen bámult utána, s minden idegével arra várt, hogy dübörögve megindul a csap. De nem, csak hümmögések, krákogások szűrődtek ki az előszobába.

Később, hogy a lecsó elkészült, rövid vita támadt közöttük. Krisztina az erkélyen akart teríteni, a prof nem egyezett bele, azzal, hogy nem eszik kirakatban: a hallban szokott enni s ettől nem tér el.

Kezében a villa, másikon a falat kenyér, Krisztina várakozón nézett a professzorra.

– Parancsol?

– Nagyon éhes vagyok, de megvárom, amíg megkóstolja, kíváncsi vagyok a véleményére.

Széles, önérzetes mosollyal nyugtázta az elismerést, aztán ráhajolt a tányérjára s magafeledten evett. Miután leszedte az asztalt, elmosogatott, azzal a szándékkal tért vissza, hogy elbeszélgetnek.

– És maga mit csinál egész álló nap? – kérdezte befelé jövet.

A sötét, csontos ember az óráját nézte éppen, közölte, hogy indul vissza az intézetbe, csak azért jött el a szokottnál korábban, hogy a lányt beengedje a lakásba. Most visszamegy s pótolja a mulasztottakat.

A telefon csengetésére a prof visszafordult az előszobából, a mozdulatban, ahogy a kagylót a füléhez emelte, ugyanakkor egy kissé oldalt billentette a fejét, volt valami nagyon egyéni.

– Kezét csókolom.

A hang telt volt, de tökéletesen, valószínűtlenül tartalmatlan. Aztán néhány „kérlem”, következett, néhány „igen”, „természetesen”, „ahogy parancsolja”, megint egy „kezét csókolom”.

– Ki az? Mit akar? Asszony? Lány? Micsodája magának? – szerette volna kérdezni, lett volna rá mód, de nem merte, aztán az ajtó becsukódott, maga maradt. Végigsétált a lakáson, amely sterilen személytelen volt, mint egy kórházi szoba. Sőt, még annyira sem, inkább, mint egy bútorkereskedés mintaszobája a kirakatban, amelyet még nem érintett emberi élet.

Rossz lelkiismerettel, hogy amit csinál nem való, leült az íróasztalhoz, előtte könyvek pedáns rendben, „elvágoilag” – a bátyja a katonaságtól hozta ezt a kifejezést, azóta használta ő is. Vadonatúj állólámpa, tölcészerű ernyője hegyes szögben hajolt az asztal lapjára. Óvatosan sorra kihúzta valamennyi fiókot, nem nyúlt semmihez, fölösleges is lett volna, személyes holmi sehol, csak tudományos anyag, különféle színű dossziékban, golyóstollak, ragasztók, radírgumik, színes ceruzák.

Könyv hevert az éjjeli asztalon, szakkönyv. Egy papírdarabka csücske látszott ki alóla. Az élet, a rendetlenség első jele az embertelen személytelenségben, valami, ami pótolja a hiányzó fényképeket, az emléktárgyakat. Felemelte a könyvet. A kiszakított noteszlapon ez állt:

„6 h otthon Kr-t megvárni.”

Azt hitte, megfullad. Kitárta az erkély ajtaját, lenézett az utcára, aztán leült, s lassan, gyönyörködve szívta el a cigarettáját. Ahogy a csikket elnyomta, felpillantott, észrevette, hogy a szemközti házból dúvadt szemmel nézik, egyszerre öt-hat ablakból. Elfordult, s lassan, méltóságosan visszament a szobába.

– Hogy lehet így élni? – támadt rá az este.

– Élni? – visszhangozta a professzor értetlenül. Azután összekulcsolta két kezét.

Most jön a magyarázat, készült föl a lány, most jön a gyászbeszéd, a feketébe mártott nagyképűség. Idegességében reszketett a hasa.

– Ha jól emlékszem, említettem már, hogy én már nem élek.

A lány azonnal visszavágott:

– Akkor miért nem ugrik ki az ablakon?

– Meggyőződése sem tiltja.

– Maga néha úgy beszél istenről, mintha az előbb búcsúzott volna el tőle a sarkon.

– A nevét sem ejtettem ki. Egyébként azt javasolnám, hogy ki-ki feküdjön le. Jó éjszakát.

Krisztina egy lépéssel közeledett a férfihez:

– Bocsásson meg.

– Nincs miért, kérem. Nincs miért. Egyáltalán nincs miért.

Szégyellte viselkedését, szégyellte, hogy a férfi szívességéért tapintatlansággal fizetett, leste az alkalmat, hogy jóvátegye a hibát. Egy este, hogy a professzor korábban tért haza az intézetből, elébe állt:

– Nagyon sajnálom, hogy a múltkor...

Amaz félbeszakította:

– Tulajdonképpen én követtem el a hibát. A dolgokat nem szabad félig csinálni. Azzal, hogy átmenetileg szállást adtam, bizonyos tekintetben elköteleztem magam. Ezt nem lehet ilyen ridegen megoldani. Ebben tökéletesen igaza van. Világosabban ki kellett volna fejtenem, hogy ami a lakást illeti, szívesen állok rendelkezésre, másban is. De a lelkiállapotomon, ami olyan, amilyen, nem tudok változtatni, meghaladja az erőmet. Kérem, vegye ezt tudomásul.

Krisztina megvonta a vállát, mi mást csinálhatna, tudomásul veszi. A professzor tovább beszélt:

– Gondolkoztam a maga reakcióin, s nagyjából tudom, vagy legalább gyanítom, hogy miért irritálom annyira. Maga ugyanazon az úton jár, amelyiken én járok. Lényeges különbség kettőnk között csak az évek számában van.

– Ezzel arra céloz...

– Arra, hogy bennem a tulajdon sorsának a prefigurációját látja.

Amint észrevette Krisztina arcán az ellenséges kifejezést, megmerevedett, s hivatalos hangon fűzte az előbbiekhöz:

– Ezt is vegye kérem tudomásul.

– Kérem.

– Köszönöm.

Utána nézett a férfinak, amint nehézkesen, súlyosan befordult a hall ajtaján, hogy az íróasztalához menjen.

– Egy dolgot még nem tisztáztunk. A múltkor is, hogy elment, kétszer csengetett a telefon. Legközelebb mit csináljak?

– Legyen szíves írja fel, hogy ki keresett, s hogy én hívjam-e vissza.

Hétvégén a professzor vidékre utazott, szümpozionra, ahogy ekkortájt az efféle találkozókat nevezték. Krisztina maga maradt a lakásban, hasmánt feküdt a rekamién, s telefonozott. Egy sereg számot fejből tudott. Olyanformán volt a telefonszámokkal, mint sokan a parfümökkel, vagy a slágerekkel, mindegyikről eszébe jutott valaki, nem mindenkor a szám tulajdonosa, mindegyik felidézett egy hangulatot, valami reménységet, amelynek a csirája még nem halt el tökéletesen, valami tervet, aminek egy csúcske még kimaradt a sírból, ahova a feledés elhantolta.

Egyszer idegen hang hallózott, máskor ismerős, „jaj, Krisztinkám, most jut eszedbe?”, „észnél vagy, kisanyám?” többnyire csak a csengetés-sorozatokat hallotta, a száraz pergést, amint egy maréknyi hang szétgurult az ürességben.

Lustán kicsoszogott a kamrába, félretaposott sarkú papucsában egy kissé bizonytalanul. Ott megrakott egy tálat enni-, innivalóval, egy széket a konyhaajtó mellé húzott, s miközben eddegélt, tekintete ide-oda kalandozott, a szemközti ház kínálta látványon.

Csütörtökön felhívta az édesanyja a műhelyben. Panaszkodott, hogy a sok gépelestől fáj a háta, ahogy beszélt, látta kigyúlt szemét a sötétlő szemeödrökben. A lakás rendben van – már ami a festést és a nagytakarítást illeti. A közlés lényege az volt, hogy Krisztina mielőbb jöjjön haza, óriási a felfordulás.

A professzor taxit hívott, s hazakísérte.

– Ha már itt van – mosolygott a lány –, jöjjön be, nézzen körül nálunk.

Miután megfontolt bölintés jelezte, hogy a látogatásnak nincsen akadálya, a lány tovább beszélt:

– Maga ugyan minden, csak nem beszédes ember, de azért hadd figyelmeztessem, hogy ha véletlenül otthon vannak a szüleim, ne árulja el, hogy magánál laktam, ahhoz túl kispolgáriak. Nem törődnek velem, hogy mit csinálok, de a formákra oltárian kényesek.

Papp András megint bölintett. Súlyosan lépdelt a lány nyomában, fel a koszos lépcsőn, a vedlő burkolatú lépcsőházban, melyet megfeküdt a lakások elé rakott vödörökből áradó rothadó szemét bűze. Krisztinának lakását viszont a festék, az enyv és a mész szaga töltötte be, csupa életerős friss szag, éles ellentéte a lépcsőházi bűznek. Az előszoba fala vakított, a szobák fala úgyszintén: – újabb ellentét, ezúttal a tiszta falak s az agyonhasznált, szegényesen kopott bútorok között.

A professzor gázlómódra lépegetett, mintha félne, hogy a ruháját bepiszkítja.

– Ez a cselédszoba, a bátyám lefoglalta. Ebben a szobában lakik anyám. Itt alszom én is, apám ott, ő rajtunk jár keresztül, ha éjjel valamelyik betege haldoklik, vagy valamelyik álbetege hisztériázik. Anyám vagy azért nem alszik, mert ideges, vagy mert különmunkában gépel. Nem érzem magam otthon itt.

Ahogy a festés alkalmával szokták, a bútorokat a szoba közepére tolták, a lány a halomból kiszabadított két széket.

– Tessék, András, üljön le nálunk – invitálta nagyon barátságosan. – Csakhogy tudja: ez az én bajom, nem amit maga gondol.

A férfi előrántotta zsebkendőjét, a széket leporolta. Figyelmesen körülnézett:

– Jól sikerült – állapította meg a festésről.

– Apám betegek között sok a kisiparos. Ragaszkodnak hozzá. Ha egyszer esetleg szüksége volna...

– Köszönöm. Alkalomadtán igénybe fogom venni.

Krisztina mosolygott, nagyon intenzíven, nagyon bizonytalanul, megcsillant a szeme:

– Megkínálhatom egy feketével?

Már fel is állt, a professzor, nem éppen lelkesen, de beleegyezőleg bölintett. Egy pillanat múlva megnyúlt arccal tért vissza.

– Nincs kávé, gondolhattam volna. És más sincs, amivel megkínálhatnám, pedig most van először nálunk.

– Még lesz rá alkalom – mondta a professzor színtelenül, törzsének egy visszartartott mozdulata jelezte, hogy fel akart állni, de aztán meggondolta. A lány észrevette, arca elborult. Hirtelen elhatározással szökkent fel s az előszobából kiáltott vissza:

– Csak a sarki közértbe ugrom be. Egy perc az egész.

– Kár fáradnia.

A professzort ugyanabban az ideiglenes testtartásban találta, szemlátomást meg sem moccant, mialatt ő a borért volt.

– Nem is tudja, mennyire örülnék, ha egyszer mosolyogni látnám. De úgy, hogy én mosolygatom meg.

Közel hajolt a férfihoz, hogy megfertőzze a maga vidámságával.

– Fáradt vagyok már – a kezét úgy emelte föl, mint aki a földre ejt valamit.

– Fáradt? – vonta meg a vállát a lány. – Két hétig voltam magánál, majdnem két hétig, s még annyit sem mondott, mint most, hogy fáradt. Még ennyi bizalmaságra sem szánta rá magát. Ha nem érzem az őszinte segítőkészséget, emögött a gyászos kukaság mögött, elhúztam volna a csikot. Mert más az, ha valakinek odaadnak egy tál ételt, hogy nesze, lakj jól, és más, ha leülnek vele az asztalhoz.

A professzor elvörösödött, csontos arcára kiült a zavar. Félénken szabadkozott, hogy erről már volt szó közöttük, ő elismerte a hibáját, s kész a jóvátételre.

– Akkor mondja meg, hogy mi baja – fogta szaván a lány. – Emberin, mint az előbb, úgy hogy fáradt vagyok, csalódott vagyok, lerobbantam. Ne olyan szövegeket nyomjon, hogy már meghaltam, és csak tévedésből nem temettek el, mert nálunk még ez sem megy rendben. Ilyesmit már egy albán krimiszerző sem merne leírni. Most olyan képet vág, mint akit éppen a keresztre szegeznek. Hát nem érti, hogy segíteni akarok magán?

Megint közel hajolt hozzá, szinte kicsattant a mosoly az arcán.

– Meg vagyok győződve róla – hangzott a szégyenlős válasz. – Különben nem hallgatnám. Ami a bizalmas beszélgetést illeti, majd egyszer... Elavult kifejezéseket használok, ezt már többször tudtomra adták. Régimódi ember vagyok. Ez már így van... Nekem egyelőre az a célom, hogy maga mosolyogjon... Ez teljesen elég... Kinyújtott kezével, valamelyest büszkén a lány mosolygó arcára mutatott:

– Ez – dadogta –, ez, ha ebben nekem részem van... Ebben a szép mosolygásban.

– Maga udvarol, András – a mondat inkább kérdésnek, mint állításnak hatott. A professzor zavart tiltakozását elengedte a füle mellett, tünődően nézett a padlóra.

– És az is furcsa, nagyon is furcsa... Tudja – emelte föl hirtelen a fejét –, hogy maga az első férfi az életében, aki nem vett nő számba? Most meg elpirul – folytatta fejszóval –, elpirul, mint egy szűz, akinek megfogták a fenekét a villamoson. Én is megvagyok nélküle, hiszen jól néznék ki, ha nem bírnám. Nem is úgy mentem magához. Nem tagadnám, elhiheti, nem játszom meg magam. De amikor ott feküdtem a rekamién, maga a szomszéd szobában, megfordult a fejemben...

A professzor megpróbált beavatkozni:

– Ne haragudjék Krisztina, de ez a beszélgetés egyre inkább...

– Olyan irányba terelődik, amit maga rühell. Azért mégis, kérem, hogy ne fojtssa belém a szót, az még senkinek sem tett jót, a példa rá éppen maga. Feküdtem, nem tudtam elaludni, maga elmondta, hogy azért tesz jót a tagokkal, mert úgy az idő gyorsabban múlik, én ezért eszem... Az ízélés nem ugyanaz? Azzal is gyorsabban múlik az idő...

– Kérem...

– A kulcsot a maga lelkéhez már ismerem. Oltárian jól elszórakoztam az ágyban, miközben maga a szomszéd szobában horkolt. Mert ha nem tudná, András, maga horkol, ünnepélyesen, mint az orgonamuzsika a házasságkötő teremben. Óriási! Szóval bekopogtattam volna. Maga felriad, felül, a szemét dörzsöli, s megkérdi mi az? Nem igaz?

– Mi egyebet kérdezhettem volna? – ismerte be a professzor kényszeredetten.

– Mire szerényen azt válaszoltam volna, hogy magának az a hobbyja, hogy segít embertársain. Nekem meg segítségre volna szükségem. Kérem, válaszolt volna maga, tessék, rendelkezzen velem. És nem baj, hogy felébresztettem? Hogy ilyen későn jutott eszembe? Nem, nem, nem – tiltakozott volna – valami fennkölt szöveggel, hogy magának saját élete már nincs, tehát boldog, ha másoknak szolgálatot tehet. Ez biztos? – kérdeztem volna. No, de kérem... mondta volna maga egy kissé sértődötten. Rendben van, akkor most ízéljen meg gyorsan, mert épp erre van szükségem.

– Nem menekülünk – mondta s erélyesen, de lágyan, kedvesen a férfi vállára helyezte két kezét s megakadályozta, hogy az felálljon. – Addig színezgettem magamban a jelenetet, amíg elaludtam. Derűsen aludtam, súlytalanul – hogy magyarul meg? Reggel találkoztunk, maga a sötétkék hálókabátjában éppen javában nyel-

te a friss karót, amit egész nap magában hord, hogy kellőképpen merev legyen. Rög-tön tudtam, hogy igazam volt, mert az én kis játékom sokkal többet ér, mint ha rá-veszem, s maga ezzel a gyászhuszári modorral teljesíti a kötelességét. Így úszta meg.

Félszegen, félénken, gyámoltalanul, a professzor megint kísérletet tett a visszavonulásra.

– Ne idegeskedjék, András, nézzen körül, itt semmit sem kockáztat, a szüleim bármely percben itt lehetnek. De én szeretem lereagálni, ami foglalkoztat. Lelki higiéncia. Olyan, mint a fogmosás, ha maga nem is érti, maga rokonszenves tetszhalott. Szóval maga így úszta meg. Most még csak azt mondja meg, de őszintén, hogy magának miért nem jutott eszébe?

– Miért? Miért? Miért?

Néhány bátortalan mozdulat, fintor, kétségbeesett tekintet, a nehézkes, ünneplésen gyászos férfi visszakamaszkodott.

– Nem tetszem? – kérdezte a lány tanácstalanul, ültében felhúzta a szoknyáját s úgy szemlélte telt, barna combjait, mintha most látná őket először.

Csikordult a zár az előszobaajtón, egy panaszos hang:

– Jesszusom, Jesszusom, mi munka vár ránk!

– Papp professzor úr – édesanyám – végezte el a bemutatási szertartást a lány.

– Tessék, tessék csak helyet foglalni – udvariaskodott az égő szemű asszony –, amíg el nem felejttem... – magyarázkodott, s már könyékig túrt az egyik szekrényben a ruhanemű közé. Néhány perc múltán az apa jelent meg, izzadtan, nyúzottan, kezében a kopott orvosi táska.

– Nagyon örülök, igazán örülök... – de a szeme másfele járt.

Krisztina lekísérte a professzort, a kapuban búcsúzott el tőle.

– Elutazom – mondta. – Eleinte úgy volt, hogy Bulgáriába megyek, de aztán beadtam a kérvényt Bécsbe. És bocsásson meg, András, hogy neveletlenül viselkedtem. Maga mindig jó volt hozzám, nem ezt érdemelte.

Szórakozottan hallgatta a professzor válaszát, lebegtette az ujjait, ezzel fejezte ki valahogyan, hogy másról, egészen másról van itt szó, mindez nem fontos.

– És az is lehet, hogy vissza sem jövök.

Fülében a mondat, mint valami gyötrő zúgás, mintha víz ment volna bele, a professzor szoborként állott a ház előtt, jobb karját kissé előretartotta, olyanformán, mintha sétabotot tartana benne, s arra támaszkodna.

A lány felült az ágyban, úgy helyezkedett, hogy a fény az arcára essen. Állát felemelte, fejét megrázta, az arca csupa derűs várakozás. A kövérkés, kopasz kis férfi, könyörgésformán nyújtotta ki két kurta karját, megragadta a hevedert, nekife-szült. Eleinte nagy erőlködéssel, később könnyedén húzta föl a hármas redőnyt. A szoba kivilágosodott.

– Na – sürgette Krisztina –, mit szólsz a meglepetéshez?

Amaz lassan eszmélt rá, hogy a meglepetés a lány haja.

– Ja. Úgy is tetszettél, de így még jobban tetszel.

Nem valami meggyőzően csengett a hangja. A lány nem vette észre, a kezítükrében nézte magát, meg-megrázta a fejét, a szeme ragyogott.

Anyám azt kiabálta, hogy ez meg mire jó? Hogy öregít a vörös szín!

A férfi a karosszékekben ült, meztelen combjait keresztbe vetette egymáson, cigarettázott:

– Dehogy öregít! Kitűnően áll!

– Ugye...?

Megnyalta a száját, alsó ajkát kibuggyantotta, beszívta, megint kibuggyantotta, fülét kiszabadította a haja alól, majd befedte, iparkodott a profilját elkapni a tükörben. Ezalatt a férfi hol egy mignont, hol egy bonbont szopogatott el, vakon nyúlt a tálba, nem nézte meg előbb, hogy mit vesz a szájába. Hirtelen harsány kacagás hallatszott. A lány hátravetette magát, rávert meztelen combjára, hogy csak úgy csatant:

– Oltárian tetszem magamnak!

A férfi a tál felé pillantott; a lány elérte s megrázta a fejét.

– Most boldog vagyok, nem nassolok. Hanem ha volna valami innivalód?

Gyors, mohó kortyokban hajtotta fel az italt, s hogy szomját eloltotta, fejét felpócolta a kis párnával.

– Milyen szeszélyes az élet – jegyezte meg filozofikusan. – Ha aznap lapos-sarkú cipőt veszek, soha nem ismerkedünk meg. Haboztam, tudod-e? A magassarkú cipő jobban áll, jobb a lába az embernek, de hogy ennyire meghíztam – illusztráció-képpen marokra fogta hasán a hájat – a magas sarok fárasztja a lábam, a derekam. Aztán mégis úgy döntöttem, hogy legyenek csak csinos, amíg még lehet. Beragadt a sarkam a két kő közé, akkor jöttél te...

A férfi hirtelen melléje feküdt, úgy, hogy teste egész hosszában a lány testéhez tapadt, rövid ujjú fehér keze lázasan simogatta a dús formákat.

– Csak, ha nagyon akarod – nyafogott Krisztina –, mert én fáradt vagyok.

– Majd kipihened magad...

– És az is milyen furcsa – folytatta a lány valamivel később –, hogy mindjárt az elején arról kezdtem beszélni, ami éppen a legjobban foglalkoztatott. Ha az ember meggondolja, ha összeadja ezeket a véletleneket... Várj csak, hogy is volt?...

– Láttam, hogy nem akarsz kilépni a cipőből, mert a járda mocskos, odamentem, s azt mondtam: – tessék, támaszkodjék rám. Nem így volt?

– A későbbi beszélgetésre gondolok. Meghívtál egy drinkre – így mondtad –, hogy az ijedtséget kiheverjem. Apropos tölts még, ilyenkor mindig szomjas vagyok. A tenger, az tenger, igaz... A tengert semmi sem pótolhatja... De ha már van pénzem, miért ne menjek inkább Bécsbe? A göré egyik paciense ültette a bolhát a fülembé, véletlenül elkaptam egy-két szót a beszélgetésükből...

– És mondd! – a falhoz támaszkodott, hogy jobban lássa partnerét –, mondd, igazán nem baj, hogy semmit se tudok németül?

– Meg kell tanulni, nem vitás. De nem akadály. Attól még kaphatsz munkát, hogy a nyelvet nem tudod.

– Nagyszerű, hogy együtt megyünk. Összehozol az ismerőseiddel, mégsem leszek olyan egyedül.

A férfi bólintott, hogy erre számíthat.

– Valahányszor kijössz Bécsbe, mindig meglátogatsz, s én főzök neked, mert saját lakásom lesz, kocsit is veszek. Jancsikám, drága Jancsikám, milyen hálás vagyok neked.

Szürkült, mindketten az órára néztek, galamb repült az ablak párkányára, szárnyával verdesett, de aztán megtalálta egyensúlyát, csipegetett.

Miután felöltözött, a lány még hosszan elidőzött a tükör előtt, vörösre festett haját szemlélte, másodpercenként más-más helyzetben.

– Te értesz hozzá. Örülök, hogy neked tetszik. Mert akkor Bécsben is tetszeni fog. Te sokszor jártál nyugaton.

– Hol tegyelek le? – kérdezte a férfi, mialatt begyújtotta a motort. Nyugodtan, mégis gyorsan vezetett, közben arra is módot talált, hogy beszélgessen.

– Persze nem maszeknél kezdtem – magyarázta a lány –, oda csak később kerültem. Az állami laborban pokoli volt. A maszekhez visszajönnek a fogsorok, embereknek dolgozol, rondáknak vagy szimpatikusoknak, de ismered őket. Az a lötyögés, ami ott megy! Oltári! És hozzá a szöveg. Külön a lötyögés, külön a szöveg, soha nem találkoztak. A Gyurit ott ismertem meg, az sem volt szerencse. Nem tudom már, hogy került oda, de az ismeretség onnan ered. Kirúgtam, mielőtt kirúgott volna. Én is allergiás vagyok a munkára, de inkább dolgozni, mint lötyögni!

– Ha így gondolkozol, akkor érvényesülhetsz odakint – mondta, s megállott a járda mellett. Kétoldalt arcon csókolta a lányt:

– Csak a jövő hét közepén tudlak felhívni. Addig biztosan megkapod az útleveledet. A hétvégét együtt töltjük.

– A Balatonon, jó? Imádom a Balatont. Majd megdöglök, annyira imádom.

– Mondd csak – kérdezte a férfi –, régóta készülsz disszidálásra?
 Krisztina két kezét a mellére szorította, szemöldöke felszaladt a homlokára:
 – ÉN??? Soha eszembe nem jutott!
 – De hát egyébről sem beszélsz.
 – Tényleg – ismerte be –, tényleg. Talán mert úgy jöttek össze a dolgok.
 Miért készültem volna rá? Miért mentem volna el hazulról?
 – Most viszont miért?
 – Nem te mondtad, hogy Bécsben érvényesülhetek a szakmámban? Vagy nem?
 Ne ejts át, Jancsika. Ne ejts át!

Nyugtató simogatás, hogy szó sincs átejtésről, a firtató nézésbe enyhe vállvonogatás keveredett. A kocsí gyorsan húzott el a járda mellett.

Lassan baktatott fel a lépcsőn, nehéznek érezte a testét, kiverte a verejték, mire beért a lakásba. Jaj, csak ne lenne senki a fürdőszobában! Az ajtó nyitva, Béla hanyatt hevert a szelonen, szájában cigarettá.

– Krisztina – hangzott a nyújtott, lusta hang –, varrd fel a gombot az ingemre. A pályatársnőid lesmárolták.
 – Majd, ha zuhanyoztam.
 – Az a vörös haj! Jaj, az a ronda vörös haj! – fogadta az anyja. – Ha nem a lányom volnál, azt hinném...
 – Hogy egy öreg kurva, aki nyugdíjazás előtt áll... – ezt Béla mondta.
 – Azért nem egészen így gondoltam...
 – Valld be anya, ez járt a fejedben.
 – Apa? – kérdezte Krisztina.

A bölintásra az ajtóhoz lépett, beköszönt, egy „csókolommal”, apja az íróasztal előtt ült és körmölt. Mindig úgy írt, mint aki nemrég tanulta.

– Az ember nem öregíti magát mesterségesen. Eljön az magától is. Öt évvel látszol idősebbnek. Keveset mondok.

– Most ráérnék – tért aztán a maga ügyére –, fáradt sem vagyok. Most nincs különmunka. Mindig így van ez. Vagy csöstül, vagy semmi. Nincs valami jó regényed, Krisztinka? Annyi könyv jelenik meg, s ha az ember olvasni szeretne valami jót, semmi, de az égvilágon semmi. Legfeljebb lemegyek Gyukicsékhoz tévét nézni. Habár az is olyan hülye.

– Hol az az ing? – kérdezte, hogy végzett a zuhanyozással.

A bátyja az ingre mutatott, mikor megfordult, hatalmasat sózott a fenekére.

– Kishúgom, te nagységgű!

Reflexszerűen, minden indulat nélkül hülyézte le a bátyját, már pörgette a cérna végét benyálazott ujjbőgyei között s hunyorogva célozta a tű fölkát.

– A tanárt hol szedted föl?

– Miféle tanárt? – pillantott fel a tű fölkát.

– Aki itt volt festés után.

– Ja? Protézis ügy.

– Vén szivar?

– Nem az.

– Szájon verték?

– Hagyd már abba. Unom.

– Szerezném tudni, hogy miért nincs foga.

A lány úgy beszélt, mint egy tanítónő a leggyengébb tanulóhoz:

– Van foga, a protézist a kollégájának vittem, úgy ismerkedtem meg vele.

– Ilyen hülye dolgaid is csak neked vannak! – csattant föl a fiatalember s hirtelen felült. Látszott rajta, hogy tudatában van igazának, de sehogy sem tudja kifejezni magát. – Az egyiké a protézis és a másikkal ismerkedsz meg! Erről ezer közül is megismernélek!

– Teljesen meghülyültél, Béla? Azt akarod, hogy így váljunk el?

– Mi az, hogy elválunk? Hozzámsz a tanárodhoz és többé nem tolod ide a képed? Így gondoltad?

– Semmit sem gondoltam – felelte a lány színtelenül, de még mindig megbántottan.

– Azt se, hogy hozzámész?

– Nem. Különben sem kérte meg a kezem.

A fiatalember lenyelte első dühét, atyai testtartást öltött, s hangját ahhoz idomította. Nehezen találta meg a szavakat, hol jobbra, hol balra dőlt, ahogy mintegy latolgatta őket:

– Az én helyzetem más, Krisztinka, én azért nem veszem el a Marit, mert anélkül is mindent megkapok tőle, nem kell alkalmazkodnom, nem vagyok hozzákötve. Meg aztán a spinkó jó öt évvel öregebb. Amíg ilyen kondiban vagyok, annyi nőt termelek ki, amennyit éppen akarok. Nem felvágásból mondom. Ismersz. Te viszont, Krisztinka, tengesz-lengesz. Belevaló csaj vagy, kapaszkodj meg a professzorodban. De úgy, hogy miközben kapaszkodsz, neki egyre kevesebb legyen, neked egyre több. Ennyi az egész. Csak meg kell érteni.

Büszkén nézett a hűgára, olyanformán, mintha azt mondaná, látod, ez vagyok én.

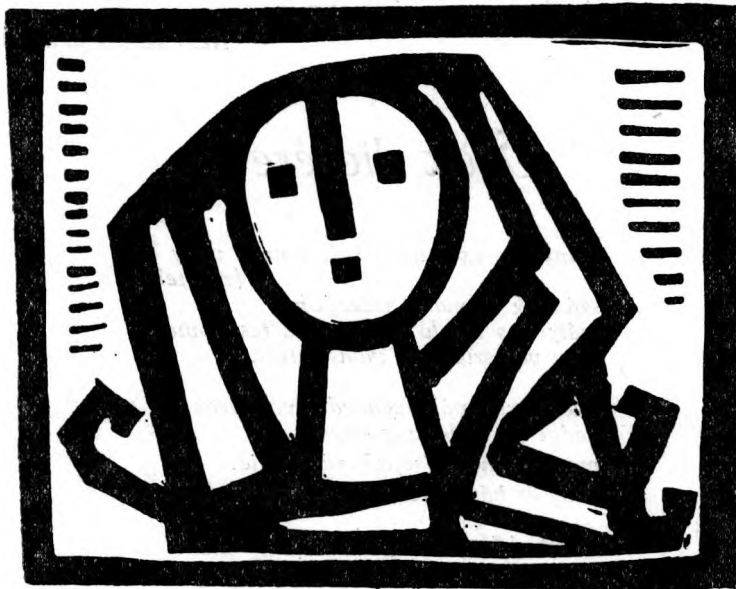
– Majd megpróbálom – suttogta a lány lesunytt fejjel. – Van még valami varrni való?

Megfoltozta a lyukas nadrágzsebet. Béla vizsla szemmel követte minden mozdulatát. Többször megjegyezte, hogy a hűga „nem tetszik neki”.

– Nem üvöltesz – fordult meg a lány a küszöbön –, ha kérlek valamit? Tényleg ilyen ocsmány vagy, vagy csak megjátszod magad?

A fiatalember lustán legyintett, s a fenekét fordította a hűga felé.

(Folytatjuk)

KOLBE MIHÁLY rajza

Kisváros, hajnalban

Még tisztaság és jóság, a hajnal szép ígért,
 az ég alján szétfújja a konok szürkéséget,
 párában, ködben úsznak a bizonytalan házak,
 vizén tűnő álomnak és vaskos valóságnak,
 e perc a csend, majd úgyis vad kakas hangja száll át
 az utcán, felriasztva az életúnt akáctát,
 s utána gyors iramban, rejtélyes jeladásra
 vonat sikolt, gyors autók nyomában füst, por, lárma,
 de ez a szép perc még a hité, a jó reményé,
 mikor a fal s a szűk tér boldogan átcserélné
 a szürkéséget s hisz még az átlényegülésben,
 ahogy kinyújtja testét a lebegő, lágy fényben,
 s az emlékek falán túl távol tenger morajlik,
 a poros tamariszkusz ága az égbe hajlik,
 a hajnalka a kertben a fénybe tárja kelyhét,
 s azt hiszi, édes testvér a boldogság s öröklét;
 fürdik a hegy a kékben, csúcsát az égbe mártja,
 zászlóként leng mögötte egy kopott, vénhedt nyárta,
 repül, repül a város, boldog azúr-reményben,
 még tíz perc, annyi sincs már . . .

Nem szólok addig én sem.

Ősök dicsérete

Hány ős, szerelmes szó, nemes vagy
 [nemtelen]

szándék formálta századok
 mélyén s romló anyag lett, test, amely
 nem választott, – választatott,

űkök, széppapák szenvedélye, harcok
 kedve és hajlékony anyák
 megadó méhe, sejtek véletlenje,
 hány és hány nemzedéken át

jutott el hozzám s nevet kapott végül,
 hogy járja titkos utait,
 nem is tudva, hány lépés a semmi
 és mennyi a csillagokig?

Virágba-mártott sugarak

*A fészek-őrző bújdosik, elhagyta a nyár kapuját.
 Forognak nehéz hóhegyek, a szél elnyűtte saruját.
 Bakancsot húz, a ligetek fáit rugdalja részegen,
 jeges kardjával teszi. A csontja csattog, réseken
 suhanna át. Siessetek lámpákat vivő emberek,
 a Tél hajója közeleg, árbócán darvak lengenek.
 Szerelmesek gyors szánja csöng, suhognak fehér szalagok,
 kétlábra áll a vasderes, vágatnak szárnyas lovasok.
 A mohás mellü öregek kucsmája halott égbe szúr,
 csörög a sovány citera, angyalt ébreszt a szőke húr.
 Omlik a bor, zöld taraján kigyót játszik a napsugár,
 aranygerely süvit feléd, cicáját-vesztett csutaszár.
 Tornyt cipelsz a hátadon, hópillangókkal rakta ki
 a földig nyúló égi kéz, búgnak a hideg malmi.
 Öröl a Tél, a kék kerék nagy gyémántküllőkkel forog.
 Csillagot nyel a köd-garat, rengnek a hajnal-oszlopok.
 Siess, napjelű homlokod nem tarthatja meg az eget
 gondod hajítsd a fény közé, vigyék mennyei szekerek.
 Asszonyt díszít a rozmarin, száz lakodalom mennydörög,
 szikráznak tömött jászolok, lángot fálnak hű csődörök.
 Csipkés-szőrű malac visit, bárány búsul, torkán a kés,
 szökken a vér, a jégeresz vörösre fröcskölt vízesés.
 Fagyot törő márványbotok, ezüstgerincek hajlanak,
 bozont-csomós dér-kötelek kötnek nyugtalan kazlakat.
 Hóember tollas kobakot, buzogányt tart, hajitaná,
 répaorrára varjú ül, söprű bújik hóna alá.
 A fészek-őrző didereg, nyomában madárfütyty bolyong.
 Hány cinke-pittyet rögzített a magasba szállt csend-korong?
 Öleld a lányt, oldd meg haját, melledre hulljon melegen,
 kunyhót őrző aranypipics, aludj, virraszt a szerelem.
 Kongat a szél, a Tél nyakát, a szürke hógallérosat
 a Tavasz rönkjén tejezik virágba-mártott sugarak.*

Magányosan

*Megállsz a tél kapuja előtt,
 nem ölelnek többé a hársak,
 topogva meredsz a csukott égre.
 Kellesz-e citerásnak?*

*Mögötted fújják a kürtöt,
hátra se nézel,
a szél orozva késel.*

*Kopogtatod a fákat,
nem lobog szárny, hóverte köpeny,
hófalhoz támasztod vállad.*

*Vonuló ütközetben
jajgatnak a darvak.
Örködő hatalmad
a magány belepte.*

*Húrjaid szakadtan zörögnek.
Köhögő visszhangok zaklatják a csöndet.*

GRAIN ANDRÁS

Építményeim

*építményeim tető nélkül állnak
a szabad ég alatt
eső áztatja őket
mégsem nyugtalankodom
sorsuk miatt
várom a pillanatot
mikor a serény láz meggyötör
s lelkes munkálkodásra hajt
mikor az alkotó-ébredés
csonthéjai kettéhasadnak*

Kukoricatörés

*a sárga mező kukoricái beértek
szorgos hajladozók tarkítják a termést
a sok szó között
az emberkéz sűrög
s minden törésben
a nap aranyát véled
kosaradba rakni*

*a száraz nyikkanásaiban
már az ős jajong
s az ember dolgozik
és nem kegyelmez*

KÉPZŐMŰVÉSZETI KRÓNIKA

CSÁKY JÓZSEF SZOBRÁSZMŰVÉSZ 80 ÉVES

Vagy fél esztendő Pécsen is telt a nyolc évtizedből, melynek fordulóján a Párizsban élő világhírű magyar szobrászt üdvözljük. Idehaza pár év előtt halálhíret költötték, így külön öröm, hogy az élő és alkotó mesterről írhatunk.

1888. március 18-án született Szegeden. Változatos, csak szegénységben és próbákban bővelkedő gyerekkoráról, pályakezdéséről két emlékezését ismerjük: az első 1926-ban jelent meg (Bor Pál: Csáky és szobrászata c. album, Bp. Amicus k.), a második és részletesebb vallomás 1964 nyarán, a TISZATÁJ folytatásaiban, Szelesi Zoltán kísérő soraival.

„... egyik legkedvesebb szórakozásom a perspektíva, az árnyék- és mértani testek szerkesztése volt...” – írja művészi érdeklődésének gyerekkoráról. A minden másban haszontalannak és élhetetlennek tűnő fiatalember 1904-ben kerül a pesti Iparművészeti Iskolára. Az itt töltött három félév viszont pontosan elegendő ahhoz, hogy a hallgató véglegesen csömört kapjon a „dohos müncheni akadémiák penészgombáitól”, korának historizáló, milléniumszagú és akadémikus „nagyipiktúrájától”, ugyanígy az „iparművészet” címszó alatt erőltetett gipszfejek és -ornamentikák rajzoltatásának pokolbugyraitól. Csáky is fellázad, eleven modell után kiált. Messze van Nagybánya és hol van még a Nyolcak: az iskola életet és élő testet alig enged a termeibe, tehát a növendékek hagyják el az iskolát. Három társával hősünk is, hogy tetteivel a szétszakadt család további támogatását is ellőkje magától, az eddiginél még nehezebb életet vállaljon. Pesten, majd Szegeden él – az anyai nagyszülők mégiscsak engedékenyek. Szülővárosában ismerkedik meg az üveghegyek mögötti Párizsból épphogy hazatért két művésszel: a Henri Rousseau képen is üldögélő Brummer József szobrásszal és Joachim Ferenc festővel. Tőlük hallja először Manet, Monet, Gauguin, Rodin, Cézanne, Picasso és több más mesehős nevét. „Sokat beszéltek impresszionizmusról, Rodinról, és az új dolgokat hallva, különös, új, friss, kedvet hozó művek reprodukciói között éreztem, hogy szép az élet s hogy gyönyörű város lehet az a Párizs! Oda el kell jutnom egy nap.” Még három esztendőt tölt itthon, de már Párizs bűvöletében.

Ebből a háromból a jelzett felet Pécsen is: „Mivel az Iparművészeti Iskola tanulója voltam, Zsolnai kötelezte magát, hogy minden jelentkező növendéket fölvesz. Így kerültem be a Zsolnai-gyárba, ahol egész 1907 augusztusáig dolgoztam. Nagyon kevés pénzért, de azt hiszem, ezt sem érdemeltem meg.” Másutt: „Aki sokat utazik, sokat tanul. Én Pécsre utaztam. Munkavezetőm egy nap kijelentette, hogy nincs tehetségem se az iparművészethez, se a képzőművészethez. Hat és fél hónap után így hagytam ott a Mecsekalját a Gellért hegyért.” Pesten is csak négermunkát talál: a Károlyi család őseinek arcképeit másolja egy álfestő keze alá. Megbízójának ez remek üzlet, neki alighogy naponta egy ebéd; egy nagyon keserves tél (1907–08) után szánja el véglegesen: egy épületszobrásszal gyalog indul Párizs bevételére. (Nem szokatlan a dolog: gondoljunk Kassákra!) Szombathelyig jutnak így, ahol szerencsés véletlen folytán szobrászmunkát kapnak egy építkezésnél. Az így szerzett pénzből végül vonaton érkeznek a Városba, 1908 augusztusában. Csáky rövid ideig a csábítónál: Brummernél lakik, és a kubizmus fellegvárában, a La Palette szabadakadémián tanul (1908–1910). Kezdetben Rodin, majd Maillol követője, de itt megfogja őt is a kubizmus kalandja és esztétikája. Úttörő a La Palette-ben, a hazaiak közül később Szobotka

Imre, Farkas István követi, de itt tanul Le Fauconnier, Dunoyer de Segonzac, Metzinger, Albert Gleizes is: a kubizmus ifjú nemzedéke.

Közös párizsi éveikről szépen emlékezik meg Bölöni György Csáky budapesti kiállításának katalógusában (Kulturális Kapcsolatok Intézete, 1959. augusztus): „Jött fiatalon, lelkesen és nagyon tehetségesen. . . hamar megkedveltük. . . már mint induló, fiatal, ismeretlen szobrász is beletartozott abba a kisebb körbe, hová akkoriban odakint a magyar művészet értékeit soroztuk: Czóbel Béla, Pór, Berény Róbert, Gulácsy, Tihanyi Lajos, Márffy és még néhányan. . . egyenesen belépett egy új világba. Brancusi, Zadkine, Lipchitz, Archipenko körül akkor kezdett kialakulni a szobrászatban az a renaissance, melyben aztán Matisse és Picasso is vendégjogot nyert. Csáky ott volt az első sorokban az újítók között. . .”

A mester életének további sora már művészetének sorsával egyenlő: sokasodó munka és kiállítások, az ő munkásságában kibontakozó, a közben nyert társakkal győzelemre vitt kubista szobrászat. A Salon d'Automne, majd a Salon des Indépendants (1911) kiállítója, 1914-től a világháború francia önkéntese. 1919-ben ismerkedik meg Laurens-szel, Lipchitz-cel és Zadkine-nel, akik „beismerték, hogy az én kubista szobraim inspirálták őket már 1914 előtt” (idézet Csáky egy leveléből).

Kísérletek a „tárgynélküli szobrászat” kialakítására (geometriai idomok, konstruktív oszlopok, „kőbe fagyott képek”), majd az egyiptomi, az asszír művészet alapos tanulmányozása után ismét „természetelvű” plasztika: fejek és állatszobrok stb. (Mint példái, ő is szereti a legkeményebb nemes anyagokat: a márványt, a gránitot, a hegyi kristályokat, az onyxot.) Blaise Cendrars meghitt barátsága jelzi művészi vonzásait és választásait. 1922-től francia állampolgár.

A harmincas években Németországban, Hollandiában, az Egyesült Államokban is kiállít, nagy utazást tesz Görögországban (1935). Eredeti műveinek alapos ismerői kiemelik formái tisztaságát, egyszerűségét, kifejezéseinek visszafojtottságát, egy új formaképzés megnyerő igényét. Általa a görögség előtti antikvitás újjászületését, klasszicizáló szobrászi ambícióit, művészi erényeit és eredményeit. Dekoratív szándékú műveiben vissza-visszatér a kubizmus formavilága, önálló művein és kisplasztikáin pedig a szobrász elmélyült és meditatív embersége, meghitt humánuma, békéje és nyugalma tükröződik, az egyiptomi szobrászat monumentalitása, statikája, de annak frontalitása és üveges merevsége nélkül.

Budapesti kiállításán (1959) főleg derűs ihletésű, elsősorban a női szépség, az anyaság szellemi és formai harmóniáit zengő alkotásokkal mutatkozott be. Reliefjei és rajzai is hasonló témákban jelentkeztek. Kedves és simára csiszolt felületű állatszobrai közül itt Fókája szerepelt.

Következetes és harcra antifasisztát is tisztelünk benne: a spanyol ügy védőjét, a francia ellenállás részesét, az 1948-as budapesti náciellenes kiállítás (Nemzeti Szalon) egyik szereplőjét. Picasso, Léger, Jacques Villon, Beöthy, Czóbel, Vasarely társaságában.

Erény és szükség: az utóbbi években inkább kisplasztikával foglalkozik. Életkorának változó energiái és változatlan szépségideáljai találkoztak evvel a meghitt, tenger szépséget cseppben mutató kamaraműfajjal. Nagyméretű alkotásai közül a legutóbbi ismert egy Amiens-i iskola relief-párja (1956), melyet a francia kormány megtisztelő megbízásából készített.

A budapesti kiállítás, Bölöni bevezetője és tanulmánya ismét felfedezte számunkra a hazalátogató mestert, és ő is újra a szülővárost – „Táncosnő” c. szép szobrárt ajándékozta Szegednek –, az „óházát”. Reméljük: ideje jön még újabb találkozásnak, művel és alkotóval egyaránt.

Bölönit idézzük: „. . . ott volt és itt van azok között a magyar tehetségek között, akik meg tudták hódítani a maguk számára csöndben és szerényen a nemzetközi művészi elismerést. Mert vannak ma is szétszórta a világban ilyen magyarok, s itt az ideje, hogy ne hagyjuk számunkra gondatlanul elveszni, hanem tereljük őket vissza

oda, ahonnan elindultak, s ahová ma is tartoznak, kultúránk számára a megbecsülést jelentő művészi értékeink közé.”

Csákyban Pécs egy bizonyára jónevű kerámia-tervezővel lett szegényebb. A nagyvilág és benne az ország is egy nagyszerű szobrásszal gazdagodott a menekülőben.

IPARI MŰVÉSZET

A jelenkori életigények szolgálatában álló ipar új és hatalmas forradalmat él át: a művészetek behatolásának, az esztétikai követelményeknek forradalmát a munkafolyamat menetébe és eredményeibe egyaránt. A művészi harmóniával felépített társadalmi- és munkakörnyezet, a tárgyak és eszközök elsődleges tartalmának és hivatásának találkozása a művészi formákkal és felülettel, a kontúrvonalakban, élekben és hajlatokban rejlő szépségek megtalálása nemcsak a munkát könnyíti meg (gondoljunk csak egy jól kézhez simuló kalapácsnyélre, egy jól megvilágított teremre vagy egy harmonikusan felépített és burkolt munkagépre, szobabútorra!), de esztétikai élvezeteket is teremtve szépíti az életet is. Ez a törekvés valóban nem új, de a korai kapitalizmus születő nagyipara munkaerőfaló hajráiban csak saját profitéségének és a piac tatóngó áruigényének kielégítésére törekedett, farkastörvényeivel küszködött és korántsem iparesztétikai problémákkal. A kulturált környezetért és életlehetőségekért folytatott jogos küzdelem része lehet a munkásság teljes szabadságért vívott harcának a nagyüzemi ipar életidegen körülményei között. De a fogyasztó részéről egy minőségileg megváltozott követelmény jele is a termelt áruval szemben.

A Lexikon szűkszavú, a fenti címszó alatt a következőket írja: „a közelmúltban elterjedt szakkifejezés; lényegében a nagyipari termékek esztétikai megformálásának követelménye.” Aligha van pedig napjainkban differenciáltabb művészet, mint az ily módon definiált „ipari”. Az iparművészet műtárgyat készít, kézművesi módon vagy kisipari eszközökkel. Az ipari művészet már terméket állít elő, fogyasztási cikket vagy árut, nagyüzemben, sokszorosítottat vagy sokszorosíthatót. Sajátos szintézisre törekszik: egyfelől a művészet, a környezetkultúra, másrészt az ipar, a kereskedelem szintézisére. Az ebben a kohóban létrejött termék családi-, munkahelyi- és társadalmi milliókat szépíti, „életeszközeinket” teszi használhatóbbá és esztétikailag is létezőbbé. Életünk mindennapi színterének formái megváltoztatására törekszik, állandó szépségigényt alakít bennünk és körülöttünk. Jellegzetesen modern művészet tehát, a nagyipari termelés és a modern élet folyamatainak és kölcsönhatásainak kultúrája.

Nyilvánvaló, hogy minden eddigi stíluskorszak nyomot hagyott a tárgyformálásban, az éppen uralkodó művészeti ízlés érvényesítette hatását a termelésben is. Századunkban ez az egyirányú hatás felbomlott, inkább kölcsönössé és egyenrangúvá vált. Új igények törtek az ipar területére, „formakultúra” a korábbi jobbára céltalan vagy csak stílusjelző tárgyképzés helyett. Az ipari művészetnek máris jelentős hagyományai vannak: az első háború után indult gazdasági és művészeti fejlődés kölcsönhatása hozza előtörténetét. Úttörői már szociális eszméket is vállaló művészek és mérnökök. Németországban Peter Behrens és tanítványai: Walter Gropius, Mies van der Rohe; a franciáknál Le Corbusier, August Perret; az oroszoknál Kandinszkij, Malevics, de főleg Tatlin és Liszickij. Ők voltak a formakultúra első esztétái és mesterei – jobbára építészek. Általuk az ipari művészet kialakulása szorosan összefonódott a konstruktivizmus történetével, így az orosz Proun vagy a német Bauhaus működésével, melyek „funktionalista Gesamtkunstwerk-esztetikájában” először kap művészi rangot a tárgyformáló tevékenység is. (Tatlinnál egy időben csak ez!)

A mozgalom elővirágzásában jelentős szerepük volt magyar művészeknek is. Leginkább a Bauhausban tanítók és tanulók (Moholy-Nagy, Breuer Marcel, Molnár Farkas stb.) vagy a már korábban Nyugat-Európában tartózkodó Huszár Vilmos neve ismertebb, de Bortnyik Sándor (Műhely-iskola!), Kozma Lajos (építész, belsőépítész, könyvművész!), Kaesz Gyula („A bútorstílusok” c. könyv) hazai működése is. Ugyan-

így a Bauhausnál is dolgozó „második nemzedék”: Kállai Ernő, Kepes György, Vágó Péter egykori, az élők jelenkori munkássága.

Formakultúra nélkül a szocialista nagyüzemi termelés folyamata is elképzelhetetlen; eredményessége és eredménye sem. A Szovjetunióban és a népi demokráciákban (elsősorban Lengyelországban és Csehszlovákiában) tudományos intézetek vesznek részt elméleti és művészi kutatással, tervező munkával az új termékek külső formáinak, a munkahelykultúrának alakításában. Nemrégiben a kelet-európai országok iparesztétikai szervezetei konferenciát tartottak Varsóban, egymás munkájának jobb megismerése és összehangolása, közös esztétikai premisszák kialakítása érdekében. A tanácskozáson hazánk küldöttei is jelen voltak.

Mindezek elmondására az 1954-ben alakult magyar Iparművészeti Tanács 1958 óta megjelenő tájékoztató jellegű kiadványának, az „IPARI MŰVÉSZET”-nek pár kezünkbe került száma ösztönzött. A kezdetben jórészt csak fordításokat közlő és rendszertelenül jelentkező kiadvány az utóbbi esztendőkhöz során feladatahoz nőtt. Juhász László, Nemes Iván, dr. Koczogh Ákos szerkesztése alatt a jubiláló dokumentáció eleven folyóirattá vált. Az egykori sajtószemle képzett és értő magyar gárdát nevelt fel, bár egyelőre „kereskedelmi forgalomba nem kerül, csak szakmai tájékoztatásul szolgál”.

Számai egy-egy időszere vagy célszerű téma köré csoportosuló tanulmányokat, cikk- és híryanagot közölnek. Ismerjük a gépipari formatervezéssel, a fémművességgel, a csomagolástechnikával, a szilikátiparral (üveg, porcelán, kerámia), a textiliparral, az „év legszebb termékei”-vel foglalkozó füzeteket. Ugyanakkor olvashatók a témában megnyilatkozó világhírű szaktudósok, pszichológusok, művészek vagy esztétikák írásai is, a szín- és formaproblémák, a célszerűség és használhatóság, a pszichológiai hatások tárgyköreiből. Számunkra különösen az állandó „Elődök és kortársak” rovat anyaga érdekes: a műfaj klasszikusainak ma már az egész művészettörténet számára forrásértékű és jelentős tanulmányaival, emlékezéseivel. Walter Gropius, Moholy-Nagy több írása (részletek az egészében kiadásra érdemes *Vision in Motion*-ból!), Kassák, Breuer Marcel stb. tanulmányai, nyilatkozatai olvashatók itt. Mai és hazai szerzők közül iparművészek emlékezései, a szerkesztőké mellett Major Máté tanulmányai, megnyitói, előadásai. Sok érdekes közlemény szól kurrens esztétikai problémáról, vagy történeti érdekességű témákról (Bálint György interjúi Moholy-Naggyal, Breuer Marcellel, emlékezés Gropius budapesti látogatására, Breuer pesti szereplésére stb.). Az egyik számban Herbert Lindinger tollából az ipari formatervezés történetéről olvashatunk, egy másikban Vasarely a modern művészetekről szóló cikkét veszik át a *Les Lettres Françaises*-ből. Az ipari művészetnek és eleven magyar folyóiratának múltja és jövője van, a lapnak ráadásul még jubileuma is. A téma hazai kultúránkban is gyakorlati szakemberekre, művészekre és kutatókra, mérnökökre, filozófusokra, pszichológusokra és esztétákra vár, intézetre és monográfusra. Rangjához és értelméhez méltó társadalmi szerepre. Tanszéket már kapott az Iparművészeti Főiskolán.

A nem nyomdai eljárással sokszorosított kiadvány szerény lehetőségeivel nehezen szolgálja hivatását. Elsősorban a képek, az illusztrációk krónikus hiánya (vagy a mégis található rossz minősége) szembetűnő. Nyomtatva – legalábbis mélynyomott képívvel ellátva – bizonyosan utat talál a jelenleginél szélesebb olvasóközönséghez is, örömeinkre-okulásunkra lehetne mindannyiunknak. Hiszen valóban a mindennapok és napjaink művészetét szolgálja, korszerű kultúránk kialakításának részese és egyik irányítója lehet. A művészet behatolásának forradalma az új feladatokra törő hazai iparban is csak teljes győzelemmel végződhet.

*

Itt említenénk egy hasonló témájú remek könyvet is, Erdőss Pál: *Ipari formatervezés* című művét (Bp. 1967. Műszaki K.), mely – tudomásunk szerint – tárgyában az első összefoglalás magyarul. Erdőss ismeri és tárgyilagosan felhasználja (iroda-

lomjegyzékében közli is) anyagának nemzetközi szakirodalmát. Igaz, szempontjai inkább gyakorlatiasak, így idézeteiben és képanyagában kissé szűken bánik a műfaj klasszikusaival. Már a folyóiratnál is feltűnt: megfelelő dokumentáció híján a huszas évek orosz művészeinek eredményeivel különösképpen.

Rövid történeti áttekintés után a formatervezés esztétikai kategóriáit, hazai és külföldi oktatási rendszerét elemzi, majd az ilyen alkotás szándékainak és menetének leírása után (ihlettől a műig) a tárgyi eredmények munkavédelmi, élettani és lélektani következményeivel foglalkozik (formák, színek, zajok, fények hatása stb.). A második részben a formatervezés szép példáit mutatja be: az otthon, a munkahely, a közlekedés tárgyait, a belsőépítészet nemzetközi eredményeit. Különösen ez utóbbi fejezet tarthat számot a szakmainál szélesebb érdeklődésre, ugyanígy a kötet jól válogatott, remek képanyaga is.

A szerző a témát a mérnök, a művész és a nevelő együttes szempontjainak szándékával dolgozza fel: a címlap tanulsága szerint gépészmérnök és iparművész egy személyben. Hasonló szintézis az iparesztétikában szinte elkerülhetetlen, de óhatatlanul felmerül a pszichológus, az esztéta, a kereskedelmi szakember jelenlétének igénye is.

A könyv megjelenése lehetőségeket nyitó esemény, külső megjelenése pedig méltó a kiadó eddigi művészeti anyagához (Joedicke, Pogány Frigyes, Granasztói Pál, Major Máté, Perényi Imre stb. művei).

PUSKÁS SÁNDOR ERDÉLYI MAGYAR SZOBRÁSZMŰVÉSZ

A simára csiszolt felületnek szinte mágikus vonzása van, a bőrre vetkőztetett márvány szinte a teremtés asszociációit ébreszti. Az emberi alkotás erejének, a természet megváltoztatásának szándéka és tudata tükröződik az alkotásban, az emberi formákra vagy az ember által kényszerített és elképzelt alakra bontás öröme pezseg a szemlélőben.

Puskás Sándor (1928-ban, Kolozsváron született) az anyag és forma modern kapcsolatainak megragadására törekszik. Szobrain a teljesen ellágyított feszültségek és harmóniák érvényesülnek, végtelenül leegyszerűsített formák és felületi megoldások. Egyféle modern monumentalitás vagy klasszicitás vágya, ugyanakkor a legigényesebb tisztaság: példája az évszázadok elemi erői által simára csiszolódott folyamkavics. Eredete Brancusi szinte manifesztatív értékű márványtojása lehet („A világ kezdete” – 1924.) vagy Jean Arp lágy hajlatú, fennségesen harmonikus torzói és szuverén bálványai. A művész századok (vagy a teremtés?) munkáját vállalja tehát az anyaggal való harcában, erejét méri össze a természettel; a mű diadalmas harcról, a munka győzelméről, ember és natúra egyenértékéről nyilatkozik. Beszél, mert bennünk szóval meg, mámoros emberi öntudatra, a „megművelt kert” örömeire serkent. Egy csodálatos stabilitású karcsú hid vagy magasépület, egy ragyogó tehetségszűz gép vagy szerkezet mámorát, egyben a művészi alak és fantázia együttesét, a lehetetlen megközelítését bizonyítják a szobrok: így Puskás Jégmadara, Biózsza, Halfiúja, Mementoja is. A megmunkálatlan vagy érdesre hagyott felületnek sajátos tartalmi hivatása is van, mint a Fehér Holló orr-részének: az oda nem illőt, a harmonikus egészből, a formából kilógót jelzi, szinte érdemtelen a test más részeinek, az arányokban bentlétüknek járó tisztító munkára. Ugyanakkor nem tömbjével vagy kontúrjával, hanem érdekességének súlyával állítja helyre a ferde tengelytől geometriai szimmetriában eltérő harmóniát. A szobornak egyéb (már a görög plasztikából ismert), szinte embrionálisan jelentkező festői ihletése is van, más színű anyagból készült szem csillog aranymetszéses középpontjában. Ugyanilyen kolorisztikus vágyakat érzünk a fentebb már említett művek áttöréseiben is: árnyak és fények, a külvilág szinte impresszionisztikusan változó hatásai érvényesülnek a márvány sima fehérjében vagy erezetén.

A márványok között különös szeretettel szemléltük az „Antónia 1966” címűt: Borsos Miklós Csillagnézőjének, Ligheijának szép változatát véltük felfedezni: az álom és valóság limesének tűnékeny, de a művész által mégis megragadott és megörökített szférikus jelenlétét.

Hasonló szándékok és harmóniák érvényesülnek a más anyagokból teremtett művein is (pl. Fekete Diána, Maros és Olt). A leegyszerűsödött formák, az egy tömbbe zárhatóság modern kánonjai, anyag és tartalom kapcsolatainak változó rimjátéka.

Puskás bizonyosan édes gyermeke lehet vállalt és vallott mestereinek. A szellemieken kívül (Brancusit, Arpot, a márványt művelő Borsost sejtjük ilyennek) a valóságosaknak is: a kolozsvári Képzőművészeti Főiskolán Szervátiusz Jenő, Romul Ladea, Ion Irimescu tanítványaként végzett 1953-ban. Kiállításokon már korábban is sikerrel szerepelt. A moszkvai Világifjúsági Találkozón VIT-díjjal tüntették ki, de részt vett műveivel a berlini, a bukaresti, a varsói VIT-en is. Az 1954-es velencei Biennálén két szobrával szerepelt, ugyanígy csoportos vagy egyéni kiállításokon Moszkvában, Kairóban, Párizsban, Szófiában és másutt. Számos műve van múzeumi tulajdonban, ugyanígy köztereken, sétányokon is.

Örömmel látnánk budapesti kiállítását.

HAITS GÉZA

GADÁNYI JENŐ

Életében nem keltett különösebb feltűnést. Tudása, műveltsége, tehetséges hangadó szereplésre ösztönözhetne volna, de jobbra védőpajzsul szolgált meg nem alkuvó, egyenes jellemének. A népszerűség helyett, amelyet kellemes, szerény modorával is elérhetett volna, ha nem riad vissza némi kényszerű simulékonyaságtól, a nehezebb részt, a csüggesztő magányosságot választotta. Önállóságát, szabadságérzését mindennél többre becsülte, s haláláig megőrizte, mert hivatástudata és csupán önmagával viaskodó, tiszta lelkiismerete pillanatra se hagyta cserben célkitűző útkeresésében.

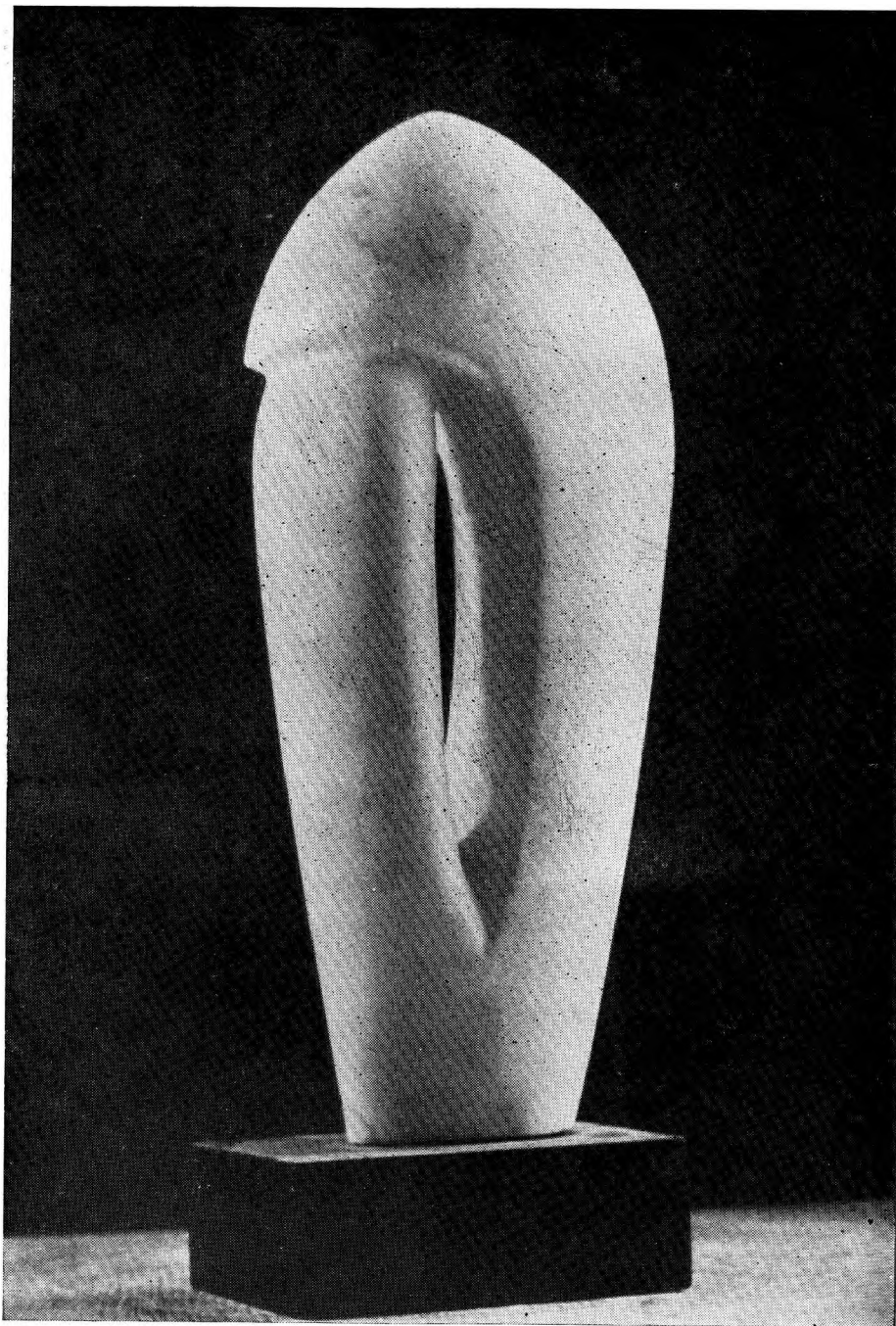
Életművének betakarítása, utolsó gyűjteményes kiállítása az Ernst Múzeumban három évvel halála előtt – osztatlan sikert hozó közönség- és sajtóvisszhangjával – elsősorban Gadányi Jenőnek, az embernek és a művésznek adott elégtételt, hogy nem élt hiába, a legmesszebbmenően, megtette a magáét. Hét évvel a halála után, a Nemzeti Galériában rendezett emlékkiállítása: immár bevonulás a nagy magyar festők panteonjába.

Fáradhatatlanul, termékenyen, szigorú önkritikával alkotott. Ezernél többre tehető képeiből sok a háborúban ment veszendőbe; szép számmal pusztított el belőlük maga is. Az a kétszázegynéhány kiállítási darab nem számol be munkásságának egészéről, jelentős és jellemző mesterművek lelhetők fel gyűjtőknél, maradtak vissza a hagyatékában, de fejlődésének folyamatosságáról, a kiindulástól a végső ecsetvonásokig – B. Supka Magdolna gondosan válogatott csoportosításában – kellő áttekintést nyújt.

Gadányi összegező, egybefoglaló alkotóművész, aki előbb mindig rendet teremt a kaoszban. Szenvedélyeinek, vergődéseinek, kétségeinek, tapogatózásainak homályában nagy önfegyelemmel és szívós akarattal mindig kívárja eszméléseinek kitisztulását, és csak akkor lép a nyilvánosság elé, csak akkor teremt, amikor már higgadt nyugalommal számot adhat valóságlátásának bizonyosságáról. Rendületlenül hisz a lelkes mindenséget átkaroló humánus egyesítő, egyetemes hatásában. Az eszmény lebeg előtte, az a valóság, amit folytonos fejlődéssel, egyre teljesebben és egyre magasabb

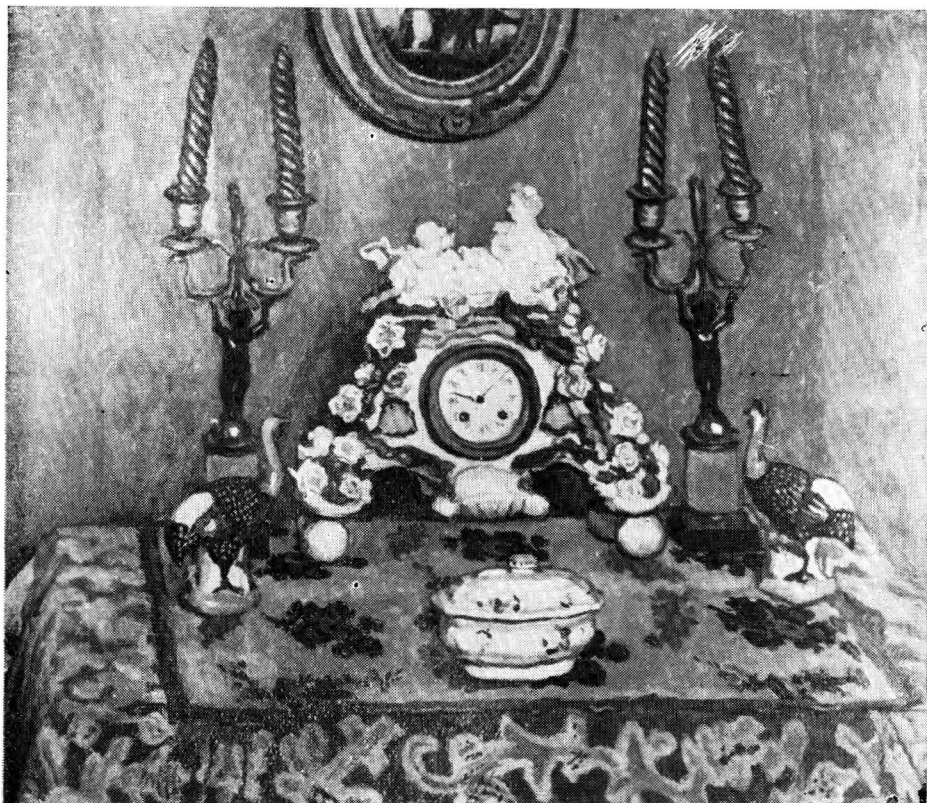
PUSKÁS SÁNDOR: *Jégmadár*, 1967

PUSKÁS SÁNDOR: Biozis, 1967

KOSZTA JÓZSEF: *Piros kendős kislány*

FÉNYES ADOLF: *Csendélet porcelánórával*

RUDNAY GYULA: *Csűr*

szinten kell megragadnia és megörökítenie. A természetszemlélet fejlettebb formáját kereste. Gondolatáramlása, a valóság folytonos vizionálása, sokrétű átélésből alakuló, lassan érlelődő élményanyaga az emlékezés szűrőjén át realizálódik az alkotó tevékenység folyamatában. Éber fantáziával igyekszik összhangba hozni belső látását az érzékelhető látvánnyal, a szemlélt képpel. Jól tudja, hogy minden kornak megvan a maga jellegzetes látási igénye. Senki se vonhatja ki magát kora követelményei alól. Leonardo korában – jegyzi fel Naplójában – elképzelhetetlen a kubizmus, de éppúgy nem látja senki sem előre, milyen irányt vesz a művészet a kozmikus tér küszöbén.

A látszatvalóság mögött bizonyossággal sejtett, de láthatatlan és megvalósíthatatlan igazság nyugozta le festői képzeletét. Kiszámítottan, tervszerűen remélni se merte, hogy a megmagyarázhatatlant, a kimondhatatlant ráfestheti a vásznára, amittől lélegzik, mintha a szíve verne, mintha élne a képe. De ihletett, önfeledt óráiban a tavaszi zöldben ringó bokrait üde mozgásukban, csaknem szemmel követhető friss hajtásaikkal örökítette meg, mintha az a bokr nem öltött volna még végleges formát, hanem mámoros örömmel még csak öltözködnék, a napsugár kacagó tükrébe nézve. Kisméretű, monumentális hatású tájképein – diával felnagyítva vetítéskor válik szembeszökövé – természetáhitata a legbensőségesebb. Egy kérdezőnek, aki tájképeit szemlélve tudni kívánta, hol van ilyen vidék, aminek sehol sem találja mását, azt felelte, hogy benne magában, nem rajta kívül. A művésznek – és ezt már magában gondolta – meg kell teremtenie az összhangot a külső és a belső látvány, az érzékelhető és az elvont valóság között. Minél elmélyültebb, részleteiben és egészében teljesebb a tapasztalása, annál nagyobb feszültséget tud beleadni a tárgyak létét megközelítő formákba, amelyek átértékelte bonyolultságukban hatnak leginkább természeteseknek, holott semmi hasonlóságot se mutatnak a „prima vista”-látszattal.

Gadányi képei az igazság fénytükrözései. A végtelen lehetére szomjas szímszimfóniák. Tájképei lírai vallomások. Mindannyiunkban benne szunnyadó élményeket ébresztenek, olyan igazságokra döbbsentenek, amiknek szépségénél csak az elfogulatlanságuk megkapóbb. A magyar líra világviszonylatban is a legelső sorában számít. Nem véletlen ezért, hogy a leglíraibb festmény, a tájkép, annyi kimagasló magyar génuszt teremtett. Mednyánszkyknak van egy elhanyagolt külsejű önarcképe. Lehunyja a szemét, mintha restelné, hogy leplezetlenül mutatkozik. De a tájképein, a voltaképpeni önarcképein, felszabadultan tárulkozik ki szellemi-lelki gazdagságában. A magyar szemérmes természet, takargatja mivoltát, és titkos örömet érez olyankor, ha váratlanul és észrevétlenül ott bukkan fel, álcázva magát és szimbólumokban megbújva, ahol nem is sejtik, nem is keresik.

Gadányi tájkép-költészete a befelé-szemlélődés, az átszellemített érzékelés igézete. Olyan mámor ez, amikor legfegyelmeltebb az agy, legfogékonyabb a szív, amikor személy és tárgy szinte eggyé hasonul. Ilyen alkímiára csak az érdek nélküli, tiszta karakter képes. Gadányi hitte, hogy a korszerű, küldetéses festő elsőrendű feladata, hogy folyton folyvást tökéletesítse a munkamódszerét, újabb és újabb lehetőségeket fedezve fel a formafejlesztésben, hogy egy-egy lépéssel közelebb férközzék a természet valóbb megértéséhez. Önerzettel állíthatta, hogy a természetet az láthatja igazán, aki előbb leckét vett a művésztől, de másfelől, a művészetet nem értheti meg az, aki csak a természettől vesz leckét.

Tisztán látta és átérezte a művész szociális jelentőségét. Vallotta, hogy a művész alkotásaival a világ és a társadalmi közösség cselekvő erőit teszi nyilvánvalóvá, a saját bőrén fogja fel kora rezzenéseit. Ezért nyugtalan az igazi művész világa, váltakozó napsütéssel és viharral. Élete kinyílik és azonosul a mélységgel, a magassággal, a vulkanikus kitörésekkel. Benne él az emberi közösségben, de ez a közösség is életre kel benne. Közhit még sokhelyütt ma is, hogy a művész nem más, mint a társadalmi közösség peremén csetlő-botló élőlény és nem is sejtí ez a társadalom, amit a művész nagyon is jól tud magáról, hogy mint cselekvő szociális tényező, a kollektivitás belső életének iránymutató ébresztője, azáltal, hogy magasrendű, haladószellemű alkotó tevékenységével az igaz valót tükrözi. Építő, nevelő hatású a szerepe, szemben az ál-művészekkel, akik az antiszociális, néprontó elemet képviselik a fejlődést gáncsoló, izléshamisító magatartásukkal.

Fiatal éveiben végigkísérletezte a századforduló után gyors egymásutánban keletkező és váltakozó festési módokat technikában, szerkesztésben, formaalakításban. Korán jelentkezett művészi hajlama, de az akadémián, ahol mestere és nagybátyja, Vaszary János vezette be a komponálás és a színelrakás rejtelméibe, még nem érezte, ahogy akár rajzban, akár festészetben tovább jutott a társainál. Sokat győtrődik, aggodalmaskodva keresve és egyelőre nem találva meg az egyéni hangját. Őszinte igazságigénye, komoly hivatástudata visszariad az utánzástól, a magányosság óráiban ráveti magát az irodalomra, tanul, figyel, tájékozódik. Rippl-Rónai ajánlására kapott Szinyei-ösztöndíjjal rövid időre Párizsban ismerkedik Matisse, Picasso, Braque, Rouault szédítő távlatokat nyitó remekléseivel. Megittasul a francia légkörtől, de szabadulni is igyekszik lehengerlő befolyása alól. Hazajön és sorompóba lép. Hirtelen felsejlik előtte, milyen nagy fába vágja a fejszéjét. De nem retenti el a feladat nagysága, amit később így fogalmaz meg: „művészi vágyam nagyigényű – megtalálni az ember és a természeti valóság összefüggését.”

Ezután, megtorpanás nélkül, egészen a haláláig, egyre csak csiszolja technikáját, sűrít és egyszerűsít, absztrahál, elmerülten medítál. Feszíti, felfokozza, erősíti a látás szuggesztióját. Edzi a szemét, hogy észrevegye azt is, amit a kép nyíltan nem közölhet, de a titokzatosan összefüggő színek közvetítésével amolyan belső látással vesz részt a képzelet és a gondolatok szabad áramlásában. Megállás nélkül ostromolja a természetet, fákat, növényeket, mezőket, dombokat, eget, felhőket, évszakokat, hogy emlékeiből újrateemtse a bensejében meglevenedő természeti tünetényeket. Az élet geometrikus rendjének művészi érzékeltetésével absztrahál, hiszen a mikroszkóp világától a kozmikus világképig mindenhol érvényes az élet geometrikus felépítése. Fejlődésének egyre emelkedő fokozatain mindinkább tisztul, világosodik, egybeolvad kettős látása, hogy a csúcson már kizárólag a mindenható költészet varázsereje büvölje a szemet.

*

Életművének zöme csendélet. Ezek az elképesztő változatossággal, dúskálkodó színekben pompázó dekoratív képremekek részben tanulmányok festőtechnikájának továbbfejlesztései, részben önismereti problémák tisztázásai. Csendéletei rendkívül fontos szerepet játszanak munkásságának kiteljesedésében, fejlődésének leghitelesebb fokmérői. Olykor óriás méretű tájképalakot öltenek, vegetációs motívumokat foszforeszkáló fénycsillámokkal kaleidoszkópszerű keretbe foglalva.

Alakos kompozíciói belső képmást vetítenek ki. Tettre ingerlő gondolatot, irányító érzést, jellegzetes magatartást jelképes értelmet sugallnak. „Vörösruhás nő”-jének megkövült méltóságot jelző arca görög szoborról elevenedik meg. Az élénkpiros ruha és a sárga-szürkészöld csíkozású háttér kontrapunktikája a kacér külső hidegséget szembeállítja a leplezett vágy gyöngéd simulékonyságával. – „Női akt”-ja ringató habok szikrázó fehérségében, antik márványszobor mögül, a személytelen, időtlen szépség víziója. Villanás, amely csak addig szép, amíg megmásíthatatlan.

A „Nő, kezében kakassal”; három változatban kísérletezik az érzékiség problémájával. Három állásfoglalás a szerelemmel szemben. A legszebb változat az ártatlanság útja a megismerés felé: még ígérhet hősies áldozatot, lemondást, megváltást, még lehet angyal is, ördög is. – A másik a hetéra, a démon, aki csak megkaparint és lealjasít. – A harmadik az anya, a termékenység, földies biztonságával, féltő, birtokoló szeretetével.

Utolsó éveiben könnyed kézzel kisméretű papírra meg vászonra lehelt színes vonalkái, röpke foltjai, fénycsöppjei ábrázoljanak mesebeli tájakat, álomszép látomásokat, vagy csupán játékos kalandozást a volt és a nincs határán, a felbukkanás és eltűnés cikázó révületében – megvesztegetően szépek, éppen mert oly semmiségeknek tetszenek, gyermekdeden egyszerűek, a mindennapok megszokott, észrevétlen jelenvalóságát hangsúlyozzák szándékolatlanul, végtelenül természetesen. Ezért is hatnak elévülhetetlenül.

AZ ALFÖLDI FESTÉSZET A PÉCSI KÉPTÁRBAN

Alföldiek – ezzel az összefoglaló névvel szokás illetni azokat a festőket, akik hosszabb vagy rövidebb ideig valamelyik alföldi civisvároshoz kötötték életüket és akiknek művészetét népi szemléletmód jellemzi elsődlegesen. Szolnok, Hódmezővásárhely, Szentes, Kecskemét, Debrecen, Szeged és Baja nyújt ma is otthont a parasztság életét fokozott figyelemmel kísérő festőknek.

Az alföldi rónaság természetélménye Petőfit és Barabás Miklóst egyaránt magával ragadta és id. Markó Károly, Munkácsy Mihály, valamint Lotz Károly művészetén keresztül napjankig ható erővel állandósult az Alföldnek, a végtelen pusztának ez a soha el nem múltó varázsa.

A nép életének színesen kavargó világa kiapadhatatlan forrása lett a romantikus témát kedvelőknek. Ugyanakkor – a népszínművek népieskedő modorával rokon, életképszerű zsánerfestészet mellett megjelenik egy másfajta, a valóság belső összefüggései felé mutató szemléletmód is. Munkácsy kritikai realizmusa áttételeken keresztül is elindítója lett annak a folyamatnak, amely a nép valóságos életének bemutatására törekedett, romantikus zsáner helyett vérbeli népi típusok születtek.

Fényes Adolf, Tornyai János, Koszta József, Nagy István, Holló László és Rudnay Gyula művészete önmagában is jelentős értéket képvisel, bár festészetük eredője és végcélja is sokban eltér egymásától. Azonban a topográfiai összetartozáson túl lényeges közös vonások is jellemzik művészetüket, amelyek elhatárolják őket akár a nagybányaiak művészetétől, akár más képzőművészeti társulástól, csoportosulástól: egyfajta plebejus szemléletből fakadó kritikai hangvétel, amelynek közvetlen indítéka maga a paraszti valóság, annak felismerése, hogy a nincstelenek helyzete teljesen kilátástalan, hogy a szegények élete rendkívül nyomorúságos. Ennek a fojtott, feszültséggel terhes társadalmi állapotnak bemutatására vállalkoztak, ehhez keresik a megfelelő kifejezési eszközöket, nem naródnyik ellágyulásból, hanem a belső együvértartozás vállalásával. A társadalmi problémákra való reagálás az, ami első sorban meghatározza és egyúttal jellemzi is művészetüket. Munkácsy realizmusának példáján felbuzdulva, a már kipróbált festői eszközök birtokában igyekeztek kifejezni mondanivalójukat. Formai megkötöttségük következtében nem tették magukévá az új festői tanulságokat. Közben a fejlődés megoldotta azokat az égető társadalmi problémákat, amelyek a századfordulótól kezdve oly nyersen jelentkeztek, és Kosztát s Tornyait súlyos szavak kimondására készítették. S mivel a feudális viszonyokat, a megkésztet fejlődésből fakadó visszasságokat egy múlt századira hangszerelt stílusban fejezték ki, nyugodtan állítható, hogy formai konzervativizmusuk nem követendő, legfeljebb kritikai szellemiségük lehet példamutató a mai festőjének.

A *Modern Magyar Képtár* az elmúlt években az alföldiek műveivel is jelentősen gazdagodott. Most már a vezető mesterek mindegyikét méltó művek képviselik a múzeumban. A Tamás Henrik hagyatékából származó 30 Rudnay és 3 Koszta képezte a magot. Ezt egészítette ki a Tompa Kálmán gyűjteményében szereplő gazdag együttes: Aba Novák Vilmos, Endre Béla, Fényes Adolf, Holló László, Iványi Grünwald Béla, Kohán György, Nagy István, Révész Imre, Rudnay Gyula és Tornyai János képei, valamint a Kürtös Sándor tulajdonából a múzeumba kerülő 60 darabból álló Nagy István kollekció. Ezt a sort a kismesterek művei, valamint a mai alföldiek néhány alkotása zárja le.

Sokrétűségében is leggazdagabb a *Rudnay*-anyag (Nagy István műveinek bemutatása külön tanulmányt kíván). Művészete jelentős alkotásokon kísérhető figyelemmel. Az évek során alig változó, érett stílusának jellemzője, hogy a sötét háttérbe olvadt figurákat éles fénycsikokkal villantja meg, a sötét-világos kontrasztját hangsúlyozza. Festői világa, tematikája egyre inkább képzeletív légiesült, miközben palettája megszínesedett. A 30-as években Nagybabonyban festett tájképei viszont már derűsen világosak, ugyanakkor realiztikusak.

A 10-es évekből származó műveit elsősorban a háború keltette riadalom és döbbenet jellemzi. 1917-ből való az *Anya gyermekével* című képe, amely a *Menekülő asszony* lecsendesült, megbékélt változata. Festészetének jellemzői e képről is pontosan leolvashatók. A kép egész terét a gyermeket lágy mozdulattal átkaroló anya figurája tölti be. A háttér puha barna, bársonyosan fekete, a ruha szinte egybeolvad a háttérrel. A fejkendő lágy vöröse és a testek meleg barnája élesen kiemelődik a homlokra simuló kendő szegélyén, a kézelőn, a blúzon és a galléron megcsillanó fehér intenzív világosságából. Ebben az időben fordul a *Szegénylegények*, a betyárok és a kuruckor világához, romantikus hevületű *Lovascsatát* fest (1920. k.) és *Timódit* is megidézi (1920. k.). Múltbanézése a menekülést jelentette, azzal a tudatos törekvéssel párosulva, hogy egy sajátosan magyar szellemű festészetet munkáljon ki. Ezzel magyarázható az is, hogy Rudnay számára az új művészeti áramlatok mindvégig idegenek maradtak, éppúgy, mint a társadalmi problémák őszinte feltárásának vállalása. Festészetének zaklatott feszültségű, a fekete-fehér kontrasztját kiemelő drámaisága idővel teljesen megcsendesült, miként Tornyai is feladta korábbi harcoságát szentendrei megnyugvásában, vagy akár Fényes Adolf példája is idézhető, aki évtizedeken keresztül biblikus mesevilágba révedt. *Kirándulók* és *Lovasok* című képeinek beállítására teatrális, a fák és a házak kulisszaként keretezik az eseménytelen, életképszerűen mesterkelt kosztümös jelenetet. Önarcképeinek egész során a lélekábrázolás mélységeit külsőséges eszközökkel álcázta, romantikus kellékekkel felruházva (*Kozákfej* 1916, *Próféta* 1922, *Önarckép* 1927 és *Bacchus*). Női arcmásai érzelemmel átszőtt gyengédséggel festettek (*A művész felesége, Böske kendővel*). Az 1941-ből származó *Böske*-portré viszont már sejtelmes, egyúttal archaikus hangulatot áraszt. *Interieurje* egy intim hangulatú szoba sarokrészletét örökíti meg. A biztonságot nyújtó polgári jómódot súlyosan sötét, zsírosan puha festőiséggel mutatja be. A tompa sárga és meleg téglavörös színeket sötétbarna tónus fogja össze. Leíró jellegű az *Udvar* című képe. Jobboldalt fehér falú parasztház, baloldalt düledező fészer, az udvaron eke, szekerek. Borús, felhős az ég, a szórt fények egyhangú szürkeségét néhol éles árnyék szakítja meg. Sehol egy teremtet lélek, egy kapingáló tyúk, mélyes csend mindenütt. *Csősházak* és *Csűr* című festményei tájképfestészetének kiemelkedő darabjai. Szalmatetős csűr, kazal, sövénykerítés, kérébe kötött kukoricaszár: a köznapi látvány művészien átköltött megfogalmazása. A fák kopárak, lombtalanok, mégis tele van a kép élettel; a színek vonzóan megkapó melegbarnák. A festőien derűs világot át- meg átszővi az ég ragyogóan tiszta kékje.

Rudnayhoz hasonlóan *Fényes Adolf* is rokonszenves kívülállónak tekinthető. Festészete, mely a századfordulón a szegényemberek sorsa iránti meleg együttérzésének és felelősségvállalásának adott kifejezést, a dekorativitás irányába fejlődött tovább. Városi ember lévén, ő sem tudott azonosulni azzal a paraszti világgal, amelynek típusait elsőnek teremtette meg festészetünkben. Az 1910-es évekből származik a *Csendélet porcelánórával* című műve. A kép rálátással ábrázol, dúsan mintázott terítővel takart szekrény lapját látjuk. Középen emberi figurákkal és rózsákkal díszített rokokó porcelánóra terpeszkedik, jobbról-balról figurális nyelvű gyertyatartó csavart gyertyákkal megtűzdelve, két oldalt szimmetrikusan egy-egy porcelán-páva, az előtérben ovális cukortartó zárja a kompozíciót. A színek világosak és keveretlenek, ugyanakkor tompítottak. Az acélszürke és a csontfehér hideg kimértsége ellensúlyozza némileg a kontúrok vadul burjánzó játékát, a vonalak, a mustrák zsúfolt kacsaringóját.

Egészen más intenzitású *Kosztá József* festészete. Nála a föld, a természet uralodik az emberen is, szorosan magához láncolva igázza le. *Rózsás lánya* vésztojósóan komor tájban áll. A háttér tintakék, a föld melegbarna. Parázslóan izzó a ruha sárga-fehér-vörös színskálája. A háttér tüzes kékjeinek reflexei az árnyékokban válnak vibrálóvá. *Piroskendős lány* és *Fehérkendős nő* című két másik képe jóval harmonikusabb, a sötét háttérből kivilágító fehérek ellentéte letompított.

Kosztával rokon szemléletű *Tornyai János* piktúrája. Mindketten lázadoztak a maguk módján, mindketten tiltakoztak a valóság embertelensége ellen. Beleszülettek és benne éltek abban a paraszti világban, amelynek szorítása őket is fojtogatta. Kettejük közül Koszta volt az, aki látszatra kevesebbet vállalt. Az ő hangja mégis erőteljesebb. A festői kifejezés határát sohasem lépte át. Tornyai szimbólum-kereső szándéka csak akkor vezetett eredményre, amikor nem akart többet a festészetnél. Azonban nem mindig sikerült következetesen a korlátokon belül maradnia. Ugyanis Tornyai művészete a zsánerfestésből indult ki és innen jutott el a kifejezésnek arra a magas fokára, amit a *Bús magyar sors*, *Önéletrajz*, vagy a *Gémeskút (Déliab)* képvisel. (Mindkettő a Tornyai Múzeum tulajdonában). Kevés, de igazi festői eszközszel, jelképek segítségével sikerült Tornyaiaknak a 'bús magyar sorsot' szimbolizálni. Eredendő hajlandóságát a zsáner iránt az 1896-os keletkezésű *Népoktatás tanján* című műve alapján is megítélhetjük. A kép szobabelsőt ábrázol, paddal, asztallal, ablak előtt széthúzott függönnyel és székre helyezett mázas csuporral. Az interieur harmonikus elrendezése előre jelzi késői korszakának oldott festőiségét. A kép előterében alacsony számolyon idős, fejkendős asszony ül és átkarolva tartja az előtte álló kislányt, aki a székre tett nyitott könyvből olvas és kinek kezét az öreg szüle gyengéden vezeti a könyv sorain. Idillikus a jelenet, illusztratív jellegű. Hasonlóan ehhez egész eseménysort, novellisztikus, vagy még inkább egy valóságos drámát akart festőileg megragadni akkor is, amikor a jusson marakodókat festette évtizedeken át, megrekedvén a vázlat befejezetlenségénél. A téma: a nyomorúságtól lealjasodott emberi indulatok szenvedélyességig fokozott extázisa – meghaladta festői lehetőségeit, képességeit. A Tompa gyűjteményből Pécsre származott *Juss vázlat* (110x148 cm) leginkább az 1930-as *Nagy juss*-sal rokonítható (Tornyai Múzeum tul.). A kép bal oldalán magábaroskadtan ülő idős férfi, mellette a nyitott láda és emögött a három marakodó asszony alakja. A jobb sarokban hátul elmosódott kucsmás figura látszik. Sötét tónusba vesző barnás színekkel festett drámai mozdulatok töltik meg a nagy vásznat.

Aba Novák Vilmos és Kohán György stílusa merőben eltér az alföldi mesterek hagyománytisztelő kifejezésmódjától.

Aba Nováknak az 1927-es *Itatás gémeskútnál* című festménye sorolható ebbe a kategóriába. A gémeskút a kompozíció középtengelyében áll és vízszintes rúdjaival negyedeli a képet. Az izzó nap fénye szinte geometrikusan összesűríti a felkavart porfelhőn keresztültörő sugarakat. Még a házak homlokfalának háromszöge is bele tartozik a geometrikus komponálásba.

Kohán monumentális hangvételű *Csellózóján* a hangszer átlósan metszi a kompozíciót és térkitöltőként, kép a képben, a bal felső sarkot petróleum-lámpás csendélet gazdagítja.

Holló László 1933-as kalapos *Önarcképe* visszavezet a „hagyományos” alföldiekhez. Ő a nagy alföldiek élő reprezentánsa. Stílusa az expresszív tanulságokon edződött, színkezelése drámai feszültséget robbant.

Holló László működésével tulajdonképpen lezárul a magyar festészetnek egy jelentős történelmi korszaka, amely maradandó értékei mellett számos tanulságot is hagyott az utókorra.

Az elmúlt évtizedekben kitágult, szélessé terebélyesedett az alföldiek tábora. Rájuk is jellemző az Alföldön hagyománnyá vált realista szemléletmód. Az elevenen élő hagyomány kötöttségei mellett azonban már legalább annyi új elem is gazdagítja piktúrájukat.

Munkásságuk új fejezetet nyitott a magyar festészet történetében.

Felejthetetlen

*Kifényesednek magukban a kilincsek,
levetett zoknim esettsége megszűnik,
mert itt van, hóna alatt napraforgó-kalappal
ruhája májusi dombocska oldala,
testére repült s becsavarta,
s idehozta, pedig nincs köze hozzám,
idejött, bár nem akarta,
megjelenik, s a menyezetre vetkezik,
cipői, harisnyakötői, ruhái
szilveszteri lampionja közé
csipkenadrágban letekszik,
ikrei térdén isznak tejesüvegből,
tekintget, mint anyarigó a diótán,
alászáll, mintha vizpartra jönne le hozzám,
asztalomra ül, olvassa leveleimet,
kisajátítja tollamat, könyvem utolsó lapját,
ingembe bújik, függönnyé és huzattá változik,
ébresztőórám lesz, éjtéli cigarettám,
érte fizetni nem kell, nem kell szerelmet vallani,
nem kell esketők, bírók elé vezetni,
nem csal, nem karmol, nem csapja földhöz magát,
én teremtettem, bennem létezik,
megunthatatlan és felejthetetlen.*

Valaki járt itt

*Rabló és lópatája van
és nem lop mert bánatra talál
nagyvad de nőhajszalet hullató
dohányzó szirtisas tüstölve köröz
Ezékiel kerekas angyala
csönd csönd a suhogás után
valaki járt itt valami hajszálhullató
falamba vájta patkónyomát
szétpukkant árnya a homály
morzsává bitangolt kenyér maradt utána
száradó papir-hólyagok
szemetes madáretető ez a lakás*

letarolt erdőszéli konyhakert
 utcasarok a baleset után
 csodák elhagyott kőszála s én
 Tündérilona visszanéző szemére gondolok
 orromban gyarmatárunk legelső illata
 üres cigarettásdobozok fölött
 a reggel lecsüngő lobogójába csavarva
 állok mint tengerparton a cédrus
 magamban s olyan halhataatlanul
 hallgatok vízmélyi hegedűt
 mert aki járt itt visszajön
 letörli tükreim porát
 fényes tükörképemen át elszáll velem
 az eltakarítára ítétek közül kiragad engem Uram

BARCSAY TIBOR rajza

BARTA LAJOS ÉS A PÉCSI FÜGGETLEN ÚJSÁG

Barta Lajos életművének monográfikus feldolgozása még várat magára. Annyi azonban már kialakult a köztudatban, hogy szocialista irodalmunknak Révész Bélával együtt egyik első harcosa volt. Lexikonok és irodalomtörténeti kézikönyvek pályáját úgy szólván csak 1910-től számítják, amikor a kassai szerkesztőségekből Pestre érkezett a *Világ* c. radikális napilaphoz. Ekkor már két kötet van a háta mögött (*Elbeszélések*, 1901; *Soha többé*, 1904) és hét esztendő vidéki hírlapírói gyakorlattal rendelkezik. Néhány szép tárcát és a *Parasztok* c. négyfelvonásos drámáját hozta magával. Ebből a hét éves újságírói robotmunkából most egy félesztendőt ragadunk ki. Ez a hat hónap a vidéki (főleg a pécsi) hírlapírás történetének emlékezetes lapja és rangos helyet kap Barta írói és újságírói pályájának vizsgálatakor. Egy majdan megírandó monográfiában a „készülődés éveinek” fontos fejezete lesz. Eddigi szakirodalmunk ennek az időszaknak legfeljebb ha fél mondatot szentelt. Tóth István és Hamar Imre írásai után Barta Lajos pécsi és baranyai illetőségéről nem kell sok szót vesztegetni. Ezen írások áttekintő jellege inspirál bennünket néhány kiegészítő motívum felemlítésére, hogy Barta pécsi éveit helyesen értékelhessük.

Barta Lajos 1890–98 között a pécsi állami főreáliskola diákja volt. Alkalma nyílott diákkorától a város társadalmi és szellemi életét megismerni; ezek egyrészt tanárai közül kerültek ki, másrészt patrónusa, Nagy Sándor pécsi gyarmatárkereskedő révén, aki később a Pécsi Napló kiadótulajdonosa lett, maga is tollforgató ember, novelláskötete is jelent meg. Ő ajánlja Bartát kvártélyba ismerőseihez – tehetős, jó módú emberekhez –, van alkalma a diáknak élettapasztalatokat gyűjteni. Nem lehet elvitatni, hogy a polgári életéről szóló későbbi novelláiban a gyökök ide vezetnek vissza. A jelenséggel először itt találkozunk. Betűéhes ember lévén – erről már Hamar is ír – sokat olvas, gondolom, újságot is, hiszen egyik novellájában, a *Föltámadás*-ban, mely Pécsen játszódik, egy meginduló proletárlap sorsát mondja el – hiteles élmény alapján.

Irodalmi ambíciója már a valóban is megmutatkozik. Nincs írásos nyoma annak, hogy az önképzőkörben, melynek a két utolsó évében elnöke volt, verssel vagy prózával szerepelt volna. A korabeli pécsi lapok alkalmankénti beszámolóit az önképzőköri ülésről kizárólag pályamunkáiról tudósítanak, ezekkel majd minden alkalommal díjat is nyert. Néhány dolgozatának címét hadd idézzük: „Újabb költészetünk, különös tekintettel Arany Jánosra”, „Petőfi és a szabadságharc”; itt említjük föl, hogy a kuruc korról és költészetéről szóló dolgozatát olyan sikerültnek érezte majd 10 év múlva, hogy *Mohács* című lapjában – némi változtatással – közölte. Adatunk van arról is, hogy lelkesen szónokol egy szigetvári kirándulás alkalmával.

A szabadságmozgalmakhoz és a szabadság eszméjéhez való vonzódását hazulról hozta. A vidék emlékeit jól konzerváló és színesítő levegője alkalmas volt arra, hogy a pántlikás hazaszeretet felemésségét eltakarja. Novelláiban a 10-es években már *fatyol nélkül* bukkannak fel ezek az emlékek.

Persze hozza magával a falu szociális nyomorát is, az „elsüllyedt világról” szóló emlékeit, az egyke-problémát. De ezek nála nem az élmény erejével hatnak, hanem tudati síkon. Ezért fog később is először logikailag (aztán érzelmileg) eljutni a vidéki elesettek rajzához, a radikalizmusához. A folyamatnak itt csak az első fázisait követhetjük nyomon.

Bartát az a vidéki zsidó kispolgári réteg bocsátja útjára, amely Kiss József, majd Bródy Sándor óta oly sok jeles író adott irodalmunknak. Apja kocsmát bérel, igaz, nem valami élelmes ember, de különösebb gondok nélkül élnek. Egyetemre is bejut, ha rövid időre is; két kötetet ad ki saját költségén. Őt tehát nem az „elsüllyedt világ” küldte, inkább ő is onnan jött, ahol az „elsüllyedt világ” volt. Őt nem sújtotta a Gyár c. regény alakjainak nyomorúságos élete, az egyke-kérdést sem saját bőrén tapasztalta. Ezért lett ő polgári radikális és nem szociáldemokrata pártvezér. Barta útjának megítélésekor ezeket a tényeket nem hagyhatjuk figyelmen kívül.

A hamisan csengő szabadságeszmét nemcsak hazulról hozta. Az iskola is gondoskodott erről: „a főreáliskolában kiváló gondot fordítottak a hazafiúi és a vallás-erkölcsi érzület fejlesztésére és ápolására”. A pécsi főreáliskola értesítője 1897/98. tanévre c. kiadvány – ahonnan az imént idéztünk – tudatja velünk, hogy az iskola magyar tanára Gallovich János. Ennek a tanárnak az önképzőkörében eltöltött esztendőkre emlékszik vissza méla iróniával 1915-ben a beérkezett író az Érdekes Újság Kabos Endre szerkesztette Dekameronjában. Ugyanezt a Gallovich Jánost (akkor már igazgatót) kezdi ki Barta a Pécsi Független Újság hasábjain. Ennek az iskolának áporodott levegőjét nehezen tudta magából kifűjni.

Bartának a *Pécsi Naplónál* való első ténykedése kérésézetű. A gyakorlatlan szerkesztő, és a rutinos munkatársak közti feszültséget nehéz lenne feloldani. Patrónusa, Nagy Sándor, a laptulajdonos – tévedését beismerve – Szegedre meneszti a sülvölvény hírlapírót. Két hét sem telik bele, már otthon van a szülői házban, és a *Siklós és Vidéke* c. hetilapot ostromolja írásaival, de az csak „szerkesztői üzenetre” érdemesíti. Nem sok sikerrel jár a Sellyén szerkesztett *Ormányság*-nál való kopogtatása sem.

S ekkor éri a nagy meglepetés, Lenkei Lajos, a pécsi hírlapírás akkori fejedelme, a Pécsi Napló főszerkesztője meghívja munkatársai közé. Úgy látszik, elhárultak az akadályok Barta útjából. Lázasan veti magát a munkába: riporter és vezércikkíró, költő és színi referens, tárcákat és híreket ír. 1906 januárjáig dolgozik a Pécsi Naplónál, és ekkor realizálódik egy lapalapítási terve. Molnár Jenő egy fiúmei nagykereskedő család egyetlen gyermeke nevét és – ami a fontosabb – pénzét adta egy lapvállalkozásba. Barta hallatlan energiával fog a lapalapítás gigászi munkájába, előfizetőket gyűjtő körútra indul, levelezőket és tudósítókat gyűjt, pesti kapcsolatait alakítja, és szervezőket toboroz. Munkálkodása sikerrel járt, mert 1906. március 15-én megjelent a *Pécsi Független Újság*.

A lap 1906. március 15-től (I. évf. 1. sz.) 1906. augusztus 15-ig (I. évf. 150. sz.) jelent meg. Barta az utolsó számban elbúcsúzik a pécsi közönségtől, s bejelenti, hogy a *Mohács* c. hetilap szerkesztését veszi át. A pécsi levéltár anyagából a megjelent 150 számból 46 hiányzik (az utolsó szám előtt majdnem egy teljes hónap), de ettől eltekintve képet alkothatunk magunknak a lapról, s nem hisszük, hogy valahol teljesebb anyag birtokába juthatunk.

A lap általában 4 oldalon jelent meg, vásár- és ünnepnap – néha egyes hétköznapon is – 6, illetve 8 oldalon. A 4. oldal mindig tele van hirdetéssel, a nagyobb terjedelmű számoknál még több is. Az első oldal mindig a belpolitikáé (néha külpolitika), a 2. oldal helyi vonatkozású anyagot közöl, a 3. oldal a *Hírek* és a *Távirataink* rovaté, itt jelentkezik a tárcá és a színházi rovat is.

Mielőtt a lap méltatásába fognánk, ismerjük meg törekvéseit, célkitűzéseit. A lap az alábbi programcikkkel köszönt be:

A KÖZÖNSÉGHEZ

Pécs, 1906. március 16.

Midőn ezen példányt útnak indítjuk, kérjük a közönség nagylelkű támogatását.

Programunk rövid és világos: valljuk a 48-as korszak vezérelveit, avval a hozzátevással, hogy azokat a már megérett társadalmi és gazdasági reformokkal kell kibővíteni.

Akarjuk mindazt, ami naggyá, szabaddá teszi Magyarországot. Szeretjük és támogatjuk az igazat és a jót, üldözzük a hazugságot és gonoszt.

Hírszolgáltatásunkat a lehető legjobban szervezzük. Naponta bő telefon tudósításokban adunk számot a politikai helyzetről és más érdekes eseményekről. Távirataink a világ minden részéből hoznak híreket.

Harcolni fogunk közönségünk minden anyagi és szellemi javáért.

Aki lapunkat akár a kiadóhivatalban, akár helyben vagy vidéken a lapkihordónál megrendeli: havi 60 vagy napi 2 fillérért a reggeli órákban házhoz szállítva kapja. Megtesszük nagy anyagi áldozatok árán, amit Magyarország egyetlen vidéki lapja sem tesz meg: hétfőn és ünnep utáni napon is szállítjuk lapunkat. Ezen napokon a déli órákban jelenik meg a

PÉCSI FÜGGETLEN ÚJSÁG.

Kérjük a közönség szeretetét és bizalmát, mert csak evvel fölvértézve állhatunk meg a küzdelemben.

*Hazafias üdvözléssel
a Pécsi Független Újság
szerkesztősége és kiadóhivatala*

A dátumból és a beköszöntőből is kitűnik, hogy a lap Magyarország történetének egyik izgalmas korszakában indult. A darabont kormány utolsó erőfeszítéseit teszi, – tudjuk – pár hete van már csak hátra, az országgyűlést nem hívják össze (erről tudósít bennünket lapunk), a sajtószabadságot pedig rendeletileg korlátozták. A koalíció kihasználhatná a külpolitikai helyzetet is, de erről szó sincs, a belső recsegés-ropogástól jobban fél, mintsem következetes legyen törekvéseihez. Kossuth Ferenc zárt ajtók mögött tárgyal, alkudozik, talán már megegyezett Fehérváryval, de most még az időpont nem alkalmas a paktumra. A nemzet március idusát ünnepli. Lapunk is hosszú cikkben számol be a márciusi ünnepélyekről: „Az utcák képe ma megváltozott. Valami más levegő derengett az utcák fölött. Éreztük, hogy ünnep van.” Majd később: „Ahol nem akartak ünnepélyt rendezni – most ma a megcsontosodott félelem még ott lakik némely falak közt – ott a kitörő lelkesedés ünnepet rögtönzött.”

Ebben az elmúlt másfél, két esztendőben hova nyúlhatott volna vissza a magyar, mint 1848/49-hez. 1905-ben megbukott a kiegyezés óta uralmon levő Szabadelvű Párt – a koalíciós ellenzékkel szemben. A király fittyet hány a választások eredményére, megkerülve a parlamentáris utat, barátját és testörparancsnokát nevezi ki miniszterelnöknek – minden tiltakozás ellenére. „Nem hívják össze az országgyűlést.” „A Fejérváry-kormány pöffeszkedik, új választásokat sem ír ki, nem ismeri el gazdasági csődjét sem” – panaszoja a Pécsi Független Újság. A koalíciós pártokból alakult vezérőlbizottság még – látszatra – „kemény bírálatot mondott azon pénzintézetek fölött, melyek a kormányt pénzügyi műveleteiben a nemzet letörésében segítik.” Jel-szavukat Barta lapja így fogalmazza meg: „Az önként fizetett adó hazaárulás.”

A lap több ízben heves támadást intéz a Fejérváry-kormánynak a sajtószabadságot korlátozó rendeletei ellen. Az egyik vezércikkét hadd emeljük ki ezek közül. M. E. signóval jelzett cikk szerzője azt bizonygatja, hogy a szabadság ünnepét nem lehet méltóképpen ünnepelni a sajtószabadság nélkül. Hiába harcolnak a parlament összehívásáért, ha a sajtószabadság le van tiporva. Így fejezi be cikkét: „A sajtó felszabadulása volt a magyar szabadság kezdete s a sajtó lenyűgözése a magyar szabadság alkonyának kezdete.”

Az országos elégedetlenségi hullámot jól transzponálja a lap, tudósít arról is, hogy bezárták az egyetemet a politikai helyzet feszültségére való tekintettel, és fel-tűnően vastag betűs címmel adja tudtul, hogy a kormány fölöslatta a vezérőlbizott-

ságot s lázítás címén vád alá fogja a vezéreket. Mindezek ellenére nyugalomra int. Ugyanebben a számban Barta *Lelelé a lejtőn* c. vezércikkében jóval túlmegy akár a koalíció, akár a Függetlenségi Párt programján: „A Habsburg politika lejtőre jutott. Lejtőre juttatja a magyar kérdés. Túl a Lajtán nem látják ezt. Ott a leigázott Magyarország látják Bécs lábainál feküdni. Mert a Habsburgok semmit sem tanultak.” Utána hazafias szólamokkal tűzdelt konkrét hivatkozásokkal kimondja: „Ausztria már majdani felbomlásának küszöbén áll. Ezt sietteti a magyar ügy kezelése. Ebbe a vészes rohanásba belerántotta a kabinet a király személyét is.”

A lap természetesen a demokratizmus és a parlamentarizmus eszközeivel harcol a függetlenségi eszmékért. Jó példa erre Barta cikke a vezérőlbizottság fölöstásával kapcsolatosan. Nem lepte meg a kormány e lépése, s hiszi, hogy a „törvényes rend érdekében történt”, bár „az ellenállás központi szerve volt”. Csak sóhajtasra telik: „Bennünket már meglepő új csapás nem érhet.” Meglepetés azonban még éri, s ez kiderül abból a híreből, hogy a Fejérváry-kormány a nemzeti küzdelem ellen általános földmunkás sztrájkot akar szervezni. Aggódva adja hírül azt is, hogy sztrájk készül a Zsolnay-gyárban.

Néha politikusabb a hírek közlésével, mint mint azok kommentálásával: tudósít a Tolna megyei aratósztrájk előkészületeiről, a Zsolnay-gyári sztrájk kiszélesedéséről, s valószínűnek tartja, hogy általános pécsi sztrájk lesz belőle. Hírül adja az eszéki bádigos sztrájkot is. Következő cikkének címe: *Készül a bányász-sztrájk*. A hírek tényszerű közlése hatásosabb egy agitációs beszédnél. Érti ezt a lapszerkesztő maga is, és visszafogja a gyeplőt. A *kaszák lázadása* c. cikkben az aratósztrájkot nemzeti veszedelemnek ítéli, melynek mielőbb „gátat kell emelni”. „Ha az aratók sztrájkolnak, arassanak a katonák.” (Ez idő tájt Barta látására ez jellemző, még a szolgálégény András sem lázadó, mint látni fogjuk.)

Három héttel az indulás után büszkén valija, hogy Magyarország vidéki hírlapjai közt legnagyobb példányszámban jelenik meg. Más tekintetben sem pesszimista: „Hűség a nemzeti eszméhez, megbízhatóság, frissesség és tartalmasság a híradásban, ez volt irányunk és törekvésünk eddig és ez lesz a jövőben is.”

Közben Kossuth Ferenc megegyezett Fejérváryval, ennek eredményeként megalkult a Wekerle-féle koalíciós kormány.

A Függetlenségi Párt és a koalíció híveit – úgy látszik – megnyugtatta az eredmény. Ennek több oka volt: a koalícióba tömörült pártok vezetői helyet kaptak az új kormányban (Kossuth Ferenc a kereskedelmi, gróf Andrássy Gyula a belügyi tárcát kapta stb.). Ez a látványos engedmény elvakította a koalíció híveit: a demokratikus és a függetlenségi eszmék diadalát látták ebben. Azt senki nem figyelte meg, hogy pl. Kossuth Ferenc mennyire eltávolodott a saját 1895-ös programjától, nem is beszélve apjától. A helyzet helyes megítélését zavarta, hogy a miniszterelnöki székbe Wekerle ült – Tisza Kálmán 1890-es bukása óta másodszor. Annak ellenére, hogy ő a Szabad-Elvű Párt embere volt, nagy népszerűségnek örvendett első miniszterelnöksége óta (1892–94). Nemcsak azért, mert első polgári származású miniszterelnökünk volt, inkább másikat két érdemét emlegették: ő iktatta be nálunk az új egyházpolitikai törvényt (a polgári házasság) és ő vezette be az aranyvalutát is Magyarországon. Fejérváry után Wekerle személye új korszak eljövételét szimbolizálta.

A Független Újság, mely a liberális eszmék és a demokratikus parlamentarizmus híve volt, méltán lelkendezett ennek a diadalnak. Maga Barta *A béke ellenségei* c. vezércikkében elmarasztalja azokat, akik nem örülnek osztatlanul a békének. Amíg nem jött el a béke, ők is fűjták a harsonát, most meg kétes értékű elégedetlenség szól belőlük. „Mily árulás ez a nagy nemzeti munka kezdetén!” A lap és szerkesztője álláspontja tehát világos. Üdvözli Andrássy rendeletét, mely hatálytalanítja a sajtót korábban gátló intézkedéseket. Egy másik cikkében Barta így ír Wekerlééről: „Mert benne élnek még a nemzeti erő azon vajúdásában, mely lázas sebességgel kiszabadította Magyarországot elnyomatásából a feltámadás hajnalát és nemzeti vágyak, erők és tehetségek zuhogó zsilipjeit nyitotta meg.” Elégedettsége már nem tűri, hogy kü-

lönböző munkásmegmozdulásokról kommentár nélkül szóljon: a hírek között pl. békíteni igyekszik a Zsolnay-gyári munkásokat és a gyárost is.

A március 15-ét ünneplő cikkek lelkes, bizakodást sugalmazó lendülete a húsvéti számban elementáris önfeledtséggé fokozódik: „Az az igazi föltámadás, amit a magyar nemzet most ünnepel. Senkinek a világon nincs különb húsvétja ennél az országnál.” És a végső konklúzió: „Egyszer már volt a nemzetnek ilyen kikeletje: 1848 márciusában.”

Ez az ováció Bartánál nem egy ünnepre szól. Nem tudja érzelmi azonosulását felváltani az újságíró tényekre figyelő racionalizmusa. A helyzet alakulását elemző cikkekre alig bukkanunk, itt-ott emeli fel szavát pl. a kivándorlás ellen, a gyermekhalandóság miatt. Foglalkozik az oroszországi eseményekkel is *A forrongó Oroszország* c. cikkben: „Hogy a rengeteg kiterjedésű Oroszországot a hatalom, akár mennyi katonai ereje volna, le tudja mindenütt csendesíteni, az már a birodalom óriási terjedelménél fogva is lehetetlen. Éppúgy nem lehet maholnap várni, hogy az orosz nép szabadságtörekvései érvényesüljenek.” Nem az események ismeretéből és elemzéséből kialakult vélemény ez.

Április második felétől kezdve – úgy tűnik – a lap figyelme és érdeklődése középpontjába a helyi problémák, megoldatlan kérdések kerülnek, s mint látni fogjuk – többek között – ez okozza a lap megszűnését is.

Egy volt reáliskolai tanára a Pécsi Naplóban cikket ír egy fölállítandó irodalmi társaság szükségességéről. Erre reagál Barta a saját újságjában: „... ez a kérdés már teljesen megérett a megvalósulásra. Olyannyira, hogy a hírlapi vita szinte árt neki, mint a nap az érett gyümölcsnek, ha túl soká marad a fán.” Hiszen erről már jó ideje cikkeznek, Barta a Pécsi Napló előző évfolyamában írt róla, volt tanára pedig már a 90-es években szorgalmazta. Barta azt írja cikke végén, hogy „félre kell dobni a személyi érdekeket”. Erre a mozzanatra is figyelemmel kell lenni.

Az országos problémák háttérbe szorulásával egyre több tér jut a lapban a versnek, tárcának, színi kritikának, sőt még folytatásos „regénynek” is.

Nemsokára kikezdi lapjaiban azt az ügyet, mely hozzájárul a lap megszűnéséhez: *A pécsi főreáliskola ügye* c. cikkről van szó. Arról ír, hogy tavasszal volt egy botrányos eset az iskolában, de azt a lapok, az ő lapja is, elhallgatták, mert így vélték szolgálni az iskola jóhírért. Majd így folytatta: „... meg fogom kezdeni a pécsi főreáliskola benső élete azon részének leleplezését, mely az igazgatói vezetésre háramlik.” Az igazgató ekkor már – említettük – Gallovich János. A sorozat néhány cikkének megjelenése után hírt ad a lap a szerkesztő elleni erőszakos támadásról (revolverrel tört rá az igazgató öccse, egy pécsi hírlapíró) s közli, hogy bíróságra viszi az ügyet. „Az állam iskolájából indult ki a rejtegetett revolverrel való támadás, a bírálat, a sajtó szabadsága ellen...”

A Független Újság érdeklődése körébe kerül hamarosan a belletrisztika, a művészet is. Egyik első számában rosszálló véleménye van a lapnak Kazaliczky Antal: *Tetemre hívás* c. színművéről („cselekménye erőszakosan van összerázva, természetellenes tettek, elfogadhatatlan lélekrajz”). A lap március 19-i száma közli feltehetően első eredeti tárcáját. Címe: *Bede Éva*. Névaláírás és szignó nincs, de valószínű, hogy Barta írása. A téma miatt is, másrészt: nem hisszük, hogy átadta volna másnak az első tárcaközlés lehetőségét saját lapjában; végül: jelenik meg e lapban később álnéven is tárcája, miért ne közölte volna a szerző feltüntetés nélkül.

Bizonyos halvány Mikszáth-reminiscenciák is felfedezhetők. Persze ez nem olyan célratörő írás, stiláris és nyelvi ereje sem elsőrangú, de fiatal írótól szép eredmény. A kiszolgáltatottság bemutatása még romantikus színekkel terhes, de közeledőben van a *Borcsa gyermekei* c. írásának témájához és szemléletéhez, mellyel majdan a *Világ*-ban mutatkozik be. A *Bede Éva* motívumát majd csak az emigrációban veszi fel újra.

Legközelebbi tárcája természetleírásával hívja fel figyelmünket. Marta természetképei mindig hordozói a külső világnak, attól sosem önállósulnak. Vagy adekvát kifejezője annak, vagy roppant ellentétével hat. Ez az írása (*Tavaszi reménység*) szín-

tén az ellentét erejével hat: „Szépen süt a tavaszi nap. Ragyog a levegő, a magasban pacsirták dalolnak . . . , zsendül a róna, indul az élet . . .” Ezzel s a következőkkel ellentétben megfesti a sötét politikai korszakot, a történelmi válságot.

Három folytatásban közli a lap Barta eddig legsikerültebb elbeszélését, az *Ez a fejsze eladó* címűt. Az írás az 1904-es kötet szerinti túlrészletezett, gyengén szerkesztett változatban szerepel. András, a *Tavaszi mámor* lázadó hőséneke elődje, itt még más ember, mint majd lesz a színpadon. „Beszéde nyugodt volt és bánatos, lázadás nélküli. Azért is, mert természete nem volt erre való, azért is, mert hosszú, tehetetlen tapasztalás eltompította szenvedélyességét.” Érződik az írásban az a költőiség, amit a későbbi cím (Tavaszi mámor) kifejez, de annak jelképes tartalma még nem. Itt még nincs kifejlődve drámai tömörítő érzéke sem. Az alku leírása gyenge, Vejtí könnyen rááll a vételre, és András is csak másnap állít be hozzá. András, midőn dulakodás közben agyonüti, megbánja tettét. Ebből az írásból a későbbi kiforrott változatban úgyszólván csak a fejsze marad, bár a címből éppen az tűnt el!

A *Virágvasárnapja* c. elbeszélésben jelennek meg először az „elsüllyedt világ” lakói: Árva Ferenc Éva, akit az anyja zsályaért küld, hogy a hegyoldalba vájt lyuk környékét szépipthesse vele. Megjelenik Tabajdi, a bolond (később Lörცი), aki azt álmodja, hazudja, hogy sok pénze lesz aratás után. Ezek az emberek keskeny nyakú üvegből szopják a pálinkát, hogy minél tovább égesse gégéjüket. És itt a zsidó kocsmáros is, Barta kedves figurája (apja), aki ravasz óvatossággal mérsékli hitelezettjei számát. A darabban nem történik semmi, de érezni, hogy itt több írásra valót markol össze. De még ugyancsak csirájában van itt meg az a szépség és erő, amely ezekből a témákból született írásait jellemzi.

Nemsokára így vall ezekről a témákról a *Baranyai rózsák* c. elbeszélésében: „Amit írok, abban nincs semmi kitalálás. A lelkem olyan volt, mint a fényképező lemez, befogadta a képet, és most visszaadja. Írói munka csak az, ahogyan érdekeset észrevettem és visszaadom.” Igen, ezt el is fogadhatjuk. Itt még a meglátással és a visszaadással is baj van. Nem fedezhető fel itt még a szociális látás és a radikális szemlélet Bartában. Barta ekkor még nem rokonszenvez szocialista mozgalmakkal. Legalábbis korabeli publicisztikája és belletrisztikája erre nem enged következtetni. Lelke – ha tetszik – még mindig fényképezőlemez: lencséjével van még baj, nem domború, hanem homorú. Irodalmi ízlése is nagyon széles skálán mozog. Tárcarovata külföldi írók közt ragyogóan válogat: Mark Twain, Zola, Mirabeau (két ízben) után Gorkijnak egy hosszabb novelláját (*A tutajon* címen) közli 6 folytatásban. Hazai, illetőleg az ezt pótló helyi tárcaanyaga vérszegény, csupán feleségének Szucsich Mária-nak tárcanovellái válnak ki.

Barta pécsi évei – ez elmondható a Pécsi Naplónál eltöltött évekre is – sok tapasztalást, élményt jelentettek az író számára, de későbbi elvi és írói kvalitásai majd a kassai években kapnak nagyobb lendületet. Jelentőségét nem szabad alábecsülni: mint szerkesztő komoly szerepet vállalt az alkotmányos harc idején, de programja ritkán ment túl a függetlenségek akkor már csak szóbeszédből ismert 48-as elvein. Lojális demokratizmusa sem bírta volna tovább fenntartani a lapot, s a véletlennek tudható be, hogy más okok szüntették meg. A Wekerle-kormányból Kassán hamar kiábrándul, de itt még osztatlan örömmel fogadja.

A *Pécsi Független Újság* utolsó számában Barta bejelenti, hogy a *Mohács* szerkesztését veszi át: „ott többet fogok áldozni lelkem benső vágyának, irodalmi céljainak”. Ez a terve sikerül – igaz, csak egy időre. Ott fog dolgozni „a magyar művelődésért, a Magyarország testi és lelki felszabadításáért”. Ez majd csak jó néhány év múlva realizálódik.

TÁRSADALOMÁBRÁZOLÁS ÉS KÉPALKOTÁS SZABÓ LŐRINC A SÁTÁN MŰREMEKEI CÍMŰ KÖTETÉBEN

A sátán műremekei, Szabó Lőrinc negyedik, 1926 végén megjelent kötete az, amelyik – a terror áldozatainak korábbi bemutatása mellett – életművében leginkább közvetlen közösségi tett is. Itt a *másokkal együtt szenvedés* Szabó Lőrinc-i attitűdje nemcsak általános emberi problémákba burkolózik (élet-halál, céltalanság, kiábrándultság), hanem konkrét, szociális tényekhez kapcsolódik. Pályájának ez a korszaka az, amikor legközelebb kerül a társadalom alapvető ellentmondásainak megértéséhez, és ezek *közvetlen, realista* ábrázolásához.

Költészetének ez az alakulása természetesen nem magyarázható csak a költő egyéni útjából, téma- és formakeresésének dialektikájából. Bár ellentétező alkata ezt, a teljesen a költő szubjektumára alapozott magyarázatot sem zárna ki. De ismerve a Szabó Lőrinc-i érzékenységet, mellyel a külső hatásokra reagált, most is megtaláljuk ezeknek – a kor költészetében elszigetelt – hangoknak kiváltó okait. Még távol az évtized végének mindenkit felrázó nagy gazdasági válságtól, kevesen tudtak olyan hamar ráérezni egy gyorsan múló speciális válsághullámra, hogy arról maradandó művészi emléket hagyjanak hátra. A válság 1925 végén és 1926-ban az infláció ünnepezt felszámolásából következett. A pénz értékének megnövekedése, és az ebből eredő pénzhány átmenetileg lefékezte az infláció idején elszabadult konjunktúrát. A korábban gombamód szaporodó vállalkozások egymásután jutottak csődbe, a szanalást követő defláció s ennek nyomán az ún. szanalási válság vetette vissza a gazdaságot. Ez főleg a munkásságot sújtotta, mivel átmenetileg erősen csökkent a foglalkoztatottak és így a foglalkoztatottak száma; lényegesen megnőtt a munkanélküliség. De kellemetlenül érintette a művészeket is, mert a hamar értéktelenedő pénzből könnyebben juttattak morzsákat a tőkések is kulturális célokra, míg a stabil pengőt már nehezebben áldozták fel. Szabó Lőrinc munkahelyén, az Est-lapoknál is hasonló a helyzet: megszűnt a szépirodalom konjunktúrája, Miklós Andor mind kevesebbet juttatott Mikes irodalmi rovata részére, majd meg is szüntette azt. A leépítések következtében maga a költő is elveszíti másfél évre az állását.

Ebben az időben szinte az egész ország foglalkozik a pénz-gazdaság kérdéseivel, hisz a stabilizáció nemcsak a pénzembereket, hanem a lakosság minden rétegét érintette. Tehát a téma valóban csak feldolgozójára várt. Mégis mindez átmeneti állapot, része a tőkegazdaság nemzetközi konjunktúra-időszakának, és a Bethlen-rendszer is megerősödve lábal ki nemsokára ebből a válságból. Így nem nagyon volt meg a téma művészi feldolgozásához a szükséges érési idő, és a gyors fogalmazást kényszerítő-ihlető tömegmozgalom is hiányzott. A stabilizáció hangzatos diadalszólamai mögött a bajt azonnal megérző és átérző költőre volt szükség, aki a húszas évek impozáns tőkés fellendülésében meglátja a másik oldalt is, és bemutatja azoknak az életét, akiknek a nyomorára épülnek a látványos eredmények.

Hogyan kapcsolódik ez a tematika Szabó Lőrinc eddigi útjához? Az 1923 második felében írt verseiben jelentkezik először a szegénység kérdése. Ott a saját pénztelenségét próbálja összekapcsolni a nincstelenek sorsával, egyéni lázadása, elégedetlensége háttérét keresi ezzel. Ez a kísérlete lezáratlanul végződött, 1924-ben hátat is fordít e témának, figyelme önmaga felé fodorul. Ezzel sem jutott tovább, még önmaga

reális helyének megtalálásában sem. 1925-től új úton indult: a nyomor, szegénység, kizsákmányolás világát kezdi vizsgálni, és ennek során tekint saját sorsára is, mintegy példaként idézi önmagát a bizonyításhoz. Tehát itt épp fordított módszerrel dolgozik, mint 1923 és 1925 között, és ennek eredményeként felnyílnak előtte azok a tágabb összefüggések, amelyek eddig elvesztek számára.

Ez a tematika lényegében alakítja át képvilágát is. A *Fény, lény, fény* kötet – nagyrészt az izolált egyéniség kifejezésére formált – szikár, sokszor már felsorolássá egyszerűsödő, vagy egyénien elvont-extrém megoldásai itt ismét teljes rajzolatot kapnak, feldúsítódnak. Szinte kéjesen, érzelmi telítettséggel formálja meg, dolgozza ki részletesen az egyes képeket. Ezek a képek rendszerint ellentétek hordozói: a modern technika és kultúra biztosította fényűzés csodálattal tölti el, de egyúttal a ki-rekesztettség lázadó érzését is fokozza benne; szinte önmaga kínzására sorolja, részletezi a fényt, amelyből kitaszítottnak találja magát. Mennyi finom lebegés, az *l* és *n* hangokon szinte siklik az autó az Operába, még a „nagyúri” szó durvább, hangosabb *u* hangját is sikamlósabban lerövidíti, és csilingel *i* hangjaival az idill:

Operába indul az autó,
s mintha a puha, nagyuri szalon
gördülne véle: boldogan
élvezi az isteni diva a tél
idilljét, a rohanó táj
komoly varázsát – –

Szinte leáll ez utat végiggondolni. Már nemcsak a vágyott idill leheletkönnyűsége kíséri, de a rohanó táj komoly varázsáról beszél, már illesztené a lélektani pontosságú jelzőket, – aztán hirtelen lefúj mindent: „De mit ér nekem...” Vége, megszakadt a komolynak induló varázs.

Ezzel szemben ott vannak a robbanó felsorolások, melyek az elkeseredett, a hajszában kisemmizett emberből szakadnak ki. Nemcsak gondolatmenetükkel, hanem – Illyés Gyula szavaival – méginkább indulatuk vad lendületével hatnak. De nemcsak a vers, hanem maga a cím is igen gyakran egy-egy dühös felhördülés: „Mérget! revolvert!”, „Nincs pénz és enni kell”, „Térdre az elrabolt élet előtt!” „Kellenek a Gonosz fegyverei!”

Nemcsak saját panaszai ezek, minden eszébe ötlő nyomort mellésorol. Nem egyedül megy, „mikor szomorú kapumon kilépek”, bekapcsolódik abba a sodrásba, mely „gyárakba, megunt irodákba” vezet. Aztán egy költői képben minden részletezést összefog. A különböző munkahelyre özönlő emberek lényegében egy cél felé kényszerülnek:

... züllött
börtöneibe
a gyáva napnak,

Egy-egy ilyen összegezésben, mely a felsorolásokat követi, jelentkezik a költő képalkotó ereje. Ezt és így csak versben lehet összekapcsolni, a kép *extremitása* csak itt válik egyértelművé és közérthetővé. Fejetetejére állított világról vall ez, ahol a két, morális ítéletet mondó jelző szinte önálló életre kel a kifejezésben, inkább hangulatot ad, rossz közérzetet sugall: a költő mindent bele akar halmozni e képbe, ami ellenszenves, undorító.

Ha az előbbi kép inkább csak hangulatot és keserű ítéletet sugallt, egy másik tömegkép logikailag is kimunkált, pontos, szinte filmszerűen megrendezett. Bemutatja

az emberirtó
munka fegyenceit, akik a kényszer
fegyvercsővei előtt
moccanni se merve, szótlanul
menetelnek az elérhetetlen
megváltás felé...

Különbözik ez a naturalista tablótól, mert valójában megszemélyesített politikai és gazdaságtani absztrakciókkal találkozunk benne. Az egyetlen natura a képben a tömeg, mely menetel, méghozzá az előtérből lassan távolodva, elveszve a végtelenben. De ki ez a menetelő tömeg? A költő víziója a dolgozókról, akik „az emberirtó munka fegyencei”. Itt egyrészt meghatározta a munka és a munkás viszonyát („fegyenc”), másrészt minősíti ezt a munkát („emberirtó”). A menetelés valójában a munka végzése, melyre a fegyverrel hajtott emberek képét alkalmazza („fegyvercsővei előtt”). De ezek a fegyverek is a vízió szülöttei. A „kényszer” megjelenési formája ez is, mely itt leginkább a „nincs pénz és enni kell”-féle gazdasági kényszert jelenti. A továbbiakban pedig az egész kép történelmi távlatot kap: nem egyedül a jelenre vonatkozik, a menet a történelem, mely Szabó Lőrinc csalódott világképében a moccanatlan, szótlan jelen örök ismétlődése, ahol „elérhetetlen” a „megváltás”.

Az indulat, a lázadás tehát pontos, egyértelmű képek kikovácsolására is alkalmas: a *Fény* habzsoló extázisában nemegyszer merész expresszionista asszociációk útján fejezte ki magát; a *Sátán* közösségi ihletésű kétségbeesése a lélek egyedi láza helyett az emberek bajait mondja el, és ez átformálja képépítési módszerét is. Ez nem azt jelenti, hogy a sodrás leáll e képekben. De míg régebben szinte dadogva, az érthetőség igényének számításon kívül hagyásával – bár sohasem érthetetlenül – fejezte ki önmagát; addig most beszédekert tart, bizonyít, érvel és ennek a hevében „hibáz rá” a megoldásokra.

E szónoklatok során a lényegyet, a nyomor mechanizmusát keresi, és így jut el a *Pénz* absztrakciójához. A pénz szimbolikusra nagyított, csodálatos, emberentúli Grál-világát nemegyszer vizionálja:

Hozzád csak a kézigránát
döreje ér föl, Pénz, ki a
bosszú istene vagy s acél-
érdekek fellekváraiban,
túlnöve az egyének összetört
akaratán, ágyúkoronázta
sisakban, a gyűlölet
páncélöltözetében, fenyegető
homlokoddal az istenek
közé tolakodva állsz a világ
tetői fölött, –

Az elcsodálkozás és bámulat páthosza él ezekben a képekben. A fenség magaslati levegőjét, az égbenyúló vár-romantika a végtelenben otthonos képvizioit ajándékozta a pénznek és az ő hatalmasainak. Ebben Vörösmarty világ fölé növe, világot átfogó fantáziájának válik utódává. Nem fogadja el Szabó Lőrinc ezt a világot, idegennek találja, melyet a halál levegője leng körül. A háború képeit borzongja, másutt halál-sikolyok csatáznak e magasban:

... hol az önzés
örök toronyőreivel
hiú harcban
csak a legfájóbb földi sikolyok
örült keselyűi csatáznak.

A borzongás kietlen tája ez, mégis a csodálatot nem tudja elnémitani önmagában. A vitatkozó-szónokló néptribun versgúnyája alatt a szentimentális nosztalgiával odavágyódó kispolgár bámulata izzik.

Mégsem romantikusak ezek a képek. Mert alkotó-elemei között találunk mindig egy-egy pontos korszerű elemzést („túlnöve az egyének összetört akarátán”) a kapitalista iparra jellemző képet, („acélérdekek fellegráibaiban”), vagy extremitásában is konkretizálható kelléket („ágyúkoronázta sisak”).

De a diadalmas Pénz mellett a zárkózott Pénzt is megrajzolja, mely a védekezés és fényűzés mindennapjaiban éppoly személytelen, a megtestesítő ember helyett csak életformához kötött, mint a szimbolikus parancsoló funkciójában:

... – óh, én tudom,
van lelke! s azért menekül
autón, azért rejtőzik el
párnázott-örzött ajtók mögé, ...

A látvány, a családi lapokban és filmekben népszerűsített milliomos életforma így lepleződik le: a fényűzés szakadékot, sőt félelmet takar.

A nagy képvíziók szüneteiben pedig oktató tanulságként *tudományos pontosságú definíciókat* sző verseibe. A mellékmondatokba szúrt meghatározások a gazdasági és politikai irodalom ismeretére, sőt a marxizmussal való bizonyos találkozásra is engednek következtetni. A Kéz például „mindennap újra megteremti a lét föltételeit”, vagy

mit ér ez a test,
ha nap-nap után lopja erejét
az idegen boldogulás?

A társadalmi kiszolgáltatottságot, eleve-elrendelést, mely semmilyen egyéni, anarchista kitörést nem tűr, így fogalmazza meg:

itt már minden valakié,
itt már az erő is előre
le van foglalva s az egyenlő
meztelenséget azonnal
megszünteti a pénz, amely
vasvértel
védi örököse életét
s a másikat sorsára bizza.

Épp az avantgardista költészetben, és abból kinöve születik meg ez a didaktikus hangvétel világszerte. A szubjektív lázadás a társadalmi mozgalommal találkozási igyekezett a lázadás objektív szükségét megmagyarázni. Majakovszkijnál éppúgy megtaláljuk ezt, mint Brechtnél, és később József Attila költészetében. A magyar lírában Szabó Lőrinc kísérletezik e megoldással az elsők között, és így költészetünket előkészítette e forma József Attila-i kiteljesítésére. De az ő számára ezek az elemző megnyilatkozások a sodró versmondatokban csak rövid pihenők; az egyéni szenvedély képeket, tagmondatokat görgető fugatója csak pillanatokra áll meg ez általánosításokra.

A kötetnek sokkal inkább jellemző-leleplező sajátjává egy másik stílus-elem lesz: az *ironia*. Ahogy a Pénzzel a csodálkozó lázadó, és helyenként az érvelő ellenzék attitűdjében veszi fel a harcot, a jómódú, a „jólsituált” embereken, a gazdagság haszonélvezőin ironikus oston vág végig. A Pénz szemében személytelen mechanizmus, melynek hatása az Építés és Rombolás; de akik kihasználják, élnek a pénz biztosította életmódot, azok a nyüzsgő, korlátolt, semmiemberek, a „Többi Silány”. Ha a Pénz helyett, annak emberi birtoklóival találkozik, lenézi, megveti őket; a vers

hangneme iróniára vált. Már a címek is árulkodók: „A szép kis borjú a társzekéren”, „Wild West Európa”, „Tárlat: a Sátán műremekei”. És a szereplők galériája is hasonló. Íme a „finomlelkű hölgy”, aki

... csaknem sírva fakadt,
mikor meglátta, hogy a
bádogbélelte társzekér
cigarettafüst kocsisa mily
unottan zötyögteti a leütött
kis borjút végig az uccán, ...

a férfi „vén potroh”, aki

... három milliárdot
fektet be a színésznőbe,

A szín e pénzhajszában valóban vadnyugattá vált Európa, ahol „nagyvárosokban a pénz aszfaltozott vadászterületein” „újszerű fegyverek csattognak”:

... a legügyesebb vadölőknek
este a szerelem
ünnepi istállóiban
kétszáz meztelen női comb
hódol és szalutál

És ha valami nem jól sikerült, ott a látványos, újságokban elsíratott megborzongott bukás:

Zajosan dördül a revolver
s a jólszituált kereskedő
halála szívetekbe veri
a kegyetlen Üzlet
rémületét – –

Ez az, amire azt mondja a költő: „van más seb is”; és amikor csak róluk beszél: ironikus, vagy hidegen elutasító.

Mégis az idill lehetősége csak ezeknek az embereknek van kiszolgáltatva; ezért azonnal torzzá, groteszkké válik, mielőtt a társadalom szegénységével szembesíti a költő. Így válik ellenszenvenné a „finomlelkű hölgy” látszólag magasabbrendű érzékenysége, mellyel a leütött kis borjú láttára „csaknem sírva fakadt”. Az úriklány vidéki vakációs idillje, melyre ez a borjú emlékeztette, a valóság által a kocsisra kényszerített közöny és durvaság realitásán szétörik. A bukolikus idill, mely a Fénykorszak végén még csak irodalmi groteszkké vált (Visszafelé néznek a távcsövek), itt ellenszenves társadalmi igazságtalanság érzékeltetésére alkalmas *satíra* célpontja lett.

Van, amikor az *ítélkező hang* túlmegy az irónián is, amikor nincs mentség: éles, támadó, megvető gúnnyal ítélkezik a pénz hatalmasainak kiszolgálói felett; „jelentéktelen piócák”-nak nevezi őket, „rablók kis cinkosa”-nak, „akik ráfeküdtek az élet ütereire”. Szinte Petőfi A kutyák dala című versének kép-szituációját újítja fel izgatott soraiban:

... a parányi
siker megvesztegetett
tanítványa, aki
egy kis független nyugalom
kegyéért meglapul a Nagyok
lábainál ...

... most is csak az osztott
konc tulajdonosát
látod magadban ...

Velük csak, mint kutyákkal beszél, kergeti el költői tájairól:

Halgass, tehozzád nincs szavam!

A kötet világának ezekből következően *oldott, nyugodt hangja* alig van: pillanatokra talál csak egy-egy kellemes, élvezhető színfoltot az életben. Amily természetességgel fogadta otthonának a *Fény* idején a természet kimeríthetetlen végtelenét, olyan himnikus megbecsüléssel tiszteli most a negyedórás pillanat-ajándékot isten és a hivatal közt, és még a vers szerkezetéhez tartozó enjambementtal se meri megtörni ennek varázsát az egyik dallamosan ívelő sorban:

Aldassál gyönyörű
reggel, ki mély
hullámaidat arcomba csapod.

E naphimnusz mellett egy elégiában is hasonló hangokkal találkozunk, amikor az előző évi, a MÁV vonalaira szóló bérletjegyét búcsúztatja. Mint halottas menet léptei kopognak az explozívák, mint hihetetlen búcsúztatás ismétlődik a „te is”, míg ki nem sugárzik közülük spiránsaival a „szárnyas hatalom”

Mint az ember meghal, te is
meghaltál aranybetűs
kis könyv, akinek
mindig tilos
látnod az új januárt, te is
meghaltál, szomorú
kis könyv, pedig
nemrég szárnyas hatalom
sugárzott még belőled a
határokig ...

A búcsúztató csak alkalom, hogy a fantázia kiszökjön, és újra végigszánguldj az elmúlt év útjait.

A valóban egyhangú panaszok így színeződnek át, a költő indulata pillanatonként kapcsolódik e különböző típusokba, ezzel is a versek ritmusát teszi izgatottan változóvá. De néha egyetlen versben is összefonódnak e különböző ihletésű képtípusok. Ezek közül is talán a legsikerültebb, az iróniának és borzongó csodálatnak, szenvedélyes ítéletnek egyetlen vízióban való összefonása, a kötet egyik legismertebb verse, a *Grand Hotel Miramonti*.

A vers kezdetén megkapjuk az egész csodapalota koordinátáit: a vízszintes, egyhangú alliterációval bevezetett sikot („sárbasüllyedt síkok”) és a fölé tornyozódó „barbár hegytető” kecsesebb, scherzósabb hangulatú világát:

a nap s a fürgébb
levegő átszellemült
magaslatán,

De ezzel az „átszellemült” jelzővel már a scherzo ironikus szint kap: a könnyedség mesterkéltiséggé válik. És ez a kettősség végigvezet az „elegáns palota” bemutatásán: a könnyed, finom kényelmet *egyszerre vágyódón és ironikusan* szemléli.

Ezután következik az egész verset összetartó, egységbefogó ötlet:

függőleges sinek acél-
törvénye szerint, hintázó emeletek
előtt suhog a berregő
lift

Ebben a szabályosan le-fel mozgó liftben jelennek meg a különböző bemutatandó tárgyak és emberek. Ez a lift az érdektelen főszereplője ennek a szemlének:

... – a lift
csak hordja, függőleges
sinek acéltörvénye szerint
suhogva föl-alá,
pompázó terheit, ...

Időnként megjelenik a maga monoton *technikai* törvényszerűségével, szabályos mozgásával. És a költő, – aki eddig is megszedült, ha fantáziáját a technika meglévő, vagy eljövendő csodáira ültethette, – megtalálja a lelkesítőt e pontosságba-zárt, alkalmazott technikában is. Sőt most, 1926-ban, amikor már nemcsak a menekülést keresi bennük, *a munkára fogott eredményt* becsüli igazán. E kötet idején már a technika is konkrétabban jelentkezik nála, nem a fény száguldásában, hanem az *ember számára már birtokbavett formában*.

Ez a lift bonyolítja a szörnyű palota titokzatos anyagcseréjét. Itt „csodálatos törvények parancsa szerint” történik minden: a *társadalmi mechanizmus, szervezettség* képévé is válik mindez.

Majd következik a bábok, a haszonélvezők felvonultatása. Íme a belépő, a liftben:

egyenruhás
hódolat hozza-viszi

őket. A fényűzés, mint életforma első lépésével már megaláz. De kik azok, akik számára mindez működik?

a pávás nőket, frakkos urakat, ...
... csak hordja a húsokat, különös
virágokat, csak hordja a drága
bőröndöket, frakkos urak
zsebében mágikus
lapjait a pénznek, elfinomult
szükségeit a testnek és
csak hordja az elfinomult
sok testet, ...

Ez a galéria nem eredeti, már Toulouse-Lautrec képein ott vegetálnak a bárókban, de hozzájuk hasonlóan csattan Derkovits kegyetlen szatírája a mester kevésbé ismert képein. Tucatszámra pedig ott vonultak, – még gyakran mint színhely a lift is szerepel – a huszas évek *filmjeiben*. A bécsi operettnek az arisztokrácia világába kukkantó, a kispolgár számára élményt, álmodozásra díszletet adó világát a huszas évek filmjeiben a fényűző szállodák nagypolgári gazdagságot sugárzó képei váltják fel.

Szabó Lőrincet e képek lázadásra, támadásra ösztönzik, mert ő nem az álmodozásban, hanem a valóságban akarta elérni mindezt. Azoknak, akik ezeket a lehetsé-

geket bitorolják, akart már évekkal előbb pókot rakni a maga lázadó módján a szemébe. Most másképp áll bosszút rajtuk: semmi egyedi, jellemző vonást nem ad nekik; csak a díszletet látja bennük, a ruhát és a pénzt. Minden „elfinomult”. Nem kifinomult. Van ebben a szokatlan igekötőhasználatban valami élettől elfordulásra, enerváltságra való utalás. Nem, ez nem a költő világa, itt az ironikus szem vizsgál.

De mindjárt átszíneződik a kép mihelyt a megkívánt, megcsodált környezet leírásába kezd. A lift acéltörvényeit elhagyja, (csak másfél sor keményebb alliterációja, berregő *r* és zakatoló *k* hangjai emlékeztetnek az eredeti kívülálló, csak nézelődő szituációra); ringatni kezd az *l*, *m* hangokkal, finom alliterációval és a megrövidített magánhangzókkal is éreztetett hullámlásban:

... ragyogó
termek és halk hálósobák
között, fel-alá,
bezárva a berregő
búvárkockába, melynek
üvegén hűvösen átdereng
a fölhasított emeletek
tengerfenék-ringása, ...

Ez az, ahová befutnak a lift meghosszabbításai, szintén Szabó Lőrinc rajongásának, örök nem csillapuló vágyának tárgyai: az utazás képei is frissek, expresszionistán mozgékonnyak:

belehajolnak a túlkölő
országutak, belefutnak a
boldog vonatok, ...

A lift, amely előbb még e bábokat szállította, átveszi a kút szerepét: a vízszintes, a „sárbasüllyedt sikok” vérét szívja ki. A kizsákmányolás folyamatának képi bemutatását találjuk itt a vádoló szónok fugató-felsorolásában.

De végül mindez az élet-komoly, szenvedést-nyomort zsúfoló folyamat értelmetlen végeredményre jut:

sértéscomb és fiatal
lányhús egyformán jusson a
roppant üzembe ...

és így jut vissza a vers az expozícióban induló körforgás zárásához:

az önmagában bebörtönzött
liftben az egyenruhás
hódotat tovább
ringhasson a fölhasított emeletek
között s tovább keringjen a vér
az elvarázsolt testben, ...

Az ironikus szem szatirikus poénja talált. Visszajutottunk a bábokhoz, akik a munka eredményét, az emberalkotta legszebb dolgokat és kényelmet szenvtelenül, értékelni sem tudva elsajátítják. Az egyszerű hotel-leírás így emelkedik csodált kényelmével egyedülállóvá, az emberek számára nem általánossá, az értelmetlen gazdagság és kizsákmányolás jelképévé. A kezdetben földrajzi és technikai koordináták így válnak *pontos társadalmi meghatározottságúvá*.

És ezt a báb-tanyát lehet könnyed iróniával nézni:

keringjen a vér
az elvarázsolt testben, fönt, a hegy
tetején, a fűgébbs
levegő s a nap átszellemült
magaslatán . . .

de ez az irónia végül mindinkább megkeseredik, és a szimbólum nyomasztó képek-
ből összeálló, de csodálatot is kifejező kozmikus vízióban zárul:

. . . ahol
élő arany sugarakban
ragyog a megvetett s kifosztott
nyomorfeke világronc
ég s föld között lebegő koronája.

Izgatott, kiegyensúlyozatlan vízió ez a vers. Kompozícióját tekintve tökéletes építészeti remek. De a különböző tartalmi elemekre adott különböző reagálás képformálását már egyenletlenné teszi. Nosztalgia és gúny, irónia és borzadó csodálat mind el-
lentmondásos állásfoglalásának bizonyítéka. De így válik közvetlen lírai alkotássá e látszólag leíró vers. Egyénisége úgy nyílik meg előttünk, ahogy képalkotásából kiolvassuk rokon és ellenszenv rendszerét, vágyait és ítéleteit. A pompa, fényűzés, jólét volt a vágyálma, amit teljesülni csak utált bábok számára látott; látta a munka kizsákmányolását, de borzalommal csodálta a pénz hatalmának erejét. Tudta, és érezte, hogy mindez nem jó, de mint Kafka hőse, nem tudott a kastéllyal megbirkózni.

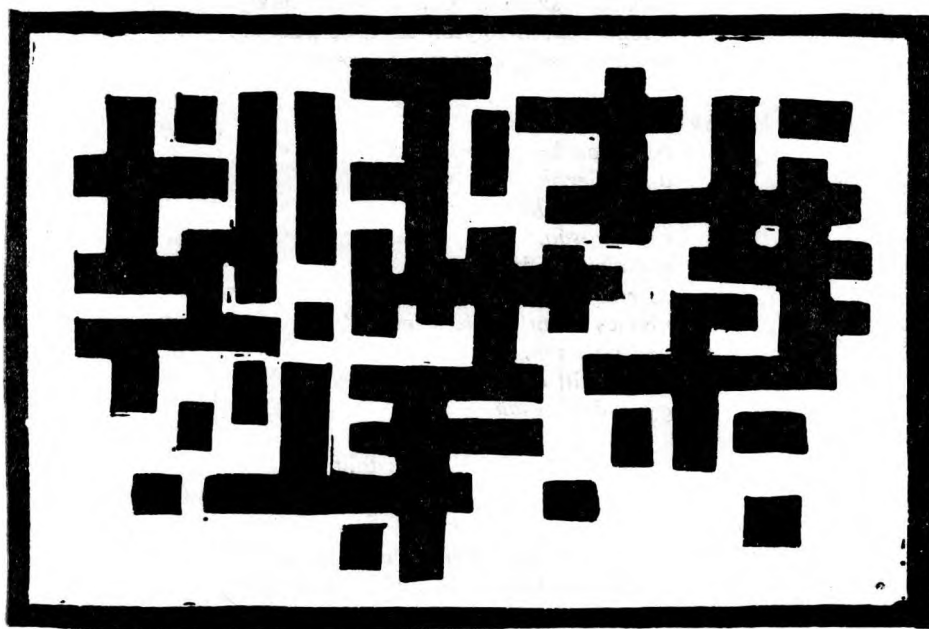
E Szabó Lőrinc-i képek hazai kortársai írásaiban sem társtalanok. A magyar irodalomban a harmincas években majd két társa is akad. *Németh László* töredékben maradt regényciklusában épp a huszas évek, a konszolidáció gazdasági fellendülésének, és társadalmi visszasságának ábrázolására hasonló keretet, egy gyógyszállót használ fel (*A másik mester*). *Illyés Gyula* *A Kacsalábontorgó Vár* című versének víziója szintén ezek rokona. De míg Illyés versének leíró-elbeszélő képei és érvelései a puritán plebejus teljes szembenállását mutatják, *Németh László* élet-vállalásában pedig az idilli szerelmet fordítja e gyógyszálló ellen, addig Szabó Lőrinc fantáziáját megvesztegeti a kényelem, a szervezethez. Igaza van addig, amíg csak megkívánja ezeket, de az adott viszonyok közt elutasítja, – ez a vers ezt az állapotot tükrözi. De épp a változatlan valóság kínálta töredékek elfogadása vezeti majd el a Különbékéhez is. *A Grand Hotel Miramonti még olyan egyértelmű pozitív válasz, amelyben azonban már ott vannak más válaszok lehetőségei is.*

Fantáziáját a lázadás és az expresszionista víziók nevelték. Csodálta azt a technikai és társadalmi szervezethez, amely ellen lázadt is. Izgatott, lüktető, szimbólumot teremtő művészi világ terméke ez a vers, és az egész kötet is, a szociális érdeklődésű expresszionizmus legjobb elemeinek összege; abba a sorba tartozik, amelyek legjobbjai között – szintén ebből az időből – Masareelnek *A városról* (1925) készített metszeteit, *Brecht Koldusoperáját* (1928), vagy Fritz Lang *Metropolis* című filmjét (1926) tartjuk számon. A sátn műremekei kötet ez utóbbihoz áll a legközelebb. E film alapszituációját, mely Szabó Lőrinc visszatérő képeire emlékeztet, *Georges Sadoul* így foglalja össze röviden: „A világ urai Yoshiwara elbűvölő kertjeiben káprázatos orgiák közt töltik életüket. A föld alatti pincékben az alsóbbrendű faj némán szenvedő hada sínylődik, s a megtört gerincű bábok képtelen feladatokat végeznek. A két világ közt él az utolsó individualista, egy kissé zavaros értelmiségi, aki egy új Éva megkonstruálásán fáradozik . . .” És ebben Szabó Lőrinc ekkori képzetét is megfogalmazva érezzük.

A kortársak értetlenül mentek el e kötet értékei mellett. *Füst Milán* ismert Nyugat-beli támadása és ennek *Babits Mihály*tól származó ismeretlen, kéziratos kiegészítése (lásd Babits-archívum) csak végletes megfogalmazása annak a közvéleménynek,

mely legjobb esetben is csak pamfletet látott a kötetben. *Révész Béla* társtalan dicsérete után csak *Illyés Gyula* tíz év előtti perújrafelvétele jelölte ki méltó helyét A sántán műremekeinek.

Témájukat tekintve tényleg nemcsak költészetben mondhatók el ezek a versek. A vezércikktől a napi apróhírekig, a pártgyűlésektől a kevés keresetű ember dohogásáig bárhol otthonosak lehetnének e témák. Mégis a költő ökonomikus verselése költeménnyé kényszeríti e darabokat. De valójában nem ettől lesznek költőivé a versek, mert tördelési és ritmustechnikájával akár egy újságcikket is versformájúra gyúrhatna, ahogy fordítva, játékból Tóth Árpáddal nem egy cikket rejtett versben írtak meg Az Est-lapoknál. Szabó Lőrinc jelzőiben, hasonlataiban úgy olvasztja össze a különböző, költészetén kívül is megjelenhető elemeket, hogy versének nincsenek olyan, szétbontható részei, amelyeket megütközés nélkül olvashatnánk vezércikkben, napihírben, vagy elmondhattak volna agitációs beszédben. Így születik meg számára az egyedül lehetséges kifejezési forma: a vers.

KOLBE MIHÁLY rajza

Nagy halál... kis halál

A nagy halál,

*a sírba-zuhanás,
szétroncsolt test,
átvert szív,
rák... a láz...
halálhörgés,
vergődő, béna mell,*

*nem öl, nem mállaszt
és nem tüntet el,
sőt,*

inkább

tölemel.

Mert

*elsíratják, megemlegetik, virágot
visznek a sírjára annak, akit a halál
így földre terít. És él... naponta fel-
támad a bánat fekete, fényes autóján
suhánva; szavait, mint a visszhangzó
terem, ismétli folyton az emlékezet...
és egyre száll, suhogva, fényesen.*

A kis halálok

*irtózatosság;
a leleplezők,
aprók, piszkosak,
a hazugság,
a csalás, az ijedt
„Nem, nem merem!”
„Nincs időm!” „Nem lehet!”
vad poónok,
riadt, dúlt éjjelek
gyilkolnak csak,*

és mélybe

döntenek.

Ezek

*roncsolnak jobban, mint a sír, mint
a talajvíz, téreg, rothadás, mert eltű-
nik a hajdani mosoly, a rajongott arc
keltette varázs. Nem emlékszik az agy
már semmire, ami szép volt és szürke gond-*

csomók torlaszolják el a halló tület. Süket csönd van, ha épp rágondolunk; hangot sem hallunk, régít, kedveset. Meghalt.

Végleg.

*Pedig könnyen lehet,
hogy jár-kei még, látják az emberek.*

*

*Ó, ments meg engem az örök haláltól
s őrizz meg soká, szép emlékezet!*

BARCSAY TIBOR *rajza*

SZABÓ MAGDA

I.

Aligha gondolta Beke Zoltán debreceni „lap- és könyvkiadó”, hogy az ifjú latin tanárnő neve majdan a legnépszerűbb regények írói között szerepel, amikor 1940-ben megjelentette Szabó Magdának *A római szépségápolás* című dolgozatát. Szabó Magda tehetségére az irodalmi közvélemény is csak a felszabadulás után figyelt föl; – a negyvenes évek második felében azonban már Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János, Rába György, Rákos Sándor társaságában, a sokat ígérő fiatal költők között tartották számon. Sajnos az ötvenes évek irodalompolitikája hamarosan elkedvetlenítette, pedig az 1958-ban megjelent *Neszek* című verseskötete arról tanúskodik, hogy a méltánytalan mellőzés egy finom tehetségű költőnőt hallgattatott el. Ugyanebben az évben jelent meg *Freskó* című regénye, és tegyük hozzá: – az általános meglepetésen kívül – osztatlan sikert aratott.

A *Freskó* megírásáig terjedő időszakot elsősorban a műfordítás, a tanítás, a fölkészülés tölti ki Szabó Magda életében. Shakespeare, Thomas Kyd, Marina Alceferad, Rousseau, Voltaire, Épinasse, Goifrin, Verlaine és más olyan szerzők műveit ültette át nagy gonddal és magas művészi színvonalon magyar nyelvre, akiknél ez a munka kitűnő fordításkészséget, valamint alapos magyar és idegen nyelvi fölkészültséget kíván. Közben pedig tanított, éveket töltött gyerekek között, tanári-nevelői tapasztalatai legalább olyan fontos szerepet játszanak regényírói egyéniségének a kialakulásában, mint olvasmányai – rendkívüli műveltsége –, vagy személyes, és a jelek szerint gyakran igen keserű élettapasztalatai. Az iskolai munkában döbrent rá Szabó Magda, hogy az ember életének első húsz évében van a legjobban kitéve a lelki sérülés veszélyének; annak, hogy egyénisége, jelleme a környezet nyomása alatt jóvátehetetlenül eltorzul. „Az emberek törekenyebbek, mint bárki is feltételezné róluk” – vallja az író (A könyv, 1963. XI.) – „vigyázzunk hát egymásra, főképp a gyerekekre, mert a gyerekkor gömbjét érő karcolás elmélyülhet és szerteágazhatik a felnőtt életben, mint a rák.” – Övni az ifjúságot, a rossz szellemétől, helyes irányba fordítani érdeklődését, nemes és hasznos vágyakat, törekvéseket oltani a fiatalok fogékony lelkébe, – ezekből az elvekből indulnak ki nagy műgonddal, izléssel és érzékeny pedagógiai tapasztalattal kidolgozott leányka-regényei. „Azért szeretem Szabó Magda könyveit”, – olvasom egy tizenöt éves diáklány füzetében, – „mert hősei olyanok, mint mi vagyunk, úgy élnek, mintha közénk tartoznának, csak néha egy kicsit jobbak, vagy egy kicsit szerencsésebbek.” S ez az ítélet helytálló: az író ifjúsági regényeinek szereplői nem álmodoznak nagy célokról, és nem visznek végbe rendkívüli dolgokat; életüket apró izgalmak teszik színessé, mindennapi események fordulatossá; a tanárnő-szerző ezekbe fonja bele – szinte észrevétlenül – a jóra nevelő eszményeket, kis adagokban, sohasem föltűnően, mindig úgy, hogy a hősért izgató, szerencséséjét irigylő, bajain meghatódo kis olvasóban vágy ébredjen a tisztább, teljesebb emberi élet lehetőségei iránt, és tudatában tanulságok rakódjanak le arra vonatkozóan, hogy milyen erkölcsi normákat kell feltétlenül és mindig tiszteletben tartania, milyen közösségi törvényeket nem lehet soha megszegni, káros, esetleg fájdalmas következmények nélkül. Ifjúsági irodalmunk legértékesebb alkotásai közé tartoznak az *Álarcosbál*, a *Szigetkék*, a *Születésnap* című regényei és az idegen nyelvekre is lefordított *Mondjátok meg Zsófikának*.

Lényegében ugyanazt a titkot keresi a felnőtt regények, drámák, elbeszélések szerzője is, mint az ifjúsági író: a magánélet boldogságának titkát, és azokat az egészséges erkölcsi normákat, amelyek között a magányosságot nehezen elviselő egyén –

egy kisebb, családi és a nagyobb, társadalmi – közösségen belül harmonikus életkörülményeket alakíthat ki. Az az ellentmondás izgatja Szabó Magdát, hogy napjainkban, amikor a társadalmi-gazdasági körülmények olyan jólétet biztosítanak az emberek milliói számára, mint még soha a történelem folyamán; – miért érzik mégis oly sokan szerencsétlenül elrontottnak az életüket, még azok közül is, akik a közösség munkájának hasznos, sőt kiemelkedően hasznos részvevői? Különböző utakon, különböző körülmények között a magánélet csődjéhez vezető külső és belső okokat próbálja feltárni hat regényében. (*Freskó*, – 1958. –, *Disznótör*, – 1960. –, *Az őz*, – 1962. –, *Pilátus*, 1963. –, *A danaida*, – 1964. –, *Mózes egy, huszonkettő*, – 1967.).

II.

Szabó Magda talán az utolsó jellegzetes írója a hajdanvolt alsó-középosztálynak, ennek a különös társadalmi rétegnek, amelynek tagjai a múltban az uralkodó osztályokhoz számították magukat, de rosszabbul éltek a kicsit jobb módú parasztnál, vagy szakmunkásoknál; amelyből szép számmal kerültek ki nyilasok, de kommunisták is; és amelynek gerince már a két háború közti időszakban fölismerte, hogy gyermekei számára a tanulás útján nyílik az egyetlen kiemelkedési lehetőség, s ezért minden erejét összeszedve próbálta előteremteni ennek anyagi előfeltételeit. A kisvárosi alsó-középosztály élete elevenedik meg előttünk Szabó Magda legtöbb regényében, könyörtelenül éles képekben. Anyagi nyomorúsággal és hazug eszményekkel küszködő családokból jönnek a megváltozott világ megváltozott körülményei között helyüket és főleg boldogságukat kereső hösnői: a *Freskó* festőművész Annuskája, *Az őz* színésznő hőse, Encsy Eszter; dr. Szócs Iza, a *Pilátus* orvosnője; Katalin, *A danaida* szerencsétlen könyvtárosa és a *Disznótör*, vagy a *Mózes* kevésbé fontos nő-szereplői. A *Freskóban* még a polgári család életének válságán van a hangsúly, azokon a lelki és társadalmi tényezőkön, amelyek kisiklatják a tehetséges kálvinista pap sorsvonalát; azokon a hazug eszményeken, amelyek eltorzítják a pap családjának életét is; valamint azon a hamis értékrenden, amelynek föltétlen tiszteletére a minden szereplőt belsőleg megnyomorító ál-igazságok fölépülnek; s amiből az önzés, a zsugoriság, az izetlen ételek, meg az örömtelen napok következnek. Ugyanezt a válságot fogalmazza újra és fordítja véres tragédiába Szabó Magda a *Disznótör* lapjain; míg következő három regénye az ebből a környezetből kiemelkedő hösnő belső válságát, utolsó műve pedig egy olyan összeütközést állít előtérbe, amelyben a polgári társadalomnak ebből a rétegből hozott és nyilván elavult erkölcsi szemlélet, viselkedés és szokásmód csap össze a fiatalok egészségesebb törekvéseivel, vágyaival és lehetőségeivel.

A múlt síkján kétféle embertípussal kerülünk közeli ismeretségre Szabó Magda regényeiben: a *lággyal*, – (érdekes mód ez rendszerint a férfi hős, az apa,) akinek a tehetsége elsikkad, akit igazságtalan csapások sújtanak, aki minduntalan alulmarad; és a *keménynel*, aki meg tud küzdeni az élettel, de e küzdelem az önzést, az egyoldalú anyagiasságot fejleszti ki benne, és kiöli lelkéből a gyengédséget, a szeretet képességét. A megélhetésért vívott könyörtelen magányos küzdelem légkörében, társadalmi okok és az elrontottság érzéséből fakadó mély elégedetlenség oly feszültté teszi a családok életét, hogy ebben a feszültségben az egyéniség összhangjának meg kell bomlania, vagy a jellemnek kell eltorzulnia. A megbomlás folyamata vezet a *Disznótörben* a gyilkosságig. A *danaidában* az öngyilkosságig, a *Freskóban* az örültségig. A jellem-torzulás, ami természetszerűleg a legmélyebb nyomokat az érzékeny gyermeklélekben hagyja, voltaképpen nem más, mint kényszerítő erővel megkövetelt erkölcsi törvényekhez, szokásokhoz való szoros igazodás, ennek összes következményeivel. A gyermekkori lelki torzulások okozzák a hösnők életében azokat a belső elváltozásokat, amelyek a jelen síkján lehetetlenné teszik számukra, hogy harmonikus életüket ki tudják alakítani. Szüntelen küzdelmük a pénzért, az érvényesülésért, az élet anyagi feltételeiért elsorvasztja a hösnők lelkében azokat az érzelmi gócot, ahonnan a páros élethez elengedhetetlenül szükséges melegség táplálkozhatna és ki-fejlesztik jellemük rossz irányba működő reflexeit. Az őz színésznője a szeretett férfi

halálát okozza – miután földúlta mindkettőjük nyugalma –, mert nyomorú gyermekkor és küzdelmes életének legmélyebb tapasztalatai az irigység és bizalmatlanság mérget oltottak lelkébe. Kifejlesztettek egyéniségében egyfajta rendkívül kemény akaraterőt, belső tartást, ami képessé tette őt, hogy az élet viharaiban, sőt a színpadon is kitűnően helytálljon, de ugyanakkor ez a szüntelen küzdelem kikoptatta belőle a megértés, belátás, alkalmazkodás, a fenntartás nélküli odaadás adottságát. Az apa igazságtalan üldöztetése, és az ebből adódó szüntelen „készültségi állapot” öli ki dr. Szöcs Izából is a föloldódás képességét, és csontosítja meg önzését oly mértékben, hogy ez lehetetlenné teszi együttélését mindkét értékes élettársával, valamint az anyjával is, úgyhogy végül is őt kell vádolnunk – közvetetten – az öregasszony öngyilkos haláláért. Maga lesz az oka annak is, hogy mindkét férfi elhagyja. Más irányba torzul el Katalin egyénisége *A danaidában*, akinek szellemi fejlődését, ízlését és élet-eszményeit szorítja szűk és végérvényesen elavult keretek közé a gyermekkor zárt, hamis erkölcsi nézetekre korlátozott világa. Mély és távolról sem csak erre a társadalmi rétegre vonatkozó közösségi problémához jut el ezen az úton Szabó Magda: a házasság hagyományos felfogásának válságához. Az irónőt rendkívül izgatják azok a szokás- és jellembeli tulajdonságok, amelyek a legerősebben bomlasztják ezt az ősi, de a mai élet megváltozott körülményeihez (tisztelet a számos kivételnek!) még nem kielégítően igazodó emberi együttélési formát.

A hat regény idő koordinátái napjainkból a polgári Magyarország utolsó egy-két évtizedéig nyúlnak vissza, és magukba foglalják a háborús évek, valamint a személyi kultusz szakaszát is. A szemléleti válság okai után nyomozva azonban az irónő néhol mélyebben is behatol a történelmi múltba. Ennek az időszaknak hatalmas társadalmi és politikai változásai azonban csak közvetett formában, mint erkölcsformáló tényezők foglalkoztatják. Főleg a korszellem átalakulásából adódó szemléleti változások tükröződnek érzékenyen e regényekben. Így Szabó Magda hősnői közül a házasságot senki nem tekinti az élet végső céljának és megoldásának, valamiféle egyetemes felmentésnek a közösség kollektív erőfeszítései alól; hanem valamennyien a legnagyobb természetességgel veszik tudomásul, hogy helyt kell állniuk a maguk erejéből is; saját munkájukkal kell biztosítaniok létfenntartásuk, sőt – legalább részben – vállalniuk kell családjuk eltartásának anyagi gondjait. A legnagyobb természetességgel tesznek eleget társadalommal szembeni kötelezettségeiknek. Minden lelki probléma nélkül, és többnyire igen jól végzik közösségi munkájukat. Az irónőt, századeleji elődeivel szemben nem is a dolognak ez az oldala foglalkoztatja, hanem a nagy, nyitott kérdés: mindennek ellenére – vagy ezzel összefüggésben – miért nem tud az életük mégsem kiteljesedni. A legélesebben a *Pilátusban* fogalmazza ezt meg, ahol az orvosnő élete az önzés miatt fut vakvágányra. Noha a köz érdekében igazán áldozatosan és kiválóan végzi kötelességét, volt férje mégis joggal vádolja egoizmussal, hiszen *kizárólag* csak a munkájával törődik és környezetének mindössze annyit ad magából, amennyit orvosi érvényesülése közben könnyen nélkülözni tud. A dolgozó nők millióinak egyik legmélyebb problémája ez, szerte a világon: mire összpontosítsa belső erőit, egyénisége összes tartalékait, munkájára, avagy magánéletére? Mi a fontosabb e kettő közül, ha a körülmények valamilyen oknál fogva nem teszik lehetővé összeegyeztetésüket?

Szabó Magda regényeiből sem erre a kérdésre, sem a harmonikus magánélet erkölcsi problémáira vonatkozóan nem olvashatunk ki egyértelmű válaszokat. Még a *Mózes*-ben szereplő fiataloknak az irónő számára rokonszenves erkölcsi „forradalmát” is megkérdőjelezi a csábító kislány kilátástalan szerelme az elcsábított iránt, mintha *még* ez sem lenne megoldás. Szabó Magda csak azt bizonyítja meggyőző művészi erővel, hogy a kispolgári álgazságok, talmi szokások, az önzés, a hazugság, a megtévesztés, s a bizalmatlanság alapján lehetetlen a szoros együttélés – akár férj és feleség, akár szülő és gyermek közösségéről legyen szó. Mert ez a közösség csak a szeretet alapján jöhet létre; a szeretet alapján, ami a külön egyéni érdekek és célok tökéletes alávetését követeli a másik vágyaival, törekvéseivel szemben, – természetesen kölcsönösségi alapon. Ehhez a gondolatmenethez kapcsolódik az is, amit az *Alvók futása* (1967.) című kötetének címadó elbeszélésében fogalmaz meg a legélesebben:

A teljes ember lelki élete – tanítja – nem szorítkozhat kizárólag a racionális gondolkodás síkjára, nem nélkülözheti az érzelmeket, sőt néha az emocionálisan motivált nem egészen logikus és célszerű szenvedélyek szabad megnyilvánulásait sem. A modern világ ugyan a természettudomány, a technika és közélet frontján egyaránt rendkívül következetes gondolkodásra neveli az embert; közösségben azonban a mechanikus, mindig csak a cél irányába működő lelki reakciók gyakran fölmondják a szolgálatot.

A hat regény közül a *Freskó*, *Az őz*, a *Pilátus* és talán a *Mózes* művészileg a legértékesebb. A *Disznótör* és *A danaida* halványabbra sikerült alkotások, nem eléggé markánsan rajzolt, kisszerű hősökkel, némileg túlbonyolított cselekménnyel, és néhány ténybelileg is vitatható részlettel. Az elsőben a regény társadalmi logikája a dzsentri nagymama zsugoriságára épül, amit bizony nehéz tipikus példának elfogadni, hiszen ennek a társadalmi osztálynak ez a szemlélet igazán nem volt általánosan jellemző tulajdonsága. A *danaidában* viszont az idősebb nemzedék erkölcsi csődjével szemben felvonultatott fiatal lány zavaros figurája teszi kétséssé a történet egész mondanivalóját. Ezekkel ellentétben a *Freskó* lapjain finoman kidolgozott, érdekes figurák, lélektanilag és logikailag egyaránt jól fölépített jellemek drámai küzdelmében bizonyosodik be a mereven értelmezett kálvinista-polgári erkölcsszemlélet csődje. Az őz művészi értékét elsősorban a főhős szinte lírai erővel kivetített belső és külső küzdelme biztosítja, miközben párhuzamosan a magyar történelem egyik legviharosabb és legmegrendítőbb korszakát is hitelesen érzékletes képekben idézi az író. E két regényt a részletek mives kidolgozása, a hibátlan belső logika alighanem a sokat vitatott *Pilátus* és a *Mózes egy, huszonkettő* fölé emeli. E két utóbbi érdekességét azonban éppen a kérdések éles fölvetése adja. A *Pilátus* megjelenését követő kritika több szempontból kifogást emelt a regény ellen; de ezek közül a mi szempontunkból csak azt érdemes elismételni, hogy a regény bizony nem mindig jellemzi igazán mélyen hőseit, akiknek környezete egy kissé túlságosan zárt, az életből kiszakított világ. Ám ezen belül rendkívüli gondolati feszültséget biztosít a regénynek az, hogy az író egy korszerűtlen életstílust képviselő, a mai élethez alkalmazkodni szinte teljesen képtelen öregasszonyt állít szembe egy a közösségi követelményekhez látszólag kitűnően igazodó, roppant modern fiatallal. Mindkettőjükben föltételezi a szubjektív jószándékot, és úgy buktatja el a fiatal asszonyt, dr. Szócs Izát, hogy az olvasó bizony nehezen tudná megmondani, mikor és hol cselekedett volna másként, mint ő; – aki végül is halálba hajszolta – az érte hozott sok anyagi áldozat ellenére – tulajdon édesanyját. Bravúros, a problémát tényleg élére állító írói megoldás ez, hogy miközben a régi életszemléletet és erkölcsi eszményt egy kiváló, annak csak a jó oldalait megszemélyesítő öregasszonyban mutatja be, s ezen keresztül tudja érzékeltetni avítságát; – ugyanakkor az egyedül elfogadható újnak főleg félelmetes hiányait vetíti ki, s ezt is egy sok szempontból kiváló hősnő viselkedésének csődbe fúló következményein keresztül. Csak fölvet egy rendkívül időszerű kérdést nyugtalanító módon Szabó Magda: de az, hogy a megoldásnak egyfajta példázatát is kínálja a – kissé hihetlenülül tökéletes – férj figuráján keresztül, az inkább gyöngíti, mintsem erősíti a mű irodalmi értékét.

Egy nyitott erkölcsi probléma éles és bátor fölvetése teszi rendkívül izgalmassá Szabó Magda legújabb regényét is. Maga a cím a bibliára utal, Mózes első könyvének huszonkettedik fejezetére, amelyben Ábrahám és Izsák történetét olvashatjuk. E mű ismét rendkívül olvasmányos – mint az író legtöbb munkája –, szerkezetileg és stílusán pedig talán még a megszokottnál is gondosabban kidolgozott; – legföljebb a német nyelvben járatlan olvasót zavarják a hangulatkeltés kedvéért gyakran lefordíthatatlanul idézett idegen nyelvű szövegek. A regény erkölcsi képlete egyszerű, sőt talán kissé túl egyszerű: az imádkozó nagymamával, valamint a hazug szokásaik rabságába képmutatóan és gyáván bezárkózó szülőkkel egészségesen rugalmas erkölcsi felfogású, minden látszat ellenére roppant tiszta gyerekek állnak szemben. Egy csipetnyi ironia sem enyhíti az író szigorú ítéletét saját nemzedéke fölött, egész szívvel a mai fiatalok mellé áll, akiket nemcsak megérteni próbál ritka beleérző képességgel, hanem olyan erkölcsi felfogást emel eszményi magasságba, amivel bizony

ebben a formájában igen nehéz egyetérteni. Két család gyermekeiről van szó a regényben, akik a szüleik hazugnak és elviselhetetlennek ítélt szokásai elleni tiltakozásul egy teljesen külön, független világot akarnak maguknak berendezni. Ennek érdekében egyik – kockán kivetett – lánnyal elcsábítatják a férje munkásmozgalmi múltjából kultuszt csináló, torz viselkedésű özvegy egyetlen fiát, hogy a házasságra kényszerített fiú lakásában – mert önálló lakást szerezni csak neki van lehetősége – rendezhessék be a maguk külön világát. Az egyik család gyermekei a kispolgári légkör és a szegénység, a másik az elfoglalt szülők nemtörődomsége, otthonuk üressége, valamennyien pedig az idősebbek – gondosan általánosított – megalkuvó viselkedése, tartalmatlan szokásai, üres frázisai ellen láznak. Talán ne is ezt az általánosítást kérdőjelezzük meg elsősorban, hisz az idősebb nemzedéket nyilván a kérdés kiélezése végett ábrázolja erősen egyoldalúan, kizárólag ezeknek a fiataloknak a saját lázadásukat igazoló szemszögéből. Inkább azt említsük meg, hogy orvosilag egyáltalában nincsenek megnyugtatóan tisztázva annak a gátlástalanul szabados nemi életnek az egészségügyi következményei, amit a regény *serdülő* hősei élnek, s amivel az író – mint egy tisztább, egészségesebb erkölcsi felfogás kialakulásának zálogával – szemmel láthatóan rokonszenvez is. Szabó Magda sokkal jobb író annál, semhogy elsiklana a csábítási akció nem éppen eszményíthető indokain s körülményein. Nem egy közömbös számítót választ regénye pozitív hősnőjéül; ezért aztán végül ő maga kérdőjelezi meg mondanivalóját, amikor egy tragikus mozzanattal fejezi be a történetet: a csábító kislány férjet és lakást kap ugyan, de arra, mire igazán rászomjazott; férje szerelmére – a legkisebb kilátása sincs. Egy ténylegesen létező erkölcsi konfliktus mély rétegeibe világított le ebben a lélektanilag hibátlan logikával fölépített regényében Szabó Magda. Kétségtelenül igen jól ismeri a mai magyar teenagerek életét és viselkedését; – de, úgy tűnik, bizonyos látszat jelenségeket kissé egyoldalúan általánosított. A regény ugyan ennek köszönheti meghökkentő művészi erejét, ám ugyanez teszi kétségessé a benne sugalmazott írói igazságot is.

III.

„Orlandó-ja előszavában Virginia Woolf köszönetet mond a nagy angol írásművészeknek, újaknak és főképp régieknek, mert hisz nincs olvasó, vagy író, aki ne volna adósuk: vajon Colette (és hadd tegyem hozzá: Szabó Magda), hasonló előszóban kiket ismerne el mesterül? Mert méze mindenképp az övé; de hányféle virágról szedte s hány retortán át szűrte élvezhetővé?” – Eredetileg Gyergyai Albert tette föl ezt a kérdést kitűnő Colette tanulmányában (Kortársak, Szépirodalmi 1965, 117–126. o.); – de itt is helytálló. Az író névsor, amit most föl kellene sorolni, roppant hosszú, egy nevet azonban feltétlenül ki kell emelnem: Németh Lászlót. Lehet, hogy maga az író inkább Illés Endrét vallaná mesterének; annak a regénytípusnak azonban, amelynek Szabó Magda egyik legkövetkezetesebb képviselője, mégiscsak Németh László a legnagyobb magyar művésze. Közismert, hogy az ő felléptével erősödött meg, fejlődött új irányba és jutott el az *Iszony* 1947-es megjelenésekor a magyar regényirodalomnak ez a móríci vonulattól eltérő ága, amelyben előtérbe került a mélyebb lélektani és erősebb intellektuálisabb igény. Minden fenntartás nélkül sorolhatjuk Szabó Magda műveit a Németh László által „tudatregénynek” nevezett kategóriába, hisz az eseményeket, a belső és külső történetet valamennyiben a hősök tudatának tükréből ismerjük meg. Míg azonban Németh László eszménye a XIX. század kritikai realizmusának az az ága, amelynek Flaubert és Tolsztoj voltak talán a legnagyobb alkotói; Szabó Magda sokat tanult a modern polgári regény kiemelkedő mestereitől, Joyce-tól, Prousttól, Faulkner-től, no meg Virginia Woolftól is. Műveiben a szabad asszociációk módszerével kibomló emlékszálak nyomán, az idő-síkok szagátot ritmusú váltakozása közben bontja ki hőseinek belső életét a gyermekkori lelki sérülésekig, ezen túl pedig a családi élet nyomorúságából kifejtve az okokat is kimutatja a szülők életének társadalmi összefüggéseibe ágyazva. Gondos aprólékosággal építi föl hőseinek lélektani hitelességét, szinte minden szavukat és minden földézett eseményt ennek szolgálatába állítva. Ez a következetessége azonban néhány esetben

túlzásba csap át, figurái szinte kivétel nélkül enyhébben, vagy erősebben monomániá-
sak, bizonyos vonatkozásban egysíkúak, és ha nem is fakulnak élettelené, néhol túl-
ságosan egy-egy gondolat, illetve erkölcsi probléma megszemélyesítőivé egyszerűsöd-
nek. Az író jelenlegi viselkedésük titkos rugóit keresi hőseinek életében a sze-
mélyiség kialakulása felé nyomozva. A lényegest keresi, s közben igyekszik kiküszö-
bölni minden mellékést. A fő probléma érzékeltetésére azonban rendszerint kissé túl
sok részletet halmoz föl, s így regényeinek gondolat-magva nem mindig indokolja
terjedelmüket. A műveiben fölmerülő gondolatok fontosak és időszerűek ugyan, de
csak szűk körben mozognak, s nem is mindig jönnek igazán mélyről. Az emberi élet
kiteljesedésének lehetőségét keresi, de ehhez időben, térben és társadalmilag túlságo-
san vékony ágakat választ, sőt ezeket is csak egyes számban: mindig ugyanazt a mi-
liőt és lényegében ugyanazt a problémát.

Szabó Magda népszerű író. „Gyanúsan” sokan olvassák, majdnem annyian, mint
Berkesi András, vagy Szilvási Lajos könyveit. És külföldön is komoly sikere van, Pas-
suth László – és talán Németh László – mellett élő irodalmunkból az ő műveit is-
merik a legtöbben. Am nemcsak az „egyszerű” olvasók körében népszerű, de kiemel-
kedő tehetségét még azok a kritikusai is elismerik, akik egyes műveit keményen meg-
bírálják, (lásd: B. Nagy László véleményét a *Pilátusról* a KRITIKA 1963. III. számá-
ban). Azok közé a kis számú magyar írók közé tartozik, akikről elismeréssel írtak a
nagy világlapok – New York Times, Gazette de Lausanne, L'Humanité stb. – is.
Népszerűségének titkát semmi esetre sem kereshetjük valamiféle izlésbeli engedmény-
ben, noha a magánélet erős előtérbe állítása kétségtelenül nem áll mindig összhang-
ban a marxista esztétika követelményeivel. Végso soron azonban éles és könyörtelen
kérdései a közösségi erkölcs fogalmainak tisztázását segítik elő, mivel regényeiben
rendkívül következetes kritikát kapnak a kispolgárság ma is virágzó hazug eszményei.
Ez a kritika azonban – és talán ez népszerűségének egyik titka – csak ritkán kerül éles
megfogalmazásban az olvasó elé, és csak a *Pilátusban*, valamint a *Mózesben* igazán
meghókkentő. Többi regényében szinte észrevétlenül rombolja egy pusztulásra ítélt
erkölcs alapjait, úgy, hogy a mindennapi tapasztalatokból ismert hősök életét közel-
ről fényképezve, a legnagyobb tárgyilagossággal, majdnem mindig hozzáfűzött meg-
jegyzések nélkül vezeti sorsukat a nyilvánvaló csődig; éppen a köznapiság hangsú-
lyozásával mutatván meg az erkölcsi tanulság általános érvényét. Szinte semmi sincs
történeteiben, amin az olvasó igazán meglepődhetne. Legalábbis ez az első benyomá-
sunk. Csak, ha jobban utánagondolunk, akkor vesszük észre, hogy az író apró,
mindennapi életképekből néha nagyon messze vezető gondolat-sorokat sugall, a leg-
nagyobb természetességgel. A *Pilátus* és a *Mózes* cselekmény-vezetésében azonban
megváltozik ez az írói módszer. Ezekben, de különösen legújabb regényében, már
gyakran a megbotránkoztatás fogásával ragadja meg olvasója figyelmét, ennek se-
gítségével fordítja szembe érzelmileg a kárhozottat fölfogással.

A ragyogó stílus, az olvasmányosság Szabó Magda népszerűségének másik titka.
Azok közé a meglehetősen ritka élő íróink közé tartozik, akiknek jellegzetes stílusát
könnyű felismerni. Nyelvezete színes, érzékletes, mondatfűzésében ritka sodróerő
van. Sok erős érzelmi töltésű jelzőt használ, szívesen ismételi meg egyes szavakat és
még gyakrabban fejezi ki ismételten ugyanazt a gondolatot, tárgyat, vagy fogalmat
különböző formákban és írja le ugyanazt a jelenetet más-más megvilágításban. Ez
a módszer sajátos ritmust kölcsönöz prózájának, egyúttal pedig erősen fokozza meg-
jelenítő erejét. Műveiben a gondolat továbbvezetésének és a hangulatteremtésnek
egyik leggyakoribb eszköze az idézés. Szívesen idéz a bibliából, nagy írók közismert
műveiből, népszerű dalokból, sőt ide sorolhatjuk az idézés egy különleges formáját is:
a háborút átélt nemzedék közös látvány- és esemény emlékeinek megjelenítését.
Stílusának egészére a rendkívüli érzelmi hatás a jellemző, de ez szinte sohasem
vált át érzélgősségbe. Nem kedveli a nagy szavakat, hangzatos kifejezéseket, nyelv-
ből szerencsére hiányzik a – mostanában oly gyakori – köznyelvet utánzó lompos-
ság, s hiányzik az ünnepélyesség és a páthosz is, de – és ennek már kevésbé örülünk
– szinte teljesen hiányzik a humor, vagy az ironia is. Műveire a „halálos” komoly-
ság jellemző, – s ezen az úton lopózik művészetébe a görögösen könyörtelen végzet

szelleme. Mert a végzet ott leselkedik a klasszikus műveltségű szerző, a hajdani latin tanárnő minden hősenek életében, az események vaskövetkeztességgű fejlődésében, ami egyenesen vezet a végzetes magányhoz, a reménytelen társtalansághoz, vagy a halálhoz.

IV.

Regényei ismeretében nem sok meglepetést tartogat Szabó Magda első novellás kötete (*Alvók futása*). Finom izléssel kerekre csiszolt kis lélektani történetkéket olvashatunk e gyűjteményben, mondanivalójuk azonban alig néhány ponton lépi túl a regények világát. Érdekessége a kötetnek a jelen idő előtérbe kerülése, – amit egyébként a néhány héttel később megjelent *Mózes* is bizonyít; – ezen belül pedig az öregek és gyerekek világának problémái kapnak különös hangsúlyt. A legmesszebb talán a – *Jelenkorban* megjelent *Szent Róza ünnepe* című elbeszélés – ifjúsági művekből kinőtt erkölcsi problémája vezet. Pedig a fiatal hősnő sorsa lényegében itt is azonos a Szöcs Izák és Encsy Eszterek sorsával. Ha nem vesztené el életét oly ostobán és céltalanul húszéves korában, ő sem tudná megtartani szerelmesét. Csakhogy nála azok a belső, jellem- és szokásbeli tulajdonságok, amelyek ellenszenvet ébresztenek fiújában, nem a múltból származnak, hanem a napjainkban keletkezett hamis eszményekre vezethetők vissza. Újdonsága a többi elbeszélés egy részének a szinte tudományos igényű gyermek-lélekrajz, aminek segítségével az író a lelki sérülések okait és következményeit keresi. (A legmeghökkenőbb logikával a *Teréz* című elbeszélés gyilkosság-történetében!) Egészében az elbeszéléskötetet az teszi színessé és érdekessé, hogy minden történetének markánsan egyénített szereplője van, s a felvett torz, vagy egészséges emberi kapcsolatok fontos erkölcsi problémák lélektanilag hiteles hordozói.

„Alvók futása – gondolta a tanár. – Milyen lehet az alvók futása? Semmilyen.” – Nem öncélú idézet ez a paradoxon a címadó elbeszélésből, hanem szimbolikus összefoglalása Szabó Magda első számú problémájának, amire már korábban is utaltam. Az elbeszélés tanár hőse ugyanis józan gondolkodású céltudatos ember, aki minden erejét munkára akarja összpontosítani, – tehát sokban hasonlít Szöcs Izához, a *Pilátus* orvosnőjéhez, – és ezért erősen bosszankodik, hogy felesége madáretetésre tékozlja idejét és pénzét, gyámolítja az elesetteket, vagyis olyan dolgokkal is foglalkozik, amelyek nem tartoznak a szorosan vett kötelességei közé, főleg pedig semmi közvetlen hasznot nem hoznak. Ám az asszony halála után a tanár – íróilag ügyesen érzékeltetett – külső és belső kényszer hatására mégis átveszi és megőrzi felesége szokásait. Így győzi le tehát e példázat szerint a halott embersége az élő önzését; ismét bebizonyítván, hogy a teljes emberi élet nem szorítkozhat a szűken értelmezett racionális gondolkodás síkjára. Számolni kell azzal, hogy az emberek tele vannak titokzatos indulatokkal, látszólag értelmetlen szenvedélyekkel, de az indulat és szenvedély éppúgy emberi tulajdonság, mint a számító célzatú gondolkodás; a közösség életének tehát ezek is állandó tényezői, és aki társas életet akar élni, – márpedig senki nem tudja elviselni huzamosabb ideig a magányt – az rákényszerül, hogy rugalmas megértéssel illeszkedjék be kisebb és nagyobb közösségek életébe egyaránt. A beilleszkedés érdekében gyakran olyasmit is vállaljon, amiből közvetlen személyes haszna semmi sincs, ami csak terheket ró rá. Röviden: rákényszerül tehát, hogy földjára önzését.

Színvonalas kötet Szabó Magdáié, de csak regényíró munkájának mellékterméke. Nem vérbeli novellista, mint ahogy a dráma sem igazán az ő műfaja, noha van érke a színpadhoz, a *Leleplezés* és a *Kígyómarás* szenvedélyes igazságkeresése figyelmet érdemlő drámai erővel szolt annak idején a színházban is. Ezek a drámák mégsem tudtak úgy magukkal ragadni, mint Szabó Magda legjobb regényei, mert a színpad nehezen tűri a részletek halmozásának azt a módszerét, ami a regény kötetlenebb műfajában a művészi kifejezés leghatásosabb eszköze lehet. Van azonban Szabó Magdának egy harmadik színpadi műve, a *Fanni* átdolgozás, – amiről annak

idején a Jelenkor is részletes kritikát közölt –, és ami bizonyos mértékig kétséssé teszi a fenti megállapítást, mert komoly színmű szerkesztő tehetségről tanúskodik,

„Szabó Magda író pályája rendkívül hasonlatos a bűvópatakéhoz, mely egy tájon csobog át, hogy hirtelen eltűnjön, s idő múltán egészen más tájékon bukkanjon fel újra.” – Három évvel ezelőtt írta ezt a mondatot a *Disznótor* Olcsókönyvtári kiadásának utószavában Nagy Péter. Azóta – néhány jelentősebb művészi értéket nem képviselő útirajzán kívül – egy elbeszéléskötete, valamint *Mózes egy, huszonkettő* című regénye jelent meg, és voltaképpen egyik sem vezet meglepően új tájakra, de mind a kettő arról tanúskodik, hogy az író egyre közelebb kerül napjaink fontos problémáihoz, vagyis időben mégiscsak kilép régebbi műveinek világából. Rokonszenves Szabó Magda merészsége, ahogy a problémákat felveti, de egy kissé fokozottabban kellene vigyáznia az általánosításokkal. És még rokonszenvesebb erkölcsi felelősségérzete, valamint növekvő művészi igényessége, ami a jelek szerint egyre inkább arra ösztönzi, hogy a történetek és lelkek mélyebb rétegeiben keresse mondanivalója lényegét. Nem lehet kétséges, hogy szépen ívelő írói pályafutásának ezen az úton kell tovább fejlődnie.

Arató Károly:

MADARAK AZ ESŐBEN

Meseszerűen kifejezve ez körülbelül úgy történt, hogy egy keményfejű, a szokásoshoz képest kissé szabálytalan kamasz bukkant fel a távolból. Villámgyorsan közeledett, majd megtorpant a Város fölött húzódó hegyek vonulatánál. Egy darabig figyelmesen nézelődött lefelé a mélybe. Voltak gyöngyei pillanatai is, amikor már-már a dolgait elintézetlenül hagyva, vissza akart fordulni, de sorsát nem kerülhette el – hiszen ő is megpróbáltatásokra született –, és akkor gyakorlatlanul, szemérmesen benyúlt a táskájába, kivett egy különösfényű, a természetből érdekesen munkált követ, és legurította a hegyről a Város felé. Visszafojtott izgalommal figyelte a keményfényű kő útját, amely egyszerűen és természetesen tört utat magának az itt-ott kígyószerűen kanyargó és nem egy helyen már átszántott utakon. A kő neve Utcai közzjáték volt. Azután a költő is elindult a kő után, hogy megismerje és feltárja a Várost, amelynek e mesében csupán az egyszerűség kedvéért Város a neve, hisz mindent jelent, ami humánus értelemben tisztázásra vár a kor embere előtt. Azután a költő elővette a táskájából a második verseskötetet is, amelynek a mély szimbolikájú Madarak az esőben címet adta.

A negyvenhét verset magábafogaló új kötet az érzéseknek és felismeréseknek mélyebb – s fájdalmasabb – rétegébe vezet. Itt a költő már nem nagyon vakítja el a csodálkozás

fényei. A versek mélyén ott húzódik a megismerés mind makacsabb, de nem türelmetlenkedő vágya: mind beljebb és beljebb hatolni az élet, a világ, a viszonyok rejtelmeibe, és a felismerések mellett ott húzódik már a férfikor fanyar bölcsessége is. A férfivá-válás versei ezek, amelyek arról is szólnak, amiről szólnak, de arról is, amit a dolgok Holdudvarának szoktunk nevezni. A gazdag fantáziával felröppenő költői képek, ha az első pillanatban meg is lepik az embert, ha a váratlanság érzését is keltik: mindig a reális helyükön kelnek életre, akkor is, ha a költő rajzzseggel tüzi fel a házak tűzfalára, s akkor is, ha leszeggettfejű, dühös tolatómozdonyokkal rendezgeti a gondolatok hosszú vagonosorait.

A magyarázat kulcsa a gondolatiság. A képek azért rendeződnek olyan reálisan és természetesen a helyükre, mert gondolati közeget, gondolati töltésekkel jelennek meg. A költő nem spekulációs úton, hanem a reális élet bonyolult, de egyetlenül igaz útján jut el a felismerésekhez. A dolgok mélyebb rétegeibe való behatolás az egyszerű és közvetlen élmények alapján történik. A költőt először nem a távolság, hanem a környezet érdekes és tanulságos jelenségei, azok titkai ragadják meg: a szerelem, a család jellegzetes alakjai, a napszakok kissé érdes hangulata – és a költő ezek felkutatása révén jut el mind messzebb távolságokba. Tulajdonképpen a költői tettenérés pillanatai ezek, legyen bármiről szó – tárgyról, érzésről – a költő a közelében elhelyezkedő dolgok igazi arcát kutatja, hogy a biztonság teljes érzésével tekinthessen majd szét a következő, nagyobb sugárú körben.

A felismeréseknek ez a szakadatlansága mind nehezebbé és fájdalmasabbá változtatja az utat a költői férfikorba, és ugyanakkor mindegyre sürgetőbb – de egyáltalán nem ártalmas – bizonytalanságot szül a költőben.

Idézzünk fel néhány sort a kötetből:

*Mázsás csomagokkal a hónom alatt
utazom gyerekkorom óta
s egyre félek: valamely peronon
poggyászom otfelejttem s tőlem végképp
[elmarad
a hajdani ház, rét, diófa.*

(Csatlakozások)

*A veszélyek türtökbén lógnak –
nem figyelmeztet semmi szózat,
a rengetegből akarok kijutni
és nem hazudni, nem hazudni!*

(Veszélyek)

*De néhanap mégis döbbenve nézem:
a karja csupa vér
s kőbalta van a kezében.*

(Homo sapiens)

Vagy a legmélyebb gondolatokat megrez-
zentő felismerés, a *Ki szenderegysz még* utol-
só négy sora:

*Még zárva van kapud: az édes anyaól –
csak szenderegysz és nem tudsz semmiről,
ártatlan élsz, senkit se bántva,
mégis véresen lépsz ki a világba.*

Sajátos költői hangon szólalnak meg ezek a versek: az ész és az érzelem, a logika és a költői szárnyalás egyéni ötvözetében: férfiasan, különösen, de nem magányosan.

Megállapítani, hogy a kötet melyik verse szárnyal magasabbra s melyik akadt fenn valami módon, és nem jutott el az igazi mélybe – az elemző kritika hatáskörébe tartozik. Kimondani, hogy melyik vers tetszik a negyvenhét közül s melyik nem – ez olvasói magánügy.

Ez itt, egy kissé szabálytalanra sikerült monográfia. Sajnos, most a végefelé egyre inkább úgy tűnik előttem, hogy méltánytalanul elhallgattam néhány olyan körülményt, ami az első pillanatban talán meglepően hangzik, szokatlan egy igényes verskötetről szóló

meditációban beszélni ezekről, de éppúgy a költőhöz tartoznak, mint kedves versei. A költőről, mint emberről alig beszéltem, aki jó időben fel-felbukkan az árnyas hegyiutakon a piros-krémszínű Tatra-ján, zavarászva maga előtt a szelet, aki szinte gyermeki türelemmel és ragaszkodással tanítgatja pompás ír szetter kutyáját, s ez nem külön gesztus, hanem az embernek a természetéhez fűződő örök és fáradhatatlan viszonya, mint a kert is, mely ott terül el az ajtó előtt, a bozótos repkényben barackfa áll, a természet kis preparátumától övezve. Kimaradt a környezet, amely nem csupán időben és térben meghatározott környezet, de napról napra itt tárul fel a költő előtt a világ, az élet a maga rejtelmével. A környezet csak út – ha az egyik legtitkosabb is – egy kamaszkorából magabiztosan, a felismerések súlyaival meg-
rakottan kilépő költő világához. Egy olyan világhoz, ahol már elhangzott a költő önmaga fölött hozott ítélete:

*El kell hagynom egyszer magamat,
hátafordítani annak, akit
eddig nevemen neveztek
s nekiindulni bátran
a karjaimat tördelő szeleknek.*

(Magvető)

THIERY ÁRPÁD

Kalász László:

SZÁNJ MEG IDŐ

Már az eddigi kritikák is fájlalták, hogy Kalász László első kötete ennyit késett. 34 éves a költő, és csak az elsőnél tart. De amit le-
tesz az asztalunkra, az igazi költészet, teljesítményével számolni kell, s törvényeit meg kell fejteni.

Szemérmes ez a líra, és nem kitárulkozó. Szemérmes, de nem úgy, hogy elhallgatja a kimondásra szánt szót, hanem áttételes jelbeszéddel. A környezet világ mozaikjából rakja ki a freskót, hogy a tárgyakból és azok rendjéből sejthető legyen a költő emberi arca.

Koccan fogamhoz hűs ég,
s fájdalmas keserűség
pattanó zománc, ideg.
Megbotlom. A barázdák
lábam elé tárják

durva végtelenjeiket
s szememet a csikorgó
kóró meg napraforgó
aszott dühe verdesi,
s szökkennek nadrágomra
bogáncs és cigánybolha
ragadozó ezrei.

(Tócsán a jég)

Objektív líra ez, a dolgok költészete. Ki-
számított, szép, de néha hűvös mikrokoz-
mosz:

gyönyörük a gyopárok
szikláin velük állók
felhőutak fölöttem
szelek égbetörötten

(E gyötrelmes időben)

Kalász László a hatvanas évek elején in-
dult nemzedékhez kapcsolható, mert él ben-
ne a félelem a nagy szavak túlzásaitól, in-
nen a tárgyak és a táj elemeinek feltétlen
tisztelte. A látható világ bizonyosságához
való ragaszkodás tulajdonképpen visszahatás
egy korábbi időszak költészetére, amikor is
a szavak – éppen a nagyotakarás és nagyot-
mondás következtében – devalválódtak. Az
utánuk következő fiatal nemzedékeknek nem
maradt más, mint újjáteremteni őket, vagy
visszatérni a még jelentéssel bírókhoz, az em-
ber egyszerű, változatlan tárgyaihoz. Ezért
jelenik meg minduntalan verseiben a „kö”.
Családi hagyomány (apja útör volt) és gye-
rekkori élmény munkál a versek mélyén. A
természet legmindennapibb, de legszilárdabb
tárgya így lesz a költő statikus szenvedé-
lyének leggyakoribb motívuma. Életet lehel
bele, felruházza a marandósággal, hogy
aztán megirigyelje és megkívánja tőle. Fi-
zikai érzéketlenségét az idő könyörtelensé-
gével kapcsolja össze (*Verj köidő*). Nála az
idő, éppen falusi izoláltsága miatt, nagyon
fontos szerepet tölt be. Roppant megtestesi-
tője mindannak, ami gondokra készíti a köl-
tőt, egy szóval a kornak, a jelennek, de ugyan-
akkor a jövőnek is. Idő-élményének lényege
nem a lemondás, a mulandóság feletti szomo-
rúság. A „köidő” társ, akivel elbeszélget, de
könyörtelen ellenfél is, amely eltiprással fe-
nyegeti azt, aki nem képes ellenállni neki.

Egészét
e tömb-időnek
aljtól a csúcsig

nem fém-ereit akarom
egészét e tömb-időnek

A tárgyakba rejtőzködés okozza, hogy né-
ha a festészet kompozíciós elvét véljük fel-
fedezni nála (*A fa ágán a hold, Szikbeszéd*).
Nincs fokozódás ezekben a versekben, az
egészben felfogott versnek van értelme. A
költő egy-egy képpel új valóságdarabot, szint
rak fel a „vászonra”, s a költemény hang-
neme, a költő indulata mindvégig változat-
lan a versben. A befejező képek sem oldják
meg a rejtélyt, csupán hangulati érvényük
van (*Méhek szárnyáról*).

Vannak azonban olyan mondanivalók, ame-
lyek ezzel a módszerrel nem fejezhetők ki,
ilyenkor születnek a kitárulkozás versei, a
hagyományos közéleti líra patetikusabb for-
máihoz való visszatérés jegyében. Am az az
érzésünk, hogy a költő a hangváltáskor gyak-
ran nem válik meggyőzővé. Nem az indulat,
a szubjektív hitel a kérdéses, hanem a ver-
sek objektív hitele. A kézenfekvő igazságok
nem válnak átélhető igazságokká (*Most má-
valóban, Mérf meg szocializmus*). Érezhető
a költő becsületes szenvedélye, hogy nyíltan
szint akar vallani, mint aki megunta a „há-
tamban kés” magatartásának örökös keserveit,
a talán neuraszténias túlbonyolítottságot, még-
is akkor éri el igazi szintjét, amikor a ko-
rábbiakban említett módszert fejleszti tovább:
a balladás „vágásokkal” dolgozó rövid ver-
sekben (*Verj köidő*), s a szükséztől, a tár-
gyiasságot és az önpusztító indulatot egyesítő
dalokban, amelyekből hadd álljon itt egy pél-
da:

Ez a világ csináltvirág
rugó a szára kés a szirma

A szívéig sebezze át
mégis

azt
ki leszakítja

(Estére mindig)

A fentebb említett, közvetlenebbül fogal-
mazó verseket nyilvánvalóan az a félelem
iratta, hogy a becsületes magatartásforma va-

jon nem fordul-e át hivalkodó és unalmas pózba, az állandó gondot-virágzás pózába. S azt csak a következő kötetek dönthetik el, hogy egy szuverén költői világot milyen új tartalmakkal tud majd gazdagítani.

(Magvető)

MARAFKÓ LÁSZLÓ

Ténagy Sándor:

VASKENYÉR

Ténagy fokról-fokra hódítja meg a világot. Ismeri a maga értékeit, s nem a merészség hiánya, hanem a bölcs és jelenvaló valóság tartja vissza a mégoly szép kalandoktól is. „Gyalogosan” indul neki az útnak, s a nyári víz, a szerelem könnyű fénytörése mögött a valódi arányok bukkannak föl, mert „A színek árnyéka alakatlan és sűrű” (Aggódás).

Néhány versében (Balatongyörök, A tisztaság óráiban), az eszmények tiszta és zárt világa, mint valami kábítószer bódítja el. A fantáziát a végletekig hevíti, s innen nehezen talál vissza; önmagába bonyolódik. „Az öntudatlan álmélkodás” jelensége ez, a szenvedélyes keresés feszültsége a már és a majd között, amelybe ugyanúgy belefér a szerelem boldogságának harsány himnusza, mint a közbeszúrt önkontroll, valamint a figyelmeztetés az évi szabadság és a fizetés szükségességéről... Állandó meglepetés, felvillanó izgalmak jelzik célratörő és kielégítetlen fantáziájának útját. Képei szokatlanul nagyméretűek, mintha az általános felől akarná egybefogni a világot: „a megálmódás rengeteg hasonmása a tested/az érzések fizikája, rejtelmes energiahalmaz” – írja.

Az egyéni gondokról és egy tágabb közösségről szólás sajátos szerkesztéshez vezet, az interieur-szerű megoldások mellett (Csendélet, Séta, Műhely-interieur), a szélesebb skálájú versek sorozatához. Az előbbieken a töprengés, a megtorpanás keserűbb élményei ülednek le, az utóbbiakban szociális énjét igyekszik pontosan meghatározni. Teljes erővel rugaszkodik a munkának, s ez biztonságot ad neki. Az emberek közti meggyökeresedés időszakában a „búza növekedésében” s a „gépek nekirugaszkodásában”, „az ősanyag természetes kitérőseit” fedezi fel. Ez a kettős szerkesztésmód egyes verseken belül is megtalálható, mint pl. a Műhely-interieur-ben, ahol a hétköz-

napok megszokott sztereotip mozdulatai egy általánosabb képi-fogalmi síkon jelennek meg. Ténagy nem mindig viszi a végső összeütközésig az efféle ellentétet, gondolatai legmélyén mindig ott dereng valami a régi napsütésből. Igaz, ez biztosít bizonyos harmóniát, de valamennyire vissza is fogja a gondolat kifejtését.

Ez a fény sugározza át a műhelykűszöbre odafolyt olajtócsát, s röppenti szét a madarakat és a füttyöt a műhelyben, a tücsökzenét az esti eszpresszóban. Ez ad neki erőt a csak-azértis-indulathoz. A fáradt emberek egyszerű kívánságairól szólva úgy értékeli az embereket, a világot, amilyen mértékben egymás átalakításában részt vesznek (Gyár, Olajvirág, Csúcsforgalom).

A visszatérés a könnyűséghez, a gyermekkor „fényes tükörlapjaihoz”, így nem lesz önálló szervesen, vagy a fáradtság csüggedt kézmozdulata. Azt kutatja, hogy az ember miképp állt ellent a napok, évszakok fenyegetésének, hogyan fogalmazza át önmaga egyetlen, létfenntartó törvényévé az azokon túlhaladó, „folyton mozgó élet törvényeit” (Porzik az út, Október, Kültelki fák, Otthonom). Széles érzelmi skálán játszik ez a hangulat, naiv és gyerekes rácsodálkozásban, néhány soros pillanatképben, a pillanat felbontott impreszionisztikus megragadásában, embert és természetet átfogó újjászületés-érzésben (Zápor után, Zsemleszínű reggel, Ébredés, Ekevas fényes harapása). Önalakításban, költői technikában az effajta ábrázolás nem hoz sok újat, de mégis erőteljes, és jelentősége inkább abban van, hogy a más témakört kifejező versekbe is felszívódik.

Ténagy olyan szemlélet kialakítására törekszik, amelyben a munka, függetlenül helyétől és idejétől, értelmes tevékenységgé alakul át, és teljességet foglal magába. Nála is – mint másoknál, akik faluból kerültek a városba, él a szántó-vető ember életének, a földnek, egy évszázados megszabott rendnek és szemléletnek magasztos tisztelete. Azok közül való, akik ezt igyekeznek átmenteni egy bonyolultabb életformába, és a látszólagos vagy tényleges zűrzavarban szigorú erkölcsi-értelmi normákat képviselnek. Erre rá is kényszerül, s ez a felfogás alapja szándéka megvalósításának. Ezt a gondolatot fogja össze a kötet címadó versének metaforája, a vaskenyér. A szó, a kenyér, és a vas, e három legfontosabb, egymást át- meg átjáró eszköz; mérge, de életet is ad, fáradság és kielégülés, a felszabadulás gátja és támasza: „kenyeres szava néha mé-

reg / hiába minden mégis élek / önmagam
gyúrta dallal vérrel / megrághatatlan vaske-
nyérel" (*Vaskenyér*).

Ezt a hangot és áramlatot teszik teljesebbé az egyszerűbb szemléleti képet versebe foglaló élmények; a csúcspontokról (*Csúcspontok*), a megvalósítás emberi nehézségeiről (*Négy sor*), vagy a biztonságérzés és akarás igényéről (*Vannak még szobák, ismerős helyek*). A megőrzés és veszteség hangjai egymás mellett erősödnek fel, néhány versben a lehetőségek megvalósítása fölötti kétség megdermeszti indulatait, lefogja lendületét. A békesség vágya olykor egybeesik a rezignáció és nosztalgia hangjaival; itt kevésbé sikerül a tisztázás, a költő önmaga fölé emelkedése. Ezért fordul a groteszkhez, vagy fejezi be az egyébként jól induló verset a felvetett probléma színvonalán alul. (*Messzeségek, Mit valaha is, Csoportház rejtett kamerával, A legszebb arccal*).

De nem ez a kötet jellemzője, a fővonulata. Ténylegnek mindig van annyi tartaléka, hogy meg tudja újítani önmagát. Birkózása, veresége és felülkerekedése, ennek megnyugtató biztosítékai. Azonban úgy érzem, szüksége volna egy fokozatában tágabb szemléletre. Ez pedig csak szintézisre épülhet. Néhány versében talán ennek nyomai fedezhetők fel. Ezek áttételesebbnek látszanak, végletebbek, és tágabb érvényű kérdéskört fognak át, bátrabban emelik föl a valóság egyes részeit, amelyek így önállóbb, ugyanakkor egymásra utaltabb életet élnek. A *Realizmus* című versben, inkább csak példázatként céloz erre, a dolgok elrendeződésének ironikus esetlegességeit mutatva meg. Különböző módszerrel fejt ki a gondolatot; hol egyetlen képzetből felsorolásszerűen bontakoztatja ki, hol a különböző gondolatsíkok látszólag szervezetlen egymásra játszásával, hol pedig úgy, hogy egy konkrét gondolatból jut el a filozófiai mondanivalóig (*Repül, Mutatvány, Vacsorafőzés*). Szerelmes versei is itt a legkönnyedebbek és leggyöngédebbek (*Van remény, A másik szerelem, Megfogom*). Egyik legerőteljesebb képe jól jellemzi ezt a látszólag önmagától és a világtól való eltávolodást; „Erőm szemfényvesztése / Holdból vetített mozikép, / de messze kerültél világ! / Csak kérdésed maradt itt, / csak a háztető keresztjeitvénnyét / körmöglető hársfaág” (*Mint levetetetlen inget*). Tulajdonképpen erről van szó: az értelmi-érzelmi energiák megőrzéséről, arról, hogy mindig találjon módot és esz-közt ezek újáteremtésére.

(*Magvető*)

TÓTH KÁROLY

Sobor Antal:

NYULAK DÉLUTÁNJA

Az író csak ennyit mond: valami megrepedt. Valami finom repedés, szinte láthatatlan repedés, ami után az író nyomoz, amit keres; mi az a megfoghatatlan, rejtett seb, mely megakadályozza Vida Tibort, hogy a háború után, fölül-emelkedve a világégés romjain, új életet kezdjen? Egy szemmel érzékelhetetlen sérülés a kötetet nyitó *Kegyetlen ősz* főhősében, Vida Tiborban, egy súrolás, karcolás, egy észrevétlen kapott, egyre mérgesedő seb.

Sobor Antal kisregénye lélektani regény, mégsem a szó hagyományos értelmében az; Sobor alig él a hagyományos „pszichológiai” eszközökkel, sőt látszatra mintha nem is lélektani regényt írna, mintha csak mesélni akarna egyszerű, kötetlenül szavakkal, s amikor az olvasó már-már azt kérdi, hogy szép, szép, de mindezt *miért* mondja el az író, akkor egyszerre két szó vagy két mondat között – talán még a szokatlan nyelvi kapcsolás sem szükséges – fölizzik az a kimondhatatlan mélység, amiért el kellett mondania. Egy bátoratlanul szövődő szerelem, mely mégis – Eszter és Tibor belső fejlődését tekintve, szinte érthetetlenül, de az események, a pusztító hatalmú történelem következetessége szerint annyira logikusan – egyszerre szertefoszlik; a föl-föltámadó remény, mely megfoghatatlan, mint a levegő; – s Vida Tibort a benne hasadó repedés szelid kegyetlensége a végső ürességig űzi. Miért? Talán mert nem tudott idejében nem-et mondani, talán gyenge volt a szenvedéssel szemben, *átengedte* magát a szenvedésnek. „Az élők kötelessége élni! Hisz még alig éltünk, vagy semmit sem éltünk. Jöjünk van most már élni” – kiáltja Eszter az egyre reménytelenebbül és testvérét egyre elvakultabban kutató Vida Tibornak. De Tibor egyetlen törvényt ismer: szembe kell néznie öccsével, élve vagy halva, hisz örli, emészti az örjítő gondolat, hogy talán testvérének sem kellett volna elpusztulnia.

De a *Kegyetlen ősz* világa mégsem elég kegyetlen világ; „szelid kegyetlenség”, mondtuk fentebb, de ez a szelid kegyetlenség egyúttal kérdéses is. Bár jól érezni Sobor írásain, hogy mindenekelőtt finom tollú író akar lenni, alig sejthető, mégis oly lényeges árnyalatokkal játszik, de hősei, történetei következetesen reálisak, s mert reálisak, úgy tűnik, mintha az

író nem merné a teljes valóságot vállalni, mintha annak szigorú törvényeit visszafogná, tompítaná. Sőt – a kötet későbbi novelláiban – mintha a valóságtól is szökni akarna, vagy mondjuk szebben: fölemelkedni egy költői varázsú világba, mint a könyv címét is adó *Nyulak délutánjában*, ami azonban egyelőre csupán szökésnek sikerül. Azaz az „emelkedések” közel sincs olyan hitele, mint a realitásnak.

Ma, amikor nemegyszer a mesét is megtagadják a modernség nevében, Sobornak nemcsak hogy van bátorsága történeteket mesélni, de teszi ezt a leghagyományosabb módon: szigorúan betartva még az időrendiség törvényeit is. Viszont épp ezzel a szigorú következetességgel s ehhez társuló puritán egyszerűségével valami egészen sajátos veret ad írásainak; egyszerre föltámasztja a cselekménybe, a történetbe, a mesébe vetett hitünket, melyet mintha a modern irodalom el akarna veszíteni. De mi rejlik a kötetet záró, „megemeltebb” novellák mögött? Nem, véletlenül sem pusztán moderneskedés. Hisz mind a *Papírrepülő* hűvös objektivitása, mind a *Hajnali vonatra* tömörsége valami hasonlót hord magában, mint a kötet másik három nagyszerű írása, a kisregényt követő már-már a naturalizmussal kacérkodó, de mégis oly tisztán realista elbeszélései. Semmiképp sem kell igyekeznünk tehát Sobor Antal lebeszélni arról, hogy az után a hang után haladjon, mely után egyedül haladhat: ha tehát új utakat próbál, keresse szenvedéllyel. Csak egyről nem szabad megfélemlenie: minden világnak vannak öntörvényei, melyek ugyanolyan zártak és önmagukba visszatérők, mint a legletisztultabb Sobor-novellák törvényei.

Mert azért a kötet legértékesebb írásai mégiscsak az *Életről szóló ruha*, egy szürke élet adatszerű, s mégis szinte költemény-szárnnyalású megfogalmazása; a *Signor Caratti*, ez a kemény vádbeszéd – önmagunk ellen: egy tehetséges, de „x-es” származású fiú elkallódásáról; A *statiszta*, ez a kísérteties vallomás az emberi gonoszságról és elvetemültségről, Joachim házimesterről, akinek vérévé vált aljassága, aki egy film statisztjaként fegyverre tesz szert, s nem tud többé parancsolni „vérének”, amíg bele nem ereszt egy gyilkos sorozatot az iskolaudvaron tornászó lányok közé, mondjuk ki: a fasisztáról, aki itt él közöttünk. Sobor Antalnak nemegyhőse olyan, mint egy különlegesen éles fény mellett készült fotó: épp a vérbő életesség a hordozója az egyértelműen kirajzolódó típusnak. Kosztolányinak voltak

ilyen tipikus-élő figurái, és Sobornak bizonyára egyik legjobb mestere volt Kosztolányi, akihez – márcsak azért is, mert az író jellem- és típusformáló ereje elválaszthatatlan attól, ahogy elbeszéléseit fölépíti – sarkított novellaszerkesztésében is rokonság fűzi.

Kosztolányi jó mester, de Sobornál már talán nem is kell mesterről beszélnünk. Sobor Antal novellái külön kiforrott világot alkotnak: nemcsak reményre adnak okot, ennél már első kötete is, mely a fiatalokat bemutató Új Termés sorozatban jelent meg, több volt; kiérdemelt helyük van a magyar irodalomban. S ha a kötetet záró írásaival vagy a *Kegyetlen ősz-szel* lehetnek is kétségeink, legalább nem tűnik frázisnak, ha ezzel zárjuk: érdeklődéssel várjuk a folytatást.

PÁLYI ANDRÁS

Sásdi Sándor:

FEHÉR KENYÉR

Kevés író dicsekedhetik azzal, hogy gyermekkorú emlékeit olyan törethlen épségben tudta megőrizni, mint Sásdi Sándor. Életrajzi visszaemlékezései szülőföldje, a Baranya megyei kis falu: Varga jóra való, dolgos népének egykori nehéz sorsáról vallanak. Arról az embertelen sorsról, amelynek látványa már akkor elhíntette benne a lázadás csíráit, amikor még mit sem hallott a szocializmusról, és nem tudta, hogy a gazdagság és szegénység, úrhatnám-ság és kiszolgáltatottság nem Isten rendelése. A ház, amelyről azt írja, hogy „egyedülálló szélesevilágon, sehol, sehol sincsen párja, ... amelyben kevés a terítő, a szőnyeg, mégis olyan puhaságot, tollas meleget jelent, hogy – bármilyen elcsépelt a szó – fészek,” földművelő apja kocsmája. Ott nőtt fel, ebben a feudalizmus árnyékában meghúzódó idillikus környezetben, bölcs öreg parasztok és mezítelábás falusi gyerekek társaságában, és ott ismerkedett meg a hatalmon levőknek zsidót és parasztot egyaránt sújtó gyűlöletével, valamint a módosabb gazdákat a nincstelen zsellérektől elválasztó áthidalhatatlan ellentétekkel. Ám ugyanitt találkozott az emberi szolidaritásnak azokkal a jeleivel is, amelyek később – a fasiszta terror üldözöttjeként – tartották benne a lelket, és nem hagyták lankadni az emberiségbe vetett hitét.

Sokoldalú írói művészetét dicséri az a szinte átmenet nélküli hangulati különbség, amelyet gyermekkori élményeinek érzéketes fölelevenítése és későbbi üldöztetéséről szóló följegyzéseinek mértéktartó előadása között érzünk. Negyven-ötven év távlatából is kimeríthetetlen bőségben maradtak meg benne a vargai emlékek, s nem vesztettek élénkségükből az embertelenség éveinek nyomasztó súlya alatt sem. Ezek az emlékezetében mélyen gyökeret vert falusi élmények a témák fel-feltörő ihletésével gazdagítják Sásdi írói képzeletvilágát, és avatják a magyar paraszti élet egyik legelhivatottabb szószólójává. Megható az az elmulthatatlan ragaszkodás, amely apjához, anyjához, testvérnéjéhez és azokhoz az egykori játszótársaihoz fűzi, akik közül nem egyet ragadott el mellőle az idő előtti halál.

Írói és újságírói pályakezdésének, pesti és pécsi éveinek ismertetésére aránylag kisebb teret szentel, mert sokkal nagyobb terhet ró rá az üldöztetés során elszenvedett szörnyűségek felidézése. Fanyar ironiával emlékezik meg azokról az egykori barátairól és ismerőseiről, akik az antiszemita „korszellem” hatása alatt hála helyett hálátlansággal fizettek meg neki, de nem talál mentséget azok számára, akik Dachauban és az odáig vezető, vérrel áztatott úton ütöttek, verték, gyilkolták és halálba kergették politikai és „faji” okokból meghurcolt embertársaikat. Jóízűsége távol tartja attól, hogy naturalista túlzásokkal illusztrálja az átélt borzalmakat: nem is annyira a maga szenvedéseit panaszozza, mint inkább azt a kétségbeejtő tehetetlenséget, amellyel fogolytársaival együtt kénytelen volt emberi mivoltának megálázását tűrni. Elhisszük, neki, hogy ez a lealázó érzés még a halálfélelemnél is súlyosabb megpróbáltatásokat jelentett számára. Azokban a napokban, amikor a szabadulás reménye még álmában sem merülhetett föl, nem annyira félelemmel, mint inkább várakozással gondolt a halálra.

Dachauból történt szabadulása után még hosszú ideig kísértett benne gázkamrában kivégzett szüleinek, munkatáborban elpusztult nővéreinek, és annak a sok-sok ártatlan embernek emléke, aki szeme láttára tűnt el az élők sorából. Végül mégis csak erőt vett magán, és megtanult felejteni, emlékezni: újra meg újra írni.

A Fehér kenyér azoknak az eseményeknek megrázó ismertetése, amelyek Sásdi Sándor életének és emberi magatartásának alakulását megszabták. Életrajza egy viszonylag békés, bár már a későbbi fejlemények jeleit magán

viselő gyermekkor és egy, dantei borzalmakkal terhes férfikor ellentétes hangvételű története. Összinté beismerése azoknak a kezdeti gátlásoknak és elfogultságoknak, amelyeknek leküzdése árán lett korának célkitűzéseit tudatosan vállaló emberré, és azokat művészi emelkedettséggel megszólaltató íróvá.

(Szépirodalmi)

KONDOR LÁSZLÓ

ARCOK ÉS VALLOMÁSOK

Megjegyzések egy új sorozatról

Az utóbbi években nálunk is öröndetesen megszorodtak az irodalomtörténeti jellegű kiadványok, melyek között találunk néhány sorozatot is. Ezek egyike az egyes nemzeti irodalmak történetét mutatja be: eddig a kínai, az ókori görög, az arab, a francia, a lengyel, a jugoszláv, a román, a bolgár, a cseh és a szlovák irodalom történetét összefoglaló művek láttak napvilágot ebben a tartalmában és külső formájában egyaránt igényes sorozatban. *Az Irodalomtörténeti Kiskönyvtár* – füzeteinek száma ma már meghaladja a harmincat – színvonalas esszéket, kismonográfiákat jelent meg klasszikus és mai írók életművéről. Hamar népszerűvé vált a különböző művészeti irányzatok történetét ismertető „izmusok-sorozat” is, amely az imént említett kiadványokkal együtt a *Gondolat* kiadó gondozásában jelenik meg.

A *Szépirodalmi Könyvkiadó* – amely néhány éve ugyancsak sorozatban adja ki fiatal kritikusaink gyűjteményes tanulmányköteteit – most egy új, vonzó és az olvasók szélesebb rétegeinek érdeklődésére számot tartó sorozattal hívta fel magára a figyelmet. Az *Arcok és vallomások* mintája kétségtelenül a francia *Seuil* kiadó nálunk is ismert *Örök írók* (*Écrivains de toujours*) sorozata. Az egyes kötetekben elsősorban az írók vallanak önmagukról (a francia művek ezt címükben is hangsúlyozzák). Ezt az alapanyagot egészítik ki a kortársak visszaemlékezései, egykorú dokumentumok, kritikák, fényképek stb. De a könyv összeállítójának, szerzőjének feladata sem könnyű: az ő munkája a szemelvények, dokumentumok gondos válogatása, a lehetőleg jellemző fényképek, illusztrációk összegyűjtése és egy olyan tanulmány megírása, amely egyszer-

smind összekötő szöveg is a szemelvényekhez. Az egyes köteteket az ismertetett író életének legfontosabb eseményeit kronológikus sorrendben közlő rövid áttekintés zárja. Az új sorozat célja korunk egy-egy kiemelkedő alkotójának színes, érdekes és létszerű bemutatása, népszerűsítése. Eddig négy kötet látott napvilágot: Szabó József *Lengyel Józsefről*, Gyertyán Ervin *József Attiláról*, Diószegi András *Illés Béláról* és Féja Géza *Tamási Áronról* szóló munkája. A négy szerző – nyilván a kiadói elképzelésnek megfelelően – nagyjából azonos módszerrel dolgozik.

Szabó József először Lengyel Józsefet, az embert mutatja be könyvének viszonylag rövid bevezető fejezetében (*Az öreg tizenkilen-ces*), majd rátér a gazdag életmű szakaszainak tüzetesebb ismertetésére. Kiemelkedő helyet és külön fejezetet kapnak *Az elévült tartozás* c. kötet legjelentősebb novellái és kisregényei, amelyek valóban az eddigi életmű csúcsait jelentik. Talán elég itt az *Igézőre* utalnunk, erre az önéletrajzi elemekkel átszőtt hiteles emberiművészi dokumentumra. A mű befejező részében a sokoldalú érdeklődésű közéleti emberről és a publicistáról, azaz a megifjodott Lengyel Józsefről olvashatunk.

Gyertyán Ervin szigorú időrendben követi József Attila életútját. A nagy költő leveleit, eredeti feljegyzéseit s életének legfontosabb periódusait legközelebből és leghitelesebben megvilágító költeményeit nagy gonddal építi be tanulmányába s így nagyon hasznos kis kalauzt ad az életmű jobb, alaposabb megértéséhez. Ugyanakkor azonban – véleményünk szerint – túlságosan részletesen időzik József Attila szerelménél és betegségénél, sajnos, a teljesebb emberi-költői arckép rovására. Portréja végül annyira vázlatos lesz, hogy erre a bevezetésben felsorakoztatott érvek sem adhatnak kellő magyarázatot. Másrészt ha a szerző szeme előtt valóban „a költőnek és művészetének népszerűsítése lebegett, nem pedig valamiféle biográfiai intimpistáskodás, vagy akár szaktudományos igényű búvárkodás”, akkor nyugodtan lemondhatott volna például a pszichoanalitikus és völegénye elleni gyilkossági kísérlet részletes leírásáról s legalább a saját szövegében kerülhetne volna az orvosi szakkifejezések itt-ott túlzottan tűnő halmozását.

Diószegi András élővé tudja varázsolni Illés Béla arcképét, bár az író magánéletéről csak a könyv vége felé és akkor is meglehetősen szűkszavúan tudósít. Annál részletesebben idő-

zik a műveknél, leveleknél és a valóban fontos önéletrajzi vonatkozásoknál. Diószegi munkájának másik nagy erénye, hogy módot talál az életművel kapcsolatos irodalomtörténeti, esztétikai és stilisztikai problémák rövid elemzésére is. Így kapunk a terjedelmi korlátokhoz képest teljes képet Illés Béla életművéről, amely „a klasszikus epika és a hagyományosnak mondható regényírás formái között bontakozott ki” és a Mikszáth kezdeményezte „sajátos magyar nagyrealizmuson” keresztül érkezett el a helyes nemzeti önismeret szolgálatával elkerülhetetlenül együtt járó fájdalmas igazságok őszinte kimondásáig. Úgy gondoljuk, az irodalomtörténeti kérdéseknek ilyen mérvű és ennyire közérthető nyelven történő tárgyalását feltétlenül indokolja az *Arcok és vallomások* sorozat jellege és az eddigi kötetekből kiolvasható alapvető célkitűzése. Diószegi András könyvében – sajnálatosan a sorozat következő, Tamási Áronról szóló kötetében is – csupán az hat zavarólag, hogy a tárgyalt szerző írásából vett idézetek nem szerepelnek megkülönböztetett szedéssel. Ebben a tekintetben kívánatos lenne az egységesítés, visszatérés az első két kötetben jól bevált gyakorlat-hoz.

Tamási Áronról barátja, tisztelője, műveinek avatott ismerője, Féja Géza írt „beleérző”, még stílusában is a nagy író műveinek atmoszféráját idéző tanulmányt. Farkaslaka híressé vált fiában a modern magyar próza egyik legnagyobb, legeredetibb hangú mesterét tiszteli, akinek életműve – a népköltészet, a humánus és a játékoság ötvözte. A regényíró munkásságának csúcsát az Abel-trilógia jelenti, amely évtizedek óta kedves olvasmánya minden rendű és rangú olvasónak. Bár Tamási értékes színpadi „játékokat” és jelentős cikkeket is írt, tehetsége mégis elsősorban novelláiban mutatkozik meg a maga teljes gazdagságában, mert soha nem tekintette ezt a műfajt afféle mellékterméknek, sőt, „amikor a csúcson állott, világot sűrített novelláiba, néha egész regény anyagát áldozta fel”. Ő hozta be irodalmunkba a székely észjárást, beszédmodort, de a tájszavakat mindig csak mértéktartóan, „fűszerként” használta. Féja Géza remek portrét rajzol Tamási Áronról, legjelentősebb műveit szépen és – talán a kissé bonyolultan megközelített *Jégtörő Mátyás* kivételével – meggyőzően elemzi s éles szemmel fedezi fel a legkülönbözőbb műfajú Tamási-írásokban a költészetet: „Csupán legkülönb. lírikusaink hoztak fel olyan mély híreket, mint Tamási

Aron. Elsősorban ez teszi egészen eredeti prózairóvá. Az ő mérete a magasság és a mélység, művei ebben a tekintetben állják a legszigorúbb mértéket."

Jól tudjuk, önámítás lenne azt hinni, hogy az *Arcok és vallomások* kötetei egyik napról a másikra tömegolvasmányokká válnak. De abban bizakodhatunk, hogy ez az olcsó, színvonalas, színes és jó értelemben „érdekes” sorozat – amely újszerűen és a korábbi kiadványoknál hatásosabban szolgálja az irodalom ügyét – fokozatosan egyre szélesebb rétegek körében válik népszerűvé. Az egymást követő kötetek egyre emelkedő példányszáma máris ezt látszik igazolni.

BENKŐ ÁKOS

Móricz Virág:

MÓRICZ ZSIGMOND SZERKESZTŐ ÚR

A nagy író legidősebb lánya, a hagyaték húgondozója, sáfára, az „Apám regénye” c. összefoglaló műve után egy rövid szakaszt ragadott ki apjának gazdag életéből, s ezt nagytitkolt ki, anyagot közölt, rövid összekötő és magyarázó szövegekkel. Amint ő fogalmazza munkájának jellegét és célját: „Most a Nyugat szerkesztésével töltött három évét szerkesztettem össze. Mindent elkövettem, hogy a lehető legkevesebb kötőanyaggal zavarjam a terméskövek szépségét”. Naplójegyzetekből, levelekből, dokumentumokból bomlik ki a három év krónikája. Adattár? Fejezet az irodalomtörténetből? Több annál: valóság és élet. A hétköznapi ügyei, a magánélet gondolj-örömei, az új szerelem, Simonyi Máriával való házasságának története, kálváriajárás a kiadónál, az üzlet, a színpad világa, reflexziók emberekről, irodalomról, a Nyugat élete és szerkesztése: mindez élően megjelenik a könyvben, és a kortársak, Babits, Gellért Oszkár, Magoss Olga, Miklós Andor; a háttérben a gazdasági válság, a társadalom élete – a művek nyersanyaga: a Forr a boré, A nagy fejedelemé, a Rokonoké, a Barbároké, A boldog emberé.

Móricz Virág munkájának értékét nem lehet ilyen szűk keretek között méltatni, el kell olvasni! Irodalomtörténeti jelentősége

elsősorban abban van, hogy adatszerűen bizonyítja, hitelesen dokumentálja, hogy a gazdasági válság, a társadalmi élet csődje vezette el Móriczt a dzsentrivel való leszámoláshoz, és fordította a szegényparasztság életének a felkutatására (amit már Nagy Péter joggal feltételezett monográfiájában). A népi írók kétségtelenül ebből a móríci törekvésből vették az ihletet és a lendületet szociográfiai, falukutatói mozgalmukhoz. Az író nő bemutatja, hogyan alakultak át az egyéni élmények társadalmi méretű és érvényű művekké. Ez a társadalmi indulattal fűtött szemlélet választotta el Móriczt Babitstól, és általában a tiszta irodalmi hirdető Nyugattól. Ezért kísérli meg felfrissíteni a Nyugatot üvegázi tenyészetét az élet eleven erejével, Kodolányit, Gellért, Kassákot, Szabó Pált szerepelteti, a tanya-kérdésről írat cikket. A tiszta irodalom fikciója a művészi tehetetlenség érzéséből születik, Móricznak pedig két keze tele van munkával, segíteni szeretne, változtatni az életben. Idegen volt tőle az a művészi szemlélet, mely a valóságot csak költői anyagként kezelte, képek, színek, motívumok forrásául. Nem érdekelte az elegáns, rezignált én-líra, a hangulatok keresett, bizarr arabeszkjei, makacsul, megszállottan a tényeket kereste, azt írta meg, amit látott, ezt tartotta feladatának: „Egy írónak az a kötelessége, hogy megmutassa azt, ami van. De ma rendkívüli időket értünk, s az írónak azt is meg kell mutatnia, hogy mit kell tenni, hogy biztosabb és igazabb jövőt érhesen a nemzet”. Ezért vált el a Nyugat útjától az ő útja, és vezetett tömény magányban a Kelet Népéhez, a Rózsa Sándorhoz és a proletársorsot felidéző Csibe-novellákhoz.

Az irodalomtörténeti tényekkel kapcsolatban meg kell emlékezni a megélhetésről, a jövedelemről. Számtalanszor olvashattuk Móriczról (éppúgy, mint Adyról, Krúdyról), hogy anyagi gondjai voltak, sőt az irónymor emlegetését is. Az elszámolásokról, házi költségvetésekből az derül ki, hogy Móricz jól keresett; maga írja, csak a háztartás rezsije 2000 pengőre rúgott. Neki ezer pengős gondolj voltak, és ez nagy mértékben különbözik a krajcáros gondoktól, amivel sok más író küzdött. A nagy lakás fenntartásának baja nem azonos a hajléktalanságéval. Bár az kétségtelen, hogy az úri rend kegyeltjei, a hivatalosok, a divat kiszolgálói lényegesen többet kerestek. A sajtómágnásokhoz vagy Herczeg Ferenchez viszonyítva szerény fizetésű író

volt. (De a tények, bárhogyan is értelmez-
zük őket, tények maradnak. Úgy véljük,
ideje lenne tényszerűen feltárni az egyes írók
vagyonai helyzetét, jövedelmét. A kor kulturá-
lis viszonyainak érdekes keresztmetszetét ad-
ná.)

A közvetlen irodalmi vonatkozásokon túl
a könyv tanúvallomása kompendiumszerűen
összefogva bemutatja a kor közállapotát, kul-
turális elmaradottságát, a társadalmi méretű
nyomort. Móricznak harcot kellett vívni ki-
adójával, hogy könyveit megjelentesse. S ha
kinyomtatták, nagy részük eladhatatlanul po-
rosodott a raktárakban. Kevés volt az érdek-
lődő, aki vett volna, annak nem volt könyv-
re pénze. Pár ezres példányszámú kiadás már
nagy sikernek számított. Heroikus munkával
is alig lehetett előfizetőket toborozni a Nyu-
gatnak. Az író így foglalja össze keserűen
tapasztalatait: „Írni művészet, eladni kunszt”.
(Egy példa: az Úri muri 3000 példányából
három év alatt alig adták el a felénél többet.)
Ezt látta az irodalmi élet bugyraiban, de vi-
gasztalanabb és tragikusabb volt az ország
helyzete. A parasztok éhbérért dolgoztak, a
termékeket nem lehetett eladni, nem volt
vásárlóerő, hatalmas méretű volt a munka-
nélküliség. Ezt az életet látta Móricz Zsig-
mond, és ezt jelenítette meg műveiben. Nem
adatott egyéb hatalom neki, csak a tollé, ez-
zel szolgálta népét, s ezzel küzdött emberibb
jövőjéért. Naplójegyzeteiben ennek a hősie-
s munkának a megrázó és felemelő krónikáját
olvassuk.

A Móricz Virág könyvében példászerű
gonddal publikált életanyag kiváltja az igényt
olvasójából, hogy szeretné mielőbb megismer-
ni Móricz egész életútját ilyen aprólékosan,
tényszerűen. Móricz Miklós, a testvéröccs,
művei (az indokolatlan közömbösséggel és
érdektelenséggel fogadott Móricz Zsigmond
indulása és a posztumusz Móricz Zsigmond
érkezése) a pályakezdés időszakát idézik fel,
a legfiatalabb gyermek, Móricz Lili emléke-
zése új színfoltokkal gazdagítja a nagy író
portréját; s várjuk az újabb műveket, ame-
lyekben mind teljesebben megjelenik Móricz
Zsigmond, az ember és az író. Mert élete,
sorsa művé vált egy egész nép számára, nagy
tanulssággá és példává.

(Szépirodalmi)

SIMON ZOÁRD

Bakcsi György:

OROSZ SZÁZADFORDULÓ

Az utóbbi évtizedben az orosz irodalomról
szóló ismereteink jelentősen tágultak. Olyan
értelemben, hogy a szovjet irodalomnak több,
méltatlanul elfelejtett vagy mellőzött alkotó-
jával ismerkedhettünk meg, s ezen túl olyan
művek is megjelentek, amelyek a századfor-
duló orosz irodalmáról adnak teljesebb és dif-
ferenciáltabb képet. Az elmúlt esztendőben
két olyan jelentős kötet is megjelent, amely
ennek a két területnek hiteles képét rajzolja
meg. „Az új szovjet irodalom” c. tanulmány-
kötetre gondolunk, amelyben a legfiatalabb
írókon kívül a személyi kultusz éveit alatt el-
hallgatott írók is helyet kaptak, és Bakcsi
Györgynek „Orosz századforduló” c. monog-
ráfiájára, amely a forradalom előtti három
évtized irodalmi mozgását tárgyalja.

Bakcsi György könyve a szó szoros értel-
mében hézagpótló. Aki az orosz irodalommal
foglalkozott, érezte, hogy az orosz irodalom-
történetekben a kritikai realizmus klasszikus
korszaka és a szovjet irodalom kibontakozása
között hézag tátong. A differenciáltabb lenini
gondolkodás megújulásának kellett bekövet-
keznie, hogy e korszak legjelentősebb iro-
dalmi alkotásai hozzáférhetők legyenek, és
hogy a szovjet irodalomtörténet hozzáfogha-
son ezeknek a társadalomtükroztatásban bo-
nyolult, eszmeileg ellentmondásos, stílusban
sokrétűen árnyalt műveknek marxista elem-
zéséhez, az írók helyének az orosz irodalom
folyamatosságában való megállapításához. S
annak ellenére, hogy e korszakról számtalan
résztanulmányon és monográfián kívül az el-
múlt tíz év alatt a Szovjetunióban négy egye-
temi tankönyv is készült, nem mondható még
el, hogy minden író és minden mű a maga
méltó helyére került. Így Bakcsi György nagy
és széles tájékozottságot kívánó vállalkozása
még inkább emeli munkája értékét.

A könyv szerkesztésénél elsősorban a kor-
szakolás jelentett problémát, noha itt semmi-
képpen sem egy meghatározott évszám dönti
el a kérdést. Az irodalomtörténeti korszakok
nem választhatók el élesen egymástól, az új
jelenséggel együtt tovább él (s gyakran virul)
a régi is. Az orosz realizmus nagy hagyomá-
nyai elevenen hatnak egészen napjainkig, har-
sogó újítások viszont gyakran csak tiszavirág
életűek voltak. Nem vitás azonban, hogy kü-
lön korszakról kell beszélnünk, amely az

orosz imperializmus és a szerveződé munkásosztály gigászi küzdelmét, a polgári gondolkodás útvesztőjét és a marxista történelemfilozófia és esztétika fokozatos térhódítását fogja át.

A korszakolás kérdése az egyes íróknál is felmerült. Két aspektusban is. A szerzőnek el kellett döntenie, beletartozik-e a korszakba minden olyan író és költő, aki ezekben az évtizedekben élt. Ha igen, akkor tárgyalnia kellett volna Lev Tolsztoj utolsó korszakát, Csehov rövid pályájának másfél évtizedét, Korolenkónak szinte minden alkotását. Másfelől el kellett döntenie, meddig kísérje el pályájukon azokat az írókat, akik 1917 után hazájukban vagy az emigrációban, tovább dolgoztak. A szerző helyesen úgy döntött, hogy Gorkij, Majakovszkij, A. Tolsztoj útját csak a forradalomig mutatja be (teljes pályájuknak csak vázlatos ábrázolása is szétfeszítette volna a mű kereteit, és egyébként is a forradalom után írott műveik már a szovjet irodalomba tartoznak). Azokról az írókról pedig, akiknek költészetében a forradalom nem hozott gyökeres változást (Belij, Kuprin, Vereszajev stb.), vagy akik a forradalom előtt vagy a 20-as évek közepéig pályájuk végére érték (Blok, Brjusov, Hlebnyikov, Jeszenyin stb.), teljes képet fest. Tolsztoj és Csehov pedig csak mint háttér, értékelési kritérium szerepelnek a könyvben. Valóságos írói rangjánál szerényebb helyet kap a kötetben Cvetajeva és főleg Ahmatova, a nemrég elhunyt nagy költő, akit nálunk még kevéssé ismernek.

Bakcsi György könyvének szerkezeti felépítése elüt az azonos korrall foglalkozó szovjet irodalomtörténet rendjétől. Azok egységesen a szocialista realizmusnak mint írói módszernek megszületését tekintik e kor legalapvetőbb esztétikai vívmányának, ez után tárgyalják a kritikai realizmus e századi képviselőit, majd a dekadens áramlatokat, s végül eléggé szélesen a proletár költészet első képviselőit. Bakcsi szerkesztése a magyar olvasók számára érthetőbb, és talán értékrendjében is valósabb. Műve elején, habár vázlatos, de plasztikus képet fest az irodalom mozgását meghatározó és megvilágító gazdasági és társadalmi törekvésekről, a politikai erők összecsapásáról, az egyes művészi irányok társadalmi és filozófiai indításáról. Legtöbbit a kor legszínesebb művészi irányával, a szimbolizmussal foglalkozik, de helyet kap az akmeizmus és futurizmus is. Jeszenyin a munkás- és parasztköltők között kap (vitathatóan)

külön fejezetet. A prózairókat nem szorítja semmiféle irodalmi izmus Prokrusztész-ágyába, nem különböztet meg naturalista és kritikai realista áramlatot. Nem is volna ez könnyű, hiszen ezek az irányzatok jóformán minden prózáíró művészi fejlődésének útján feltűnnek, majd elmaradnak és összeemosódnak. A szovjet irodalomtörténetek az egész korszak élére Gorkijt állítják és ebben igazuk van. Gorkij a századfordulótól kezdve nemcsak a legjelentősebb írók közé emelkedett, hanem az egész orosz irodalomnak legszívósabb szervezője és irányítója is lett. A Gorkij szerkesztette folyóiratok, hol szorosabb, hol lazább szálakkal átfogták mindazt, amiben haladó esztétikai érték felcsillant. Bakcsinál Gorkij, az író, a könyv végére került, Gorkij, az irodalom szervezője pedig fel-felbukkan jóformán minden pályatársa sorsában, pedig megérdemelt volna egy külön fejezetet is.

A monográfia egyébként nem mindig az egyes írói portrékban erős, hanem inkább az irodalmi közélet, az irodalmi irányzatok elemzésében. A szerző túl sok nevet sorakoztat fel, nagyszámú olyan író, kritikus, gondolkodó, művész, politikus neve is szerepel a szövegben, akik az olvasóban vajmi kevés asszociációt ébresztenek. A korszak legjelentősebb íróira az illusztrációkkal együttesen is csak 10–20 lapot tud szentelni. Vannak a könyvnek azonban érdekesen megírt portréi is. A fiatal Gorkij bemutatása, művészi és eszmei útkeresésének ábrázolása újszerű, a régebbi, sematikus Gorkij-kép klasszikus és hűvös merevségébe emberi életet lehel. Látjuk alapvetően szilárd marxista világnézete mellett emberi tévedéseit, hamis társadalmi illúzióit, kezdeti megtorpanását, kétségeit a forradalom viharában. Lenin és Gorkij kapcsolatát is személyibb és konkrétabb aspektussal elemzi a könyv.

Nem volt könnyű a százfelé húzó sokszínűen árnyalt irodalmi mozgást egységes alapon bemutatni. Ne feledjük el, hogy a tárgyalat három évtized Oroszország történetének drámai fordulatokban legváltozatosabb korszaka. Az orosz értelmiség három forradalom és két háború hullámverése között csapódott jobbra és balra. Ebben a hullámverésben a szerző néha eltéved. Így pl. a későbbi, világnézetében kiforrott Brjusovot visszavetíti a pályainduló, szimbolista költőbe, mondván, hogy „a szimbolizmus értelmezésénél mindig gyanakvással fogadta a világnézeti belemagyarázásokat.” Igaz, hogy Brjusov soha-

sem merült el a bizantikus miszticizmusban, de a *Fiatal költőhöz* intézett hármastanácsa (elfordulás a jelentől, egoizmus, a művészet öncélú istenítése) az egész dekadens költészet krédójává vált. Nem kevésbé vall a fiatal Brjusov antirealista világnézetéről kiáltványa, *A titkok kulcsa*. „Örökletes és ősi hazugságok között élünk” – írja –, és ebből nem a tudomány vezetheti ki az embert, hanem „az eksztázis és az érzékek fölötti intuício pillanatai”, a költészet „misztikus kulcsai.”

Bakcsi György hatalmas forrásanyagot dolgozott fel, idézetei mindig frappánsak, találoak, gondolatainak lényegét világítják át és emelik ki. Stílusát szellemes könnyedség jellemzi, nem reked el az egyes művek fárasztó elemzésénél, egy-egy érdekes intimitással mindig ébren tudja tartani az olvasók figyelmét. A könyvet, noha tudományos igénnyel készült, (kár, hogy nem kapjuk meg bő idézeteinek pontos forrásait), nemcsak szakemberek forgathatják haszonnal, hanem az orosz irodalom iránt érdeklődő közönség is.

SELYMES FERENC

KORTÁRSÁK SZEMÉVEL

Írások a magyar művészetről, 1896–1945

Perneczky Géza válogatásában, bevezető tanulmányával és jegyzeteivel jelent meg ez a fontos, érdekes és hiányt pótló könyv, „A művészettörténet forrásai” című sorozatban. Valójában nemcsak a művészettörténet kutatójára tartoznak az itt publikált szövegek, hanem mindenkire, aki a XX. század – s ezen belül főleg a magyar XX. század – esztétikai kérdéseivel foglalkozik. A kérdések, amelyeket 1900 vagy 1910 körül exponáltak, sokszor még ma sem veszítettek időszerűségükből.

Perneczky kitűnő ismerője ennek a fél évszázadnak, egész művészeti és társadalmi, emberi és esztétikai problematikájának. Alig ötven lapos bevezetője jól tagolt áttekintést ad. Plein-air festészet a századfordulón, Az avantgarde előkészítése, Az avantgarde térhódítása, Az impresszionizmus rehabilitálása, Hivatalos művészetpolitika a két világháború között, A szintézis felé: ez a bevezető hat

témaköre, és ehhez a hat témakörhöz kapcsolódnak a teljes terjedelmükben vagy kivonatossan közölt esztétikai és kritikai, művészetelméleti vagy művészettörténeti írások, Ignotustól az Európai Iskola 1945-ben kiadott manifestumáig. Minthogy azonban az Európai Iskolának – századunk egyik legjelentősebb művészeti mozgalma – tevékenysége 1945 és 1948 közé esik, talán nem ártott volna, ha a záró korhatár is 1948 lett volna, az az év, amely után lényeges átalakulás kezdődik meg a magyar művészeti életben.

Hasznos, hogy most, az új lehetőségek keresésének légkörében művészeink, esztétáink, műbarátaink kézhez kapják ezeket a mindig érdekes, néha valósággal izgalmas szövegeket. Perneczky Fülep Lajos, Kállai Ernő és Kassák Lajos korábban nehezen hozzáférhető művészeti tárgyú írásaiból is bőkezűen válogatott. Fülep – aki sokáig itt élt Baranyában, sőt a pécsi bölcsészkar magántanára is volt – Németh László 1935 körül „korunk legműveltebb magyarjának” nevezte. Ennek ellenére írásait kevesen ismerték. Ezen segített Perneczky válogatása, s talán szabad azt remélnünk, hogy nem kell sokat várnunk Fülep Lajos valamennyi esztétikai, művészetelméleti, művészettörténeti írásának gyűjteményes kiadására.

Ugyanezt kell mondanunk Kállai Ernőről is, akinek igazi nagyságát ma, közel másfél évtizeddel halála után, ismerjük fel igazán, s aki szintén megérdemelné egy gyűjteményes kiadást, vagy legalább válogatást. Neve a külföldi szakirodalomban gyakran szerepel: nekünk is meg kellene becsülnünk szellemi örökségét. Kassák Lajosról a legtöbben csak azt tudták, hogy nagy író; külföldön viszont mint nagy művészt is számon tartották – elvont „képarchitektúrái” közül most már több múzeumainkban, képtárainkban is látható –, Perneczky kötete pedig az esztétikus, a művészet dolgain gondolkodó Kassákot hozza közelünkbe.

Nem hiányozhatik a kötetből Lukács György sem, bár sajnos csak egy írásával szerepel, „Az utak elváltak” című, 1910-ben tartott előadásának szövegével. Mellette, körülötte és utána egész sereg művész, aki elméleti kérdésekkel is foglalkozott: Kernstok Károly, Berény Róbert, Uitz Béla, Dési Huber István, az írók közül pedig az esztétikának is kitűnő Bölöni György, vagy a szerencsére már eléggé ismert Rabinovszky Máriusz.

Perneczky bevezetésének és a közölt szövegeknek az is nagy pozitívuma, hogy gazdagabbá, színebbé teszi a XX. századi magyar művészetről – sőt egész esztétikai kultúráról – alkotott képünket. Olyan művészek, mint Uitz Béla, a Galimberti-házaspár, Moholy-Nagy László, Vajda Lajos, akikről sokáig nem esett szó, s akiket csak most kezdünk igazán érteni, itt végre méltó helyükre kerülnek. Fájdalmas, de igaz: Uitzot a Szovjetunióban, Moholy-Nagyot a nyugati országokban elismerés és megbecsülés övezte, s mi csak most foglalkozunk velük rangjukhoz igazán méltó módon.

Minden szempontból hézagokat tölt be Perneczky válogatása. Meglepő, hogy egyes régebbi kritikusi állásfoglalások, Lyka Károly, Márkus László, Fülep Lajos véleményei, amelyek még 1914 előtt hangzottak el, mennyire tanulságosak, sőt aktuálisak most is.

Utalhatnánk arra is, hogy például Berény Róbert 1913-ban már futurista, kubista, expreszszionista, sőt nonfiguratív képek (Boccioni, Russolo, Kubišta, Kokoschka, Kandinsky, Jawlensky) budapesti bemutatójáról ad hírt. Kállai Ernő pedig 1936-ban már „a szocialista érzületű új realizmus” problémáit fejtegeti.

Kritikai megjegyzéseink természetesen lehetnek. Mindenekelőtt nem ártott volna a könyvet több – esetleg színes – illusztrációval ellátni és olvashatóbb betűtípussal nyomni. Ez növelte volna árát, de még tanulságosabbá tette volna. Azt is sajnálunk kell, hogy egyes szerzők – illetve örököseik – nem tették lehetővé esztétikai-kritikai írásaik közlését. – Befejező szavunk mégis csak az elismerés lehet, a megbecsülő tisztelet ezzel a szép vállalkozással szemben.

ANGYAL ENDRE

TV-SZEMLE

TV-JÁTEKOK, PÉNTEKESTI TÉVÉ-SZÍNHÁZ

A hazai készítésű tv-játékok bemutatói egy idő óta eseményt jelentenek, így érthető, hogy az idei televíziós év nagy művészeti sorozatát, a Péntek esti Tévészínház bemutatkozását jogos várakozás előzte meg, s kíséri a továbbiakban is. Magáról a sorozatról is érdemes meditálni és időszerű, de még időszerűbb általában a hazai tv-játékokról, beleértve természetesen azokat is, amelyeket az említett sorozaton kívül mutatnak be. A tv-játék, mint műfaj – nem mérhető össze sem a játékfilmmel, sem a színházzal. Sajátos elemei, hangulata s megjelenési környezete van, ami önmagában is különös szuggesztivitást igényel a nézőtől a művel szemben, de ha számitásba vesszük, hogy az egész évi műsortervben negyven hazai készítésű tv-játék szerepel (ebből tizenhárom szerepelt az első negyedév műsorán) – nem nehéz kimondani, hogy mennyiségileg is olyan bemutatósorozattal állunk szemben, amilyent például egyetlen színház nem produkálhat. A színházak nagy számszámaival ellentétben itt csak egyszeri (legfeljebb ismételt) előadásról lehet szó, a nézők összlétszámát tekintve azonban aligha kétséges a tv-játék nagy fölénye a színházi produkciókkal szemben. Nem utolsó érv – ha harmadiknak maradt is – hogy a magyar tv-játékok évről-évre szép sikerrel szerepelnek a különböző nemzetközi fesztiválokon, hisz alig van ma már tv-fesztivál, ahonnan produkcióink valami értékes díjat, helyezést hazane hoznának. A hazai néző is szívesen emlékezik egy-egy nagy sikerre, mint például az *Iván Iljics halála*, a *Temetetlen holtak* s más tv-játékokra.

Az elmondottak alapján teljesen jogos a tv-játékok iránti elismerés általában, ami természetesen nem jelenti azt, hogy kivétel nélkül minden hazai tv-játék remekmű, s hogy ne volna elég alkalmunk a nézőnek dohogni is – dehát ez egyben a korábbinál magasabb szintű nézői igényt is jelent.

A múlt ősz folyamán láthattunk néhány kitűnő tv-játékot, mint például *A gépirók*, vagy a *Platonov szerelmei*, de az idei év első három hónapjában is olyan tv-játékok arattak sikert (*Az utolsó háború és a Budapesten harcoltak* mellett) mint az *Interjú Ballmayer tábornokkal* és a *Két héttől emléke*. Ha folytatóm a felsorolást – esetleg visszamenőleg az egész múlt esztendőre – ha nem is meglepő, de mindenesetre érdekes vonások rajzolódhatnak ki. Vagyis feltűnő, és el is gondolkoztató, hogy a tv-játékok tekintélyes része külföldi irodalmi mű adaptációja. (A televízió eddigi legnagyobb tv-játék sikere is az volt, *Sartre: Temetetlen holtak*.) S bizonyos mértékben ebből a körülményből következik az is, hogy a sikeresebb tv-játékok is általában az adaptációk közül kerülnek ki. Alátámasztja ezt a megállapítást az idei termés is, hisz elég csak

az előbb említett *Interjú Ballmayer tábornokkal*-t és a *Két héttő emlékét* felidézni, s voltaképpen a Jack London három novellájából készült *Szerencsevadászok* súlyos hibáinak sem az eredeti művek, hanem az adaptáció felfogásbeli problémája volt az oka. Ez kivételnek számít. Az eredeti műben rejlő mélységek az adaptációban többé-kevésbé feltárnak, s nem utolsósorban kitűnő színművészeink révén az eredetileg is kitűnő, nagy irodalmi értékkel bíró művekből nemzetközi vonatkozásban is figyelemreméltó tv-játékok születnek.

Amennyire „biztonságos” vállalkozás egy világhírű művet, vagy világhírű író művét átköltetni a tv-játék műfajába, annyira izgalmas és problematikus is egyben az új magyar tv-játékok kérdése. Most már nem is elsősorban a mennyiséggel szemben vannak a nézőnek kifogásai, hiszen a Péntekesti Tévészínház kifejezetten az új magyar művek bemutató sorozata, és ha mindent nem is igazol, sok tekintetben bizakodással tölthet el, hogy az első negyedév tizenhárom tv-játéka közül hét eredeti, új magyar mű, természetesen nem számítva köztük a közel ötven esztendeje elhunyt Csáth Géza: Családi tűzhely című szindarabjának tv-változatát, és az ugyancsak az első negyedévi programba sorolt Maróti Lajos-összeállítást Brecht, Dürrenmatt és Németh László műveiből. A kifogás inkább az ellen merülhet fel, hogy a meglévők mellől hiányoznak az igazán drámai, korunk, társadalmunk feszültségeit és kibontakozásait ábrázoló művek. A hét új magyar tv-játék több szempontból nézve változatos. Gyárfás Miklós szellemes komédiája (*Az utolsó háború*) mellett még ehhez a csoporthoz sorolható Tabi László rendkívül találó s közéletünk szubjektívabb rétegeit érintő vígjátéka (*Kutyaszerencse*) és Rényi Tamás elmés összeállítás a szerelem bonyolult „megjelenési formáiról”. A másik oldalon találjuk Bencsik Imre: *Írnokok kálváriája* című, 1944-ben játszódó tragikomédiáját, de még inkább az ennél nem csupán terjedelemben, de belső feszültségben, rétegeződésben is erőteljesebb *Budapestben harcoltak*-at, amelyet Csillik Gábor önéletrajzi könyve alapján készítettek. Az egyik oldalon a szatirikus előelődés, a szellemes gúny, a jókedélyű szórakoztatás a fő jellemvonás, amely mögött nem is olyan komolytalan társadalmi kérdések lapulnak, míg a másik oldal egy csöppet sem titkolt ambícióval, több-kevesebb művészi sikerrel próbál behatolni a közelmúlt történelmi eseményeibe, reflektorfénybe állítva az alkotóművészet szempontjából hosszú éveken át kissé mellőzött egyszerű, „történelmietlen” kisembert, annak hősiességét, küzdelmeit. A magyar történelem, a munkásmozgalom második világháborús eseményeivel, hőstetteinek ábrázolásával még az irodalom is eléggé adós, hát még a filmművészet. E téren eddig legtöbbet a televízió produkált, beleértve a *Hontoglalást*, az *Oly korban éltünk*-et, és Csillik Gábor tv-játékát is, amely elsősorban – a látszólagos költőtség ellenére is – hitelességével, jellegzetes atmoszférájával keltett jóleső figyelmet. De a dicséretnek mellett sem lehet megfeledezni arról, hogy az igazán nagy hatásfokú, a legjobbakkal is versenyképes új magyar tv-dramák egyelőre hiányoznak.

A Péntekesti Tévészínház új keret, pályája ma még nem bemérhető. Nagy lehetőség. Az mindenesetre önmagáért beszélt, hogy az új, az élő magyar irodalom útját van hivatva szolgálni. Ezen belül természetesen külön téma, hogy az egyes tv-játékok milyen problémák mélyebb rétegeibe nyúlnak le, hogyan oszlanak meg a műfajok, s nem utolsósorban az egyes tv-játékok milyen színvonalat képviselnek – a lényeg mégis az, hogy az új magyar tv-dramának szervezett pódiuma van.

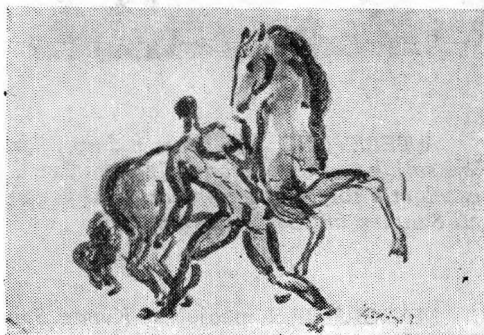
Tagadhatatlan, hogy évek óta javul a hazai készítésű, hazai „alapanyagú” tv-játékok színvonala. A kritikának az egyes művekkel szembeni, vélt, vagy jogos kifogásai okozhatnak véleményeltéréseket, arathat egy-egy jobb sorsra érdemes tv-játék várakozás alatti sikert, a kiindulópont mégis az, hogy a magyar tv-játék a kezdeti nullpontról rövid tizenegy év alatt viszonylag magas szintre emelkedett. A nézőnek lehetnek ilyen vagy olyan kívánságai (amelyeket tökéletesen és mindig sohasem lehet kielégíteni) – hisz például az irodalmi forrásában is hazai „gyártmányú” színvonalas krimi a Magyar Televízióban még gyerekcipőben jár, és a szórakoztatón könnyed, de nem könnyű vígjátékokból, szellemes bohózatokból a jelenleginél lényegesen többre volna igény és szükség, hiszen sokszor hónapok múlnak el a képernyőn igazi vídamság, tv-vígjáték nélkül – de ezeket a kívánságokat megelőzve, a hazai televíziózás tizenegy évének hasznos tapasztalatait, értékeit és nemzetközi sikereit figyelembevéve most már jogos az igényünk, hogy előbb-utóbb a *Temetetlen holtak*, vagy a *Germán vakáció* szintjéhez hasonló új magyar tv-dramák szülessenek.

Az igazsághoz tartozik, hogy a kifogások alapjául már egy eleve magas szint szolgál. A cikk elején felsorolt érdemeket meg lehet ismételni, de ezzel a kifogások nem szűnnek meg. A kifogások viszont egészséges türelmetlenséget tükröznek, s ezt a türelmetlenséget jólesően még csak fokozza a Péntekesti Tévészínház megjelenése, amelynek első három hónapi tapasztalata talán túl sok következtetésre még nem nagyon ad lehetőséget, de ugyanakkor – a szójáték kedvéért – kitűnő lehetőség, ha úgy tetszik: iskola és műhely, ahol a legmagasabb igények mellett kaphat fontos bátorítást az új magyar dráma, a mai magyar irodalom. S nemes, jó szórakozást a néző, mint ki nem felejthető tényező.

THIERY ÁRPÁD

a JELENKOR *irodalmi*

A pécsi Janus Pannonius Múzeum Modern Magyar Képtára a Megyei Tanács támogatásával újabb értékes művekhez jutott. Dr. Tóth Lászlóné védett magángyűjteményével a pécsi Képtárba került a modern magyar festészet, szobrászat, grafika 333 alkotása, köztük olyan jeles művek, mint Egrý József „A festő”, „A horgász”, „Árnyékok”; Tihanyi Lajos „Cigányasszony gyerekkel”; Gulácsy Lajos „Öregasszony”; Farkas István „Alkonyi táj”; Hantai Simon „Erkélyen”; Szőnyi István „Udvaron” című művei, Gadányi Jenő közel harminc alkotása, több Barcsay, Czobél, Berény, Bernáth, Paizs Goebel, Vajda Lajos mű.

A legutóbbi művészeti aukción hat művet vásárolt a Múzeum a Képtár számára, melyek között szerepel Márfy Ödön ismert műve, a „Nyolcak” korszakából származó „Női akt”.

Legújabbban Martinszky János, az „Európai iskolá”-ban tevékenykedett, korán elhunyt kitűnő művész teljes életműve került a pécsi Modern Képtár gyűjteményébe. (Képünkön: Gadányi Jenő: Lóvezető c. tollrajza)

*

JELENKOR '67 címen irodalmi estet rendezett március 4-én a budapesti Egyetemi Színpad. Szederkényi Ervin főszerkesztő bevezetője után Bertha Bulcsuval beszélgetett Moldoványi Ákos riporter, majd a folyóirat 1967-es anyagából mutattak be az Egyetemi Színpad tagjai: Cserhalmi Anna, Sólyom Katalin, Fodor Tamás és Katona Imre.

*

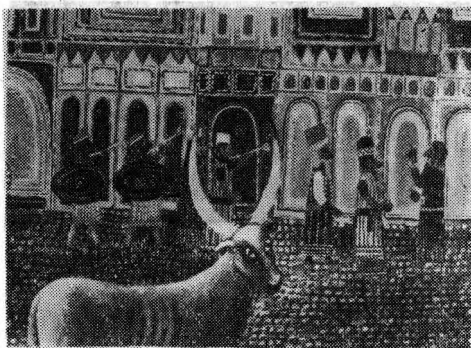
KIÁLLÍTÁS NYÍLT Pécsen március 16-án P. Kovács Julianna és Platthy György alkotásaiból a TIT Bartók Klubjában. A pécsi művész-párpár első közös bemutatkozásán Dr. Takács József, a Hazafias Népfront városi titkára mondott megnyitó beszédet.

*

A SARAJEVÓBAN megjelenő Život című jugoszláv folyóirat – a Jelenkorral kötött cseremegállapodás alapján – januári számában Bertha Bulcsut mutatta be olvasóinak. A prózaíró önvallomását és A 4321. percben c. elbeszélését olvashatjuk a lapban Enver Čolaković fordításában.

*

Új magyar grafika címen kiállítás nyílt március 10-én Kaposvárt, a Rippl-Rónai Múzeum és Kiállítási Intézmények rendezésében. A megnyitót Láncz Sándor művészettörténész mondotta.

Kiállítást rendezett a pécsi Janus Pannoniusz Múzeum februárban *Galambos Tamás* műveiből. „Galambos Tamás kiállítása igazi tavaszi tárlatnak nevezhető... ahol a színek még olykor nyersegek, az ágak fiatalok s e fiatalság csaknem ügyetlen gyorsasággal igyekszik hatalmába keríteni a világot –, de a friss színek mögött már egy érettebb és megállapodottabb kornak ígérete érződik” – írja Perneczky Géza.

*

A *TELEVÍZIÓ* áprilisban induló új irodalmi folyóirata, a *Fáklya*, első számának *Kapcsoljuk... rovatában a Jelenkorhoz látogat. A műsorban Fábíán Gyula riporter beszélget a folyóirat munkatársaival és szerkesztőivel. Az írók műveiből a pécsi Nemzeti Színház művészei mutatnak be.*

*

MÁRCIUSBAN megjelent Kende Sándor: *Fekete vakáció* című új regénye a Móra Kiadó Kozmosz sorozatában.

*

GERZSON PÁL festőművész képeiből rendezett kiállítást februárban Pécsen a *Technika Házában a városi tanács, a Magyar Képzőművészek Szövetsége dél-dunántúli szervezete és a Kiállítási Intézmények. A megnyitó beszédet Losonci Miklós mondotta.*

*

A *BARANYAI VASÁRNAPOK* ünnepi rendezvénysorozatában ez évben is megrendezik június második vasárnapján Siklóson az ifjúsági irodalom időszerű kérdéseivel foglalkozó ankétot. Az idei vitatéma: *A kalandosság az ifjúsági irodalomban.*

MÁJUSI SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Bertha Búlcu, Kolozsvári Grandpierre Emil, Mocsár Gábor és Pál Rita szépprózai írásai

Pákolitz István, Simonyi Imre, Szepesi Attila, Takács Gyula versei

Loránd Imre: Jókai és öt olvasó-nemzedéke

Rónay László: Mándy Ivánról

Tüskés Tibor: Könyvről-könyvre

Várkonyi Nándor: Kaleidoszkóp

Vita a korszerű ifjúsági irodalomról